T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI

AFGANİSTAN'DA UYGULANMAKTA OLAN FİNANSAL SİSTEM, SİSTEME İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Mohammad Anwar HASHEMİ

NİĞDE

Eylül, 2020

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI

AFGANİSTAN'DA UYGULANMAKTA OLAN FİNANSAL SİSTEM, SİSTEME İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Mohammad Anwar HASHEMİ

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Seçkin ARSLAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Filiz YETİZ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Özkan HAYKIR

NİĞDE

Eylül, 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Afganistan'da Uygulanmakta Olan Finansal Sistem, Sisteme İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Türkiye Karşılaştırması" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 29.09.2020

Mohammad Anwar HASHEMİ

ÖN SÖZ

Bir ekonomide finansal sistem; belirli kişi ve kurumların, piyasaların, araçların ve organizasyonların, hep birlikte çeşitli fonksiyonları yerine getirmek üzere bir araya gelmeleri sonucunda oluşan bir bütündür. Tasarrufların yatırımlara aktarılması işlevi finansal sistem aracılığıyla gerçekleşmektedir. Farklı düzeylerde paranın fonksiyonlarını gören çeşitli finansal araçların üretildiği ve ekonominin işleyişi içine sokulduğu bu sistem, aynı zamanda ekonominin mikro ve makro performansının da belirleyicisi durumundadır. Finans sistemi, ekonomik sistemin en önemli alt sistemi olarak nitelendirilmektedir. Bunun nedeni, çağdaş ekonomilerin en fazla gereksinim duyduğu fon transferi sürecinin merkezi olmasıdır. Finans sistemi, genel ekonomik koşullar ile diğer alt sistemlerin koşullarından ayrı düşünülemez.

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışma Dr. Öğretim Üyesi Seçkin ARSLAN danışmanlığında, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı'nda gerçekleştirilmiştir. Öncelikle benim bu günlere gelmeme vesile olan rahmetli babam, sevgili annem, kardeşlerim ve her zaman maddi ve manevi destekleri ile yanımda olan değerli ağabeyim Mohammad Osman HASHEMİ'ye teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim süresince engin bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, değerli görüşleri ile bana her zaman yol gösteren danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Seçkin ARSLAN hocama teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca bu çalışmayı inceleyerek zenginleşmesi için yapıcı eleştirileri ve önerileri ile katkıda bulunan değerli hocalarım; Dr. Öğretim Üyesi Özkan HAYKIR ile Dr. Öğretim Üyesi Filiz YETİZ'e ve Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tüm çalışanlarına şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AFGANİSTAN'DA UYGULANMAKTA OLAN FİNANSAL SİSTEM, SİSTEME İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

HASHEMİ, Mohammad Anwar
Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Seçkin ARSLAN
Eylül 2020, 178 Sayfa

Bu çalışmanın amacı Afganistan ve Türkiye'deki finansal sistemin işleyişinin incelenerek iki ülke arasında ortaya çıkan farklılıkları ortaya koymaktır. Bu karşılaştırma ile ilgili olarak Türkiye'deki finansal sistemin kavramsal yapısı, finansal sistemin öğeleri olan finansal piyasalar, menkul kıymetler, bankacılık sektörü ve finansal krizler ele alınmıştır. Aynı zamanda Afganistan finansal sisteminin kavramsal yapısı, çerçevesi, Afganistan finansal sisteminin öğeleri olan finansal piyasalar, havale sistemi, menkul kıymetler ve Afganistan bankacılık sektörü hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Afganistan ve Türkiye'deki finansal sistem karşılaştırıldığında, Afganistan'da uzun süre devam eden iç istikrasızlıklardan, finansal sistemin işleyişinde görev alan yetkin kadroların olmayışı ya da yetersizliği gibi sebeplerden etkilenerek ülkedeki finansal sistemin gelişemediği görülmektedir. Afganistan'daki finansal piyasalarda, kaldıraçlı alım-satım işlemleri forex piyasası aracılığı ile para ve sermaye piyasaları ise havale sistemi olarak bilinen verimsiz bir sistem aracılığı ile yürütülmektedir. Ancak havale sistemi, bazı komisyoncular tarafından ülkenin hemen hemen her yerinde; yolsuzluklar ile kara paranın transferinde aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca Afganistan bankacılık sektörünün Türkiye'ye göre çok zayıf olduğu, sermaye miktarının ve bu sistemde çalışan personel sayısının yetersizliği ve ülke güvenliğinin sağlanamaması gibi nedenlerden dolayı Afganistan'ın bazı bölgelerinde oldukça sınırlı bir finansal ürün ve hizmetlerle sağlandığı anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak Afganistan'da menkul kıymetler borsasının da yetersiz sermaye ve güvenlik nedeni ile hiç açılmadığı ve bu işlemlerin kısıtlı da olsa Afganistan Merkez Bankası tarafından yürütüldüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Türkiye, Finansal Sistem, Bankacılık Sektörü.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

FINANCIAL SYSTEM APPLIED IN AFGHANISTAN, LEGAL ARRANGEMENTS REGARDING THE SYSTEM AND COMPARISON WITH TURKEY

HASHEMİ, Mohammad Anwar
Department of Finance and Banking
Advisor: Assistant Professor, Seçkin ARSLAN
September, 2020, 178 Pages

The purpose of this study is to examine the performance of the financial system in Afghanistan and Turkey, reveals the existed differences between the two countries. This comparison is conceptually related to the structure of the financial system in Turkey, the elements of the financial system, financial markets, securities, banking sector and financial crises are handled. At the same time, information about the conceptual structure and framework of Afghanistan financial system, financial markets, remittance system, securities and banking sector of Afghanistan are included.

Comparing the financial systems of Afghanistan and Turkey, due to internal instability in Afghanistan for a long time, it seems that the financial system in the country has not developed due to the lack of competent staff involved in the functioning of the financial system or lack of capital. In the financial markets in the country, Leveraged Trading Transactions Forex market and money and capital markets are inefficient, known as the remittance system, making the flow of corruption and black money safer, and it is also clear that some brokers work actively in almost every part of the country. In addition, according to Turkey, Afghanistan's banking sector is very weak. It is clear that some parts of Afghanistan are provided with a small amount of financial products and services due to reasons such as the insufficiency of the amount of capital and the number of personnel working in this system and the inability to ensure the security of the country. Moreover to these, it has been determined that the stock exchange in Afghanistan has never been opened due to insufficient capital and security reasons, and that these transactions are carried out by the Central Bank of Afghanistan, albeit in a limited way.

Keywords: Afghanistan, Turkey, Financial System, Banking Sector.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....i

ÖZET.....ii

ABSTRACT.....iii

İÇİNDEKİLER.....iv

KISALTMALAR LİSTESİ.....x

ŞEKİLLER LİSTESİ.....xii

GRAFİKLER LİSTESİ.....xiii

TABLOLAR LİSTESİ.....xiv

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ.....5

1.2. ÇALIŞMANIN AMACI.....5

1.3. ÇALIŞMADA İZLENEN YÖNTEM.....6

1.4. ÇALIŞMANIN LİTERATÜRE KATKISI.....6

1.5. ÇALIŞMANIN PLANI.....7

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE FİNANSAL SİSTEMİN İŞLEYİŞİ
VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

2.1. PARA VE PARANIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....8

2.1.1. Para Kavramı.....8

2.1.2. Paranın Temel Özellikleri.....9

2.1.3. Paranın Tarihsel Gelişimi.....9

2.1.3.1. Takas Sistemi.....10

2.1.3.2. Mal (Emtia) Para.....10

2.1.3.3. Temsili Para.....10

2.1.3.4. İtibari Para.....11

2.1.3.5. Kaydi Para.....11

2.1.3.6. Elektronik Para.....13

2.1.3.7. Elektronik Para Sistemleri.....15

2.1.3.7.1. Kart Tabanlı Elektronik Para Sistemi.....16
2.1.3.7.2. Ağ Tabanlı Elektronik Para Sistemi.....16
2.1.4. Paranın Fonksiyonları…….....…….…….....…..17
2.1.4.1. Hesap Birimi Olarak Para.....17
2.1.4.2. Değişim Aracı Olarak Para.....17
2.1.4.3. Değer Saklama Aracı Olarak Para.....18
2.1.5. Uluslararası Para Sistemleri….....…….....…….....18
2.1.5.1. Döviz Kuru Sistemleri.....18
2.1.5.2. Altın Standardı.....19
2.1.5.3. Bretton-Woods Sistemi.....20
2.1.5.4. Avrupa Para Sistemi.....21
2.1.6. Ulusal ve Uluslararası Para Sistemleri Arasındaki İlişkiler.....22
2.2. FİNANSAL SİSTEM.....23
2.2.1. Finansal Sistemin Tanımı ve Yapısı…….....23
2.2.2. Finansal Sistemin Gelişimi.....26
2.2.3. Finansal Sistemin Unsurları ve İşleyişi.....…27
2.2.4. Finansal Sistemin Fonksiyonları.....29
2.2.4.1. Tasarrufları Artırma.....30
2.2.4.2. Ödemelerde Kolaylık Sağlama.....30
2.2.4.3. Likidite Sağlama.....30
2.2.4.4. Kredi Kullandırma.....30
2.2.4.5. Servet Biriktirme.....31
2.2.4.6. Enformasyon Fonksiyonu.....31
2.2.4.7. Politika Oluşturma.....31
2.3. FİNANSAL PİYASALAR.....….....31
2.3.1. Piyasa Kavramı.....32
2.3.2. Finansal Piyasanın Tanımı.....32
2.3.3. Finansal Piyasaların Gelişimi.....32
2.3.4. Finansal Piyasaların Fonksiyonları.....34
2.3.5. Finansal Piyasaların Türleri.....35
2.3.5.1. Para Piyasaları.....35
2.3.5.1.1. Organize Para Piyasaları.....36
2.3.5.1.1.1. Devlet İç Borçlanma Senedi Piyasası.....37
2.3.5.1.1.2. Bankalararası Para Piyasası.....38

2.3.5.1.1.3. TCMB Repo-Ters Repo İşlemleri Piyasası....38
2.3.5.1.1.4. BİST Tahvil ve Bono Piyasası....39
2.3.5.1.1.5. Takasbank Para Piyasası....39
2.3.5.1.1.6. BİST Vadeli İşlemler Piyasası....40
2.3.5.1.1.7. TCMB Döviz ve Efektif Piyasası....41
2.3.5.1.1.8. TCMB Açık Piyasa İşlemleri....41
2.3.5.1.2. Organize Olmayan Para Piyasaları....42
2.3.5.1.2.1. Bankalararası Serbest Para Piyasası....43
2.3.5.1.2.2. Bankalararası Repo Piyasası....43
2.3.5.1.2.3. Bankalararası Tahvil ve Bono Piyasası....43
2.3.5.1.2.4. Serbest Döviz Piyasası....44
2.3.5.1.2.5. Bankalararası Döviz Piyasası....44
2.3.5.2. Sermaye Piyasaları....44
2.3.5.2.1. Sermaye Piyasalarının Sınıflandırılması....45
2.3.5.2.1.1. Birincil ve İkincil Piyasalar....45
2.3.5.2.1.2. Organize Olmuş ve Organize Olmamış Sernaye Piyasaları….....46
2.3.5.3. Para ve Sermaye Piyasalarının Karşılaştırılması....48
2.3.6. Türkiye'deki Finansal Piyasaları Düzenleyen ve Denetleyen ve Bu Piyasalarda Faaliyet Gösteren Kurumlar....48
2.3.6.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası....49
2.3.6.2. Hazine Müsteşarlığı....49
2.3.6.3. Sermaya Piyasası Kurulu....50
2.3.6.3.1. SPK'nın Kuruluş Amacı....50
2.3.6.3.2. SPK'nın Yetki ve Görevleri....51
2.3.6.4. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu....53
2.3.6.5. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu....53
2.3.6.6. Türkiye Bankalar Birliği....54
2.3.6.7. Borsa İstanbul....56
2.3.6.7.1. Borsa İstanbul'un Kuruluşu....57
2.3.6.7.2. Borsa İstanbul'un Görev ve Yetkileri....58
2.3.6.8. Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği....58
2.3.6.8.1. Birliğin Kuruluş Amacı....59

2.3.6.8.2. Birliğin Yetki ve Görevleri.....59
2.3.6.9. Takas ve Saklama Bankası.....60
2.3.6.10. Aracı Kuruluşlar (Yatırım Kuruluşları).....60
2.3.6.11. Halka Açık Şirketler.....61
2.3.6.12. Merkezi Kayıt Kuruluşu.....62
2.3.6.13. Portföy Yönetim Şirketleri.....62
2.4. BANKA VE BANKACILIK SEKTÖRÜ.....63
2.4.1. Banka Kavramı.....64
2.4.2. Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi.....64
2.4.3. Banka Türleri ve Görevleri.....69
2.4.3.1. Merkez Bankaları.....70
2.4.3.2. Ticari Bankalar.....72
2.4.3.3. Yatırım ve Kalkınma Bankalar.....74
2.4.3.4. Katılım Bankaları.....76
2.4.3.5. Elektronik Bankacılık.....79
2.4.3.5.1. Elektronik Banakacılığın Tanımı.....79
2.4.3.5.2. Elektronik Bankacılığın Araçları.....79
2.4.3.5.2.1. Otomatik Vezne Makineleri.....80
2.4.3.5.2.2. Ev ve Ofis Bankacılığı.....80
2.4.3.5.2.3. Telefon Bankacılığı.....81
2.4.3.5.2.4. Mobil Bankacılık.....81
2.4.3.5.2.5. İnternet Bankacılığı.....82
2.4.4. Geleneksel Bankacılık İle Elektronik Bankacılığın Karşılaştırılması.....83
2.5. FİNANSAL KRİZLER.....84
2.5.1. Kriz ve Finansal Kriz Kavramı.....85
2.5.2. Finansal Krizinlerin Nedenleri.....85
2.5.3. Finansal Krizlerin Türleri.....86
2.5.3.1. Para Krizleri.....86
2.5.3.2. Bankacılık Krizleri.....87
2.5.3.3. Sistemik Finansal Krizler.....87
2.5.3.4. Dış Borç Krizleri.....88
2.5.4. 1980 Yılı Sonrası Yaşanan Finansal Krizler.....88
2.5.4.1. 1994 Yılı Krizi.....89
2.5.4.2. 2000 Yılı Kasım Ayı ve 2001 Yılı Şubat Ayı Krizleri.....89

2.5.4.3. 2008 Yılı Küresel Finans Krizi ve Türkiye'deki Etkileri.....90
2.5.5. Finansal İstikrar ve Önemi.....93
2.5.6. Finansal Gelişme ve Önemi.....94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA FİNANSAL SİSTEMİN İŞLEYİŞİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

3.1. AFGANİSTAN'IN GENEL DURUMU.....96
3.1.1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu.....96
3.1.2. Afganistan'ın Jeopolitik Önemi.....98
3.1.3. Afganistan'ın Genel Ekonomik Durumu.....98
3.1.4. Afganistan'daki İstikrarsızlıkların Nedenleri.....100
3.2. AFGANİSTAN'DA PARA VE PARANIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....101
3.2.1. Paranın Tarihsel Gelişimi.....101
3.2.2. Afganistan'da 2001 Yılı Sonrası Para.....105
3.2.3. Afganistan'da Elektronik Para.....107
3.3. AFGANİSTAN'DAKİ FİNANSAL SİSTEM…….....109
3.3.1. Afganistan Finansal Sistemin Yapısı ve İşleyişi.....110
3.3.2. Havale Sistemi.....110
3.3.3. Afganistan Finansal Sisteminin Güçlü Yönleri.....112
3.4. AFGANİSTAN'DAKİ FİNANSAL PİYASALAR.....113
3.4.1. Para Piyasaları.....114
3.4.2. Sermaye Piyasaları.....114
3.4.2.1. Menkul Kıymetler Borsası.....114
3.4.2.2. Forex Piyasası.....115
3.5. AFGANİSTAN'DAKİ BANKACILIK SEKTÖRÜ…….....116
3.5.1. Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi.....116
3.5.2. Afganistan'da 2001 Yılı Sonrası Bankacılık Sektörü.....119
3.5.3. Afganistan'da Aktif Bankalar.....121
3.5.3.1. Afganistan'da Kamuya Ait Ticari Bankalar.....122
3.5.3.1.1. Bank-e Milli Afghan.....122
3.5.3.1.2. Pashtany Bankası.....122
3.5.3.1.3. New Kabul Bank.....123
3.5.3.2. Özel Sermayeli Ticari Bankalar.....123

3.5.3.2.1. Azizi Bank....124
3.5.3.2.2. Ghazanfar Bank....124
3.5.3.2.3. Afghan United Bank....125
3.5.3.2.4. Maiwand Bank....125
3.5.3.2.5. The First Micro Finance Bank....125
3.5.3.2.6. Afghanistan International Bank....126
3.5.3.2.7. Afganistan İslami Bankası....126
3.5.3.3. Yabancı Sermayeli Ticari Bankalar....127
3.5.3.3.1. Bank Alfalah Limidet....127
3.5.3.3.2. National Bank of Pakistan....127
3.5.3.4. Afganistan'da Kapatılan Bankalar....128
3.5.4. Afganistan Merkez Bankası....128
3.5.4.1. Merkez Bankasının Tarihçesi....128
3.5.4.2. Merkez Bankasının Amaçları....130
3.5.4.3. Merkez Bankasının Görevi ve Yetkileri....130
3.5.5. Afganistan Bankalar Birliği....131
3.5.6. Afganistan'da Elektronik Bankacılık....132
3.5.7. Afganistan'da Katılım Bankacılığı....133
3.5.8. Afganistan Bankacılık Sektöründeki Sorunlar ve Problemler....135
3.6. AFGANİSTAN'DA YAŞANAN FİNANSAL KRİZLER....136
3.6.1. 2008 Yılı Küresel Finans Krizinin Afganistan'daki Etkileri....136
3.6.2. Kabil Bank Krizi....138
3.6.3. Kabil Bank Krizinin Nedenleri....139
3.7. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN FİNANSAL SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI……..……..141

SONUÇ VE ÖNERİLER....145

KAYNAKÇA....153

ÖZGEÇMİŞ....178

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerikan Birleşik Devletleri

AFN : Afganistan Para Birimi

AIB : Afganistan Uluslararası Bankası

AID : Uluslararası Kalkınma Ajanı

AKAM : Ağa Han Mikro Finans Ajansı

ASİA : Afganistan Yatırım Destek Ofisi

ATM : Otomatik Vezne Makineleri

BBC : British Broadcasting Corporation

BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

BKM : Bankalararası Kart Merkezi

BMA : Afganistan Ulusal Bankası

BİST : Borsa İstanbul

CIA : ABD'nin Merkezî İstihbarat Teşkilatı

DAB : Afganistan Merkez Bankası

ECU : Avrupa Para Birimi

EFC : Avrupa Yatırım Bankası

EFT : Elektronik Fon Transferi

EMI : Afganistan'ın Elektronik Para Kurumu

EMS : Avrupa Para Sistemi

FOREX : Kaldıraçlı Alım-Satım İşlemleri

FX : Kaldıraçlı Alım-Satım İşlemleri

GABV : Küresel Değerler Bankacılığı İttifakı

IBA : Afganistan İslam Bankası

IBRD : Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

IDA : Uluslararası Kalkınma Birliği

IFC : Uluslararası Finansman Kurumu

IMF : Uluslararası Para Fonu

ISSA : Afganistan'daki Yabancı Yatırım Destek Örgütü

İAB : İstanbul Altın Borsası

İMKB : İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

KFW : Almanya Kalkınma Bankası

MOF : Afganistan Maliye Bakanlığı

ÖFK : Özel Finans Kurumu

SDR : Özel Çekim Hakları

SİGAR : ABD Yeniden Yapılanma Genel Müfettişliği

SPK : Sermaye Piyasası Kurulu

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBB : Türkiye Bankalar Birliği

TCMB : Türkiye Merkez Bankası

TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

USAID : Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı

VOB : Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası

ŞEKİLERLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Paranın Temel Fonksiyonları.....17

Şekil 2.2. Türkiye Finansal Sisteminin Yapısı.....26

Şekil 2.3. Finansal Sistemin Yapısı.....28

Şekil 2.4. Finansal Sistemde Fonların Transferi.....29

Şekil 2.5. Doğrudan ve Dolaylı Fon Aktarımı.....35

Şekil 2.6. Finansal Kriz Türleri.....86

Şekil 3.1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu.....97

Şekil 3.2. Afganistan'da Bastırılan İlk Para.....102

Şekil 3.3. Merkez Bankası'nın Kurulmasından Sonra Bastırılan Para (AFN).....103

Şekil 3.4. Cumhuriyet'in Kurulmasından Sonra Bastırılan Para (AFN).....104

Şekil 3.5. Afganistan'da 2001 Yılından Sonra Bastırılan Paralar.....106

Şekil 3.6. Afganistan'da Banka Çekleri.....121

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1. 2008 Yılı Krizinden Sonra Ülke Gruplarına Göre Büyüme Oranları.....92

Grafik 3.1. Türkiye ve Afganistan'ın Ekonomik Büyüme Oranları.....142

Grafik 3.2. Türkiye ve Afganistan'daki Banka Sermayelerinin Aktiflere Oranı (%).144

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Para ve Sermeye Piyasası Arasındaki Farklılıklar.....47

Tablo 2.2. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Ticari Bankalar (2019).....73

Tablo 2.3. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yatırım ve Kalkınma Bankaları (2019).....75

Tablo 2.4. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları (2019).....78

Tablo 2.5. Geleneksel Bankacılığın E-Bankacılık ile Karşılaştırılması.....……..84

Tablo 2.6. Ülke Gruplarına Göre Yıllık Büyüme Oranları (%).....92

Tablo 3.1. Afganistan'da Son 5 Yılık GSYİH Büyümesi (Milyar ABD $).....100

Tablo 3.2. Afganistan'da Faaliyet Gösteren Bankalar (2019).....121

Tablo 3.3. Afganistan'da Kapatılan Bankalar.....128

Tablo 3.4. Türkiye ve Afganistan'ın Genel Profili.....141

Tablo 3.5. Türkiye ve Afganistan Bankacılık Sektörünün Karşılaştırılması.....143

GİRİŞ

Para, günlük hayatta sıkça kullanılan bir araçtır. Ayrıca para insanların yaşam sürecinde ihtiyaçlarının karşılanması için kullandıkları bir değişim aracıdır. Ancak iktisadi anlamda paranın tanımı az da olsa değişiklik göstermektedir (Tunay, 2005: 3). Bu çerçevede para, "mal ve hizmetlerin değerini ölçen, değişimini kolaylaştıran ve servet saklamaya yarayan toplumun çoğu tarafından kabul görmüş bir araç olarak değerlendirilmektedir. İşletmelerin ya da bireylerin harcamalarından arta kalarak satın alma gücünü belirli bir süre koruyan varlıklar da para olarak ifade edilmektedir (Friedman ve Schwartz, 1970: 129). Bununla birlikte bir şeyin para ya da ödeme aracı olarak toplum tarafından kabul edilmesi ve alım-satım işlemlerinde kullanılabilmesi için hesap birimi, değişim aracı ve değer saklama aracı olarak adlandırılan paranın fonksiyonlarını yerine getirmesi gerekmektedir (Özyurt, 2003: 29).

Finansal sistem, günümüz ekonomilerinin işleyişinde çok önemli bir yere sahiptir. Bir ekonominin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için fon arz edenlerden, fon talep edenlere doğru fon akışının iyi bir şekilde sağlanarak etkin bir finansal sistemin var olması gerekmektedir. Borç alma ve borç verme işlemleri finansal sistemin en önemli fonksiyonları arasındadır. Bu fonksiyonun sağlıklı bir şekilde çalışabilmesi için finansal sistemin yapısı ve işleyişinin açıkça ilgililer tarafından anlaşılması gerekir (Afşar ve Afşar, 2010: 25).

Finansal sistem genel olarak finansal piyasalar (para ve sermaye piyasaları), finansal aracılar (bankalar, sigorta şirketleri, özel finans kurumları, finansal kiralama (leasing), factoring ve tüketici finansman şirketleri) ile aracı kurumların sunmuş oldukları hizmetleri kapsamaktadır. Finansal sistemin en temel görevi, belirsizlik altında veya belirli bir risk düzeyinde ekonomik kaynakların dağılımını ve kullanımını gerçekleştirerek ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktır. Kaynakların etkin biçimde dağıtılabilmesi için; finansal sistemin işlevsel etkinliğe sahip olması gerekmektedir. Bu işlemlerin tamamının finansal piyasalarda belli bir düzen içerisinde ve hukuksal kurallara bağlı olarak gerçekleşir. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar ise söz konusu kurallar ile hukuki çerçeveyi belirlemekte önemli rol üstlenmektedir (Erdem, 2008: 54-55).

Etkin çalışan bir finansal sistem, reel kesimin yatırımları için ihtiyaç duyduğu fonları tedarik etme işlevi sayesinde ekonomik büyümede önem arz etmektedir. Ayrıca

istikrarlı finansal piyasalar, ekonomik istikrarın da ön koşullarından biri haline gelmiştir. Bunu destekler biçimde günümüzde merkez bankaları, ekonomik istikrar hedefinin yanında finansal istikrar hedefine de odaklanmıştır (Oğuz ve Canan, 2016: 5)

Finansal sistemin merkezi konumunda yer alan finansal piyasalar; faiz oranları, kredi hacimleri ile varlık fiyatlarının belirlendiği ve çeşitli finansal araçların alımlarının ve satımlarının yapıldığı piyasalardır. Finansal piyasalar, bir diğer tanıma göre kaynak ihtiyacı olan girişimciler ile birikim sahibi yatırımcılar arasındaki kaynak alışverişini sağlayan kurumlar, yatırım ve finansman araçları ile bunları düzenleyen kurallardan oluşan yapıyı ifade etmektedir. Ayrıca finansal piyasalar orta ve uzun vadeli fonların arz ve talep edildiği piyasalardır (Morgü ve Ayan, 2013: 5).

Türkiye'de finans sektöründe destekleyici tedbirler Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ele alınmıştır. İkinci dünya savaşından sonra ekonomik bütünleşmeye yönelik atılmış adımlara rağmen başarılı sonuçlara elverişli olmamıştır (Oruç, 2013: 59).

Bankacılık sistemi, finans sektörünün en önemli unsurlarından birisi olarak tanımlanmaktadır. İlk zamanlarda bakancılık sektöründe yabancı bankaların yerine, yerli kamu ve özel bankaların kurularak sektörde yer almıştır. Özellikle sektörel kalkınma amaçlı kamu bankaları kurulmuş ve bu bankalar vasıtasıyla hem para piyasalarının oluşturulması hemde sanayi ve ticaretin desteklenmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de 1970'li yılların sonlarında kalkınma bankacılığı hız kazanmıştır. 1980'li yıllarda ise toplam 44 bankanın 4'ünü yabancı bankalar oluşturmaktadır. Gerek ithalata gerekse ihracata aracılık etmek amacıyla 1980 yılı sonrası yabancı bankaların girişi, hızlı bir şekilde artış göstermiştir (Turgut, 2006: 170).

Finansal kriz olgusu ikinci dünya savaşından sonra ulusal ve uluslararası finansal piyasaların bütünleşme sürecinin başlaması ve 1990'lı yılların sonlarında hız kazanmıştır (Delice, 2003: 57). Kriz, ulusal ve uluslararası literatürde farklı tanımlanmakla birlikte genel olarak bunalım ve buhran anlamına gelmektedir. Kriz sözcüğü Yunanca "krinein" kökünden gelmiş ve karar vermek anlamında kullanmaktadır. Kriz, anidan, öngürülmeyen, planlanmamış olaylar serisini ifade etmektedir (Dağılan, 2011: 4).

1970'li yıllardan itibaren yaklaşık 25 yıl süren Rus ordusuna karşı mücadele ve ardından başlayan iç savaşlar, Afganistan'a ait birçok kamu ve özel kuruluşun çökmesine neden olmuştur. Ayrıca uzun süren bu savaşlar sonucunda yerli ve yabancı

sermayeler de ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 2001 yılından itibaren ise Afganistan'da yeni bir siyasi ve iktisadi hayatın temelleri atılmaya başlanmıştır. Böylece yerli ve yabancı yatırımlar da tekrar Afganistan'a yönelerek gerek finansal sistem ve gerekse bankacılık sistemi de yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Savaşlar ve iç karışıklıklar sonrası yeni bir iktisadi faaliyet döneme giren ülkelerin birçoğu; ekonomik, politik ve sosyal alanlarda birçok düzensizlik ve belirsizlikler ile karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte finansal sistemde ve özellikle bankacılık sektöründe aksaklıklar ve eksiklikler ortaya çıkmıştır. Afganistan'da 2001 yılından itibaren yeni ekonomik dönem ile birlikte dünya ülkelerinin hem beşeri hem de mali yardımlarından yararlanarak farklı sektörlerde önemli ilerlemeler ve gelişmeler kaydetmiştir (Gitting Finance in South Asia, 2010: 30).

Afganistan'da 2001 yılından itibaren yeni siyasi dönem ile birlikte modern bankacılık sektörü, ulusal tasarrufların da bankacılık sektörüne yönelmesi ile ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde önemli etkiler olmuştur. Öte yandan yabancı sermayenin girişi ve yabancı sermayeli bankaların da kurulması ile bankacılık faaliyet hacmi giderek artmıştır.

Bu çalışmada Afganistan finansal sisteminin ve bu sistemin oluşturan unsurların neden hala yeterli ölçüde gelişmediğini, gelişmesi ve güçlenmesi için yasal yolların tespitinde Türkiye finansal sistemindeki yolların takip edilmesi ve Türkiye'nin bu konudaki başarılarının örnek alınarak Afganistan'da uygulanması gerektiğine yer verilmiştir. Bununla birlikte Afganistan'da finansal sistemin en önemli unsurları arasında yer alan bankacılık sektörünün gelişememesi, hukuki düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanmasını zorlayan faktörler ve bankacılık sektörünün önündeki engelerin tespiti ele alınmıştır. Ayrıca 2001 yılı sonrası Afganistan'da yeni siyasi bir otoritenin kurulması ile yaklaşık 20 yıldır halen çok zayıf bir konumda olduğu görülmektedir. Bu nedenle Afganistan'da yıllardır kalıcı durumda olan engellerin önüne geçmek için dünyada ve Türkiye'de uygulanan finansal sistem ve unsurlarının incelenerek Afganistan'da da uygulanması için çeşitli önerilerde bulunulması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın önemi, çalışmanın amacı, çalışmada izlenen yöntem, çalışmanın literatüre katkısı ve çalışmanın planı yer verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde finansal sistem ile ilgili teorik bilgiler ve Türkiye'de uygulanan para, finansal sistem ve finansal sistemin unsurları olan

bankacılık sektörü, finansal piyasalar ve yaşanan finansal krizlere yer verilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Afganistan'da uygulanmakta olan para, finansal sistem, finansal sistem unsurları ve bankacılık sektörü, finansal piyasalar ve Afganistan'da yaşanan krizler yer verilmiştir. Son olarak ise iki ülkenin finansal sistemi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ile Afganistan finansal sistemindeki eksikliklere önerilerde bulunularak çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Afganistan'da 2001 yılından itibaren yeni siyasi dönem başlamıştır. Bu süreç ile birlikte ülkenin bütün ekonomik ağları özellikle hemen hemen yok olmuş mali kuruluşları başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Avrupa ülkeleri ve Türkiye'nin büyük katkılarıyla yeniden inşa edilmiştir. Ayrıca ulusal tasarrufların bankacılık sektörüne de yatırılarak ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde önemli etkilere yol açmıştır. Öte yandan yabancı sermayelerin de girişi ve yabancı sermayeli bankaların da kurulması ile bankacılık faaliyet hacmini giderek artmasına neden olmuştur. Bu çalışma Afganistan'da uygulanmakta olan finansal sistem ve bu sistemin eksiklikleri Türkiye uygulamaları dikkate alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede çalışmayı daha da önemli kılan, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik kalkınmaya ve yabancı yatırımların daha etkin bir şekilde çalışması, denetimi ve düzenli olarak yabancı yatırımların ülkeye girişinin sağlaması için dünya genelinde hızla önem kazanan ve Afganistan'da olmayan borsa ve benzeri piyasaların Afganistan'da inşa edilmesinin öneri olarak gösterilmesi planlanmıştır. Buna ek olarak diğer birçok eksikliklerin yeniden yapılandırılması ve Afganistan ekonomik alanında etkin bir finansal sistemin var olması ve gelişmesi için yapılması gereken düzenlemelerin Türkiye uygulanmaları dikkate alınarak öneri olarak gösterilmesi çalışmanın diğer önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

1.2. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmada Afganistan'da 2001 yılından itibaren uygulanmakta olan yeni finansal sistemin kavramsal yapısı, işleyişi, bu sistemin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi ile bu süreçte bankacılık sektörünün gelişimi ve finansal sistemin etkin çalışabilmesi için yürürlüğe giren yasal düzenlemeler ortaya konulmuştur. Bu hususlar ile ilgili düzenlemeler Türkiye'deki mevcut uygulamalar ile karşılaştırılmıştır.

Afganistan'da uygulanmakta olan finansal sistem ve bu sistemin öğeleri olan finansal piyasaların, menkul kıymetler borsasının kurulması ve Türkiye bankacılık sektörü uygulamalarının da dikkate alınarak güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca Türkiye ile Afganistan uygulamaları arasındaki farklılıklar ve eksiklikler Türkiye

uygulamaları baz alınarak ortaya konmuştur. Bilindiği üzere Afganistan 2001 öncesi birçok sıkıntı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sıkıntılar nedeni ile gerek siyasi ve gerekse de iktisadi vb. alanda Afganistan'da finansal açıdan gelişme gerçekleşememiştir. 2001 yılı sonrasında Afganistan'da yeni hükümetinin kurulmasıyla birlikte son zamanlarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de örnek alınarak bazı temel çalışmalar ve yasal düzenlemeler ele alınmıştır. Bu süreç devam etmekle birlikte Afganistan finans sektörünün deneyimsiz ve uzman olmayan kişiler tarafından, teamüllere aykırı veya nüfuslu aşiretler tarafından yönetilmesi, bu sektörün gelişmesini engellemekte ve bu hususlardan dolayı da güven unsuru oluşamamaktadır.

Yukarıda ifade edilen konular ile ilgili olarak gelecekte Afganistan'ın finansal anlamda gelişebilmesi için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

1.3. ÇALIŞMADA İZLENEN YÖNTEM

Bu çalışmada kullanılan araştırma yöntemi karşılaştırmalı teorik analiz yöntemidir. Karşılaştırmalı analiz yönteminde iki ya da daha çok sayıdaki olgunun, benzerlikleri, farklılıkları ve eksiklikleri ortaya çıkarılmak üzere incelenir. Karşılaştırmalı analiz yöntemin, sosyal bilimlerde önemli bir yeri bulunmakla birlikte bu yöntem çalışmalarda titizlikle uygulanmaktadır (Aydın ve Hanağası, 2017: 57). Bu çerçevede çalışmanın hazırlanması sürecinde, Afganistan basınına dair çeşitli gazete ve dergiler incelenmiştir. Çalışma Türkiye'yi de kapsadığı için ülkede yayınlanan süreli yayınlar taranmıştır. Konuyla ilgili yerli ve yabancı istatistiki bilgiler kullanılmıştır. Konuyu daha iyi ele almak adına güncel araştırmalar ve makaleler incelenmiştir. İstatistiki bilgiler bağlamında iki ülkenin finans sektörüne ait veriler karşılaştırılarak konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bu bilgiler ışığında hazırlanan bu çalışma aynı zamanda bundan sonra yapılacak araştırmalar için de bir referans niteliği taşıması arzu edilmektedir.

1.4. ÇALIŞMANIN LİTERATÜRE KATKISI

Afganistan'da 2001 yılından itibaren yeni siyasi dönem başlamıştır. Çünkü Afganistan 2001 yılı öncesinde ilk olarka İngilizlere ve sonrasında ise Rurslara karşı mücadele savaşları gerçekleştirmiştir. Bu mücadele savaşlarının ardından ise iç savaşlara maruz kalmıştır. Afganistan 2001 yılı sonrası kurulan yeni siyasi dönem ile birlikte 2001 yılı öncesi ülkeye hâkim olan ekonomik sorunları telafi etmek için önemli

adımlar atmıştır. Özellikle finansal sistem ve sistemin en önemli unsuru arasında yer alan bankacılık sektörü başta ABD olmak üzere AB ülkelerinin desteyle ile ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Mücadele savaşları ve iç savaşlar sırasında büyük sarsıntıya maruz kalan Afganistan'da maalesef ekonomik alanında yeterli sayıda akademik çalışma yapılamamıştır. Yapılan çalışmalarda ise belirtilen bu hususlara genel bakış açısında kısa ve özet bilgiler olarak yer verilmiştir. Bu çalışmada Afganistan ile ilgili gerek genel ekonomik durumu gerekse finansal sistem ve finansal sistemi oluşturan finansal piyasalar (para ve sermaye piyasaları), bankacılık sektörü ve 2008 küresel krizin Afganistan ekonomisine etkileri ile finansal krizlerin ortaya çıkış nedenleri incelenmiştir.

1.5. ÇALIŞMANIN PLANI

"Afganistan'da Uygulanmakta Olan Finansal Sistem, Sisteme İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Türkiye Karşılaştırması" adlı bu çalışmanın konusunu belirlenmesi süreci yaklaşık olarak 1-2 ay sürmüştür. Daha sonra 1 aylık bir süre içerisinde çalışmanın giriş bölümünü oluşturan çalışmanın önemi, amacı, izlenen yöntem ve litaratüre katkısı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan Türkiye'deki finasal sistemin işleyişi, finansal sistemin öğeleri olan finansal piyasalar, menkul kımetler borsası, bankacılık sektörü ve Türkiye'de yaşanan finansal krizler ile ilgili teorik bilgiler 4. ile 7. aylar arasında tamamlanmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünü oluşturan ve Afganinstan'daki finansal sistemin işleyişini konu olan son bölüm ise 7. ile 9. aylar arasında tamamlanmıştır. Çalışmada Afganistan ve Türkiye'deki finansal sistemin işleyişi ve finansal sistem içerisinde yer alan bankacılık sektörleri hakkında karşılaştırma yapılmış ve çalışma yaklaşık 10 aylık bir süre sonunda tamamlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE FİNANSAL SİSTEMİN İŞLEYİŞİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Bu bölümde finansal sistem ile ilgili teorik bilgiler, Türkiye'de uygulanan finansal sistem, finansal sistemin unsurları arasında yer alan finansal piyasalar ve bankacılık sektörü ile yaşanan finansal krizler açıklanmıştır.

2.1. PARA VE PARANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek, avlanmak ve yiyecek ihtiyaçlarını karşlayabilmek için bir araya gelmişlerdir. Daha sonra ihtiyaç fazlası üretimlerinden diğer ihtiyaçlarının karşılamak için toplumdaki diğer insanların farklı üretimlerinin fazlası ile değiş tokuş ve toplumun ticaret işleri ile uğraşması ile para ortaya çıkmış ve günümüze kadar devam etmiştir (Uzunoğlu, 2007: 1).

2.1.1. Para Kavramı

Para, devletler tarafından kabul edilen, mal ya da hizmet alımında ve satımında en yaygın olarak kullanılan bir değişim aracıdır. Banknotlar ve madeni paralar ile birlikte ekonomideki vadesiz mevduatlar ve kredi kartları da paranın ortaya çıkaran unsurları arasında yer almaktadır. Normal paranın yanı sıra devlet tahvili, vadeli mevduat gibi diğer değişim araçları da para biçiminde değerlendirilir (Ekovizyon, 2016).

Para, John K. Galbraith tarafından 1975 yılında "insanların para olarak kullanmak üzere kabul edeceği her şey" olarak tanımlanmıştır. Bir şeyin para olarak tanımlanması gelişi güzel değildir. Para olarak kullanılacak olan aracın her şeyden önce genel kabul görmesi şartı aranmaktadır (Öztürk ve Koç 2006: 210).

Ekonomik istikrarı dikkate alarak para tanımlandığında, ekonomik faaliyet veya milli gelir, diğer ölçütleriyle yakın ilişkisi olan büyüklükler ya da toplam büyüklükler de para olarak tanımlamaktadır (Akgönül,1992: 6).

Yukarıdaki yapılan tanımlar ile birlikte daha genel anlamda "para, değer belirleme ve saklama özeliklerine sahip her türlü alışverişlerde ve borç ödemelerinde genel kabul görmüş, ekonomik faaliyetleri etkileme gücü olan bir araçtır (Tunay, 2005: 4).

2.1.2. Paranın Temel Özellikleri

Paranın, değişim aracı olarak herkes tarafından kabul edilmesi ve kullanılması için bazı temel özellikleri taşıması gerekmektedir. Bunlar; taşınabilirlik, dayanıklılık, bölünebilirlik, homojenlik ve taklit edilmesinin mümkün olamamasıdır (Polat, 2019: 11).

Paranın kolayca taşınabilmesi, farklı ödeme yerlerine transferinin mümkün olması paranın taşınabilirlik özelliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ödeme aracı olarak kullanılan para fiziksel olarak dayanıklı olmak zorundadır. Bu nedenle dayanıksız maddeler para olarak kullanılamaz. Dolayısıyla paranın dayanıklılık özelliğine sahip olması gerekmektedir. Paranın bir diğer özelliği ise bölünebilirliktir. Her türlü alım-satım işlemini yürütebilmek için paranın bölünebilme özelliğine ihtiyaç duyulur. Ödemelerin sağlıklı bir biçimde yapılabilmesi için ödeme aracı olan paranın standardize edilmesi gerekir. Bu nedenle ödeme araçlarının fiziksel olarak ayrıt edilebilir bir kalitede olması paranın sahip olması gereken en önemli özelliklerden biridir. Paranın bir diğer önemli özelliği ise homojen ve taklit edilememe özelliğine sahip olmasıdır. Çünkü ödeme araçlarının herkes tarafından tanınabilir nitelikte olmaması, sahte ödeme araçlarının yaygınlaşmasına yol açacaktır (Orhan ve Erdoğan, 2007: 6).

2.1.3. Paranın Tarihsel Gelişimi

Para, yapılan araştırmalara göre ödeme aracı olarak ilk defa Lidyalılar tarafından kullanılmıştır. Paranın, zamanla nesnel biçimi ve şekli değişmektedir. Arkeologlar ve sosyologlar paranın ve kullanımının en eski tarihlere hatta ilkel toplumlara kadar uzandığı görüşündedirler (Öçal ve Çolak, 1999: 5). Takas ya da trampa mübadeleyi izleyerek insanlar çeşitli malları para olarak kullanmıştır (Unay, 2000: 340). Deniz kabukları, balina dişleri, kahve çekirdekleri, canlı hayvanlar gibi kolay bulunan mallar, eski çağlarda insanlar tarafından kullanılan bazı mübadele araçlarıdır (Üzer,2017:5). Daha sonra, insanlar demir ve tunç, gibi maddelerden para olarak faydalanmıştır

Para tarihinin en önemli hususlardan bir diğeri de altın ve gümüş gibi değerli madenlerden de para olarak yararlanılmıştır (Öçal ve Çolak, 1999: 6). Ancak paranın demir, altın ya da gümüş şeklinde kullanılması beraberinde bir takım zorlukları ortaya çıkarmıştır. Örneğin büyük miktardaki alışverişlerde paranın taşıma açısından ağır ve

zor olması, hırsızlar için cazip olması, kâğıt para sistemine geçilmesine neden olmuştur. Tarihte ilk deri para Çinliler tarafından kullanılan paradır. Zamanla bu deri para, kâğıttan yapılmaya başlamıştır (Redish,1993:778-780). Geçtiğimiz son yüzyıldan bu yana kâğıt paraların önemi giderek artmış ve hâkim duruma gelmiştir (Öçal ve Çolak, 1999: 6).

Para ortaya çıktığından bugüne kullanış şekli ve yöntemleri de değişimini sürdürmektedir. Eski dönemlerde takas ekonomisi (Trampa) çok yaygın olarak kullanılmış, insanlar mal ve hizmetlerini takas ederek ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ardından emtia para kullanılmaya başlanmıştır. Tarih boyunca insanlar emtia olarak (tohum, yumurta vb. nesneleri), yolculuk yaptıklarında ise madeni para olarak altın ve gümüş gibi değerli madenleri kullanmıştır. Daha sonra, itibari para, günümüzde ise elektronik para ile devam eden paranın değişim süreci, halen de devam etmektedir (Salihoğlu, 2018: 10).

Tarih boyunca para formlarının takas (Trampa) ekonomisinden günümüze kadar gerçekleştirdiği değişim sürecini aşağıdaki özetlemek mümkündür.

2.1.3.1. Takas Sistemi

Takas sistemi, tarihe konu olan ve insanoğlunun kullandığı en eski değişim aracı olarak bilinmektedir (Kenger ve Tokmak: 2018: 4698). Bu sistemde değişime konu olan mal ve hizmetin değerine karşılık gelen bir mal ve hizmet ile değiştirilmesi söz konusudur (Hubbard, 2001: 15). Ancak takas edilecek mal ve hizmetler arasında ortak bir değerin (fiyat) belirlenememesi sonucu ve yaşanan zorluklardan dolayı para ortaya çıkmıştır (Karluk, 2003: 427).

2.1.3.2. Mal (Emtia) Para

Emtia para, paranın satın alma gücünü ve üretilen maddenin değerini belirtir. Emtia para, günümüze kadar demir, tuz, tohum, gümüş gibi birçok nesneden değişim aracı olarak kullanılmıştır. Ardından uzun süre altın, gümüş ve bronzdan üretilen sikkeler kullanılmıştır. En eski madeni paranın Lidyalılar tarafından üretildiği bilinmektedir (Nicolaisen, 2017: 2).

2.1.3.3. Temsili Para

Temsili para, üzerinde yazılı değeri reel değerinden farklı olan bir para türüdür. Bu paranın kendi değeri, üzerinde yazılı olan değerinin çok altındadır. Tarihsel

sıralamayla altın ve gümüş sertifikaları, banknot ya da kâğıt para ve madeni paralar temsili paranın çeşitleri arasındadır (Evlimoğlu ve Gümüş, 2018: 170). 18.Yüzyılda temsili paranın tamamı değerli maden olan altına dönüştürülebilir duruma gelmiştir. Altın, yerini zamanla kâğıt paraya bırakmıştır (Şenel, 2002: 1-2).

Temsili para emtiaya dayalı paraların değerini ifade eden kâğıtların değiştirilmesidir. Emtia paranın yerini temsili paranın almasının en büyük nedeni taşınabilir olmasıdır. Bunun sonucunda büyük nitelikli ticaretlerde para transferi daha kolay hale gelmiştir (Salihoğlu, 2018: 11).

2.1.3.4. İtibari Para

Temsili paranın ardından yeni para dönemine geçilmiştir. Bu para günümüze kadar kendini koruyan itibari ya da fiat paradır. Bu parayı diğer paralardan ayıran en önemli özelliği ulusal bir merkez bankası gibi kurumun kontrolü altında banknot ve ya madeni biçiminde ihraç edilmesidir (Salihoğlu, 2018: 10). İtibari paraların gerçek bir değeri yoktur. Bu paraların gücü ise hükümetlerin kâğıt paraları alım-satım işlemlerinde yasal ödeme aracı olarak ilan etmesinden gelmektedir (Ünsal, 2017: 569).

İtibari paraların üzerinde bulunan imzalar, üretildiği kâğıdın taklit edilmesinin mümkün olmadığını ve merkezi otoriteye güven üzerine olduğunu ifade etmektedir. İtibarı paralar altın veya gümüşe dayalı paralar değildir (Çarkacıoğlu, 2016: 4-5).

2.1.3.5. Kaydi Para

Bankaların elinde bulunan mevduatları göz önüne bulundurarak açılan ve mevduat miktarını arttıran kredi ve para oluşumuna kaydi para denir. Bu paraya mevduat parası veya banka parası da denilmektedir (Akdiş, 2011: 152- 153).

Bankalar topladıkları mevduatları, uzun ya da kısa vadeli krediler ile değerlendirerek mevduat miktarını arttırmaktadır. Bankaların verecekleri kredinin mevduat maliyeti, marjinal maliyetinden yüksek oldukça kredi verilebilir. Bankaların mevduat hacminden ayırması gereken rezerv çok önemlidir. Çünkü rezervin az olması mevduatın genişletilmesini önlemek, rezervin fazla olması ise bankanın daha fazla kredi sağlamasına yardımcı olmaktadır. Kaydi paralarda mevduat çeki, ön ödemeli kart, debit kart ve bankaların sağladığı nakit kredi türü olan kredi kartlarının kullanımı yaygın olarak görülmektedir (Salihoğlu, 2018: 14).

Türkiye'de paranın tarihine bakıldığında ilk para uygulanması Osmanlı döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlı dönemindeki para sistemini kavrayabilmek için, o dönem hem dünya genelinde uygulanan para sistemini hem de İslamiyet'in esaslarını dikkate almak gerekir. Çünkü Osmanlı döneminde uygulanan para sistemi, dünyada uygulanan konjonktür doğrultusunda yürütülmüştür. Ancak devlet sisteminin özünü oluşturan İslami esaslar da büyük ölçüde gözetlenmiştir. Gümüş para birimi "Gümüş Akçe[1]" Osmanlı İmparatorluğu'nda bastırılan ve kullanılan ilk paradır. Osmanlı döneminde istikrarlı bir para sistemi hâkim olmuştur. İlk akçe 1326 yılında Orhan Bey tarafından Bursa'da bastırılmıştır (Erdem, 2006: 12).

Orhan Bey tarafından bastırılan ilk gümüş akçe yaklaşık 0, 37 dirhem (1,136 gr) ağırlığında ve % 95 gümüşten üretilmiştir. Kentsel kesim ile kırsal kesim arasındaki iktisadi bağlantıların güçlenmesi hem de değerli madenlerin bollaşması nedeniyle para kullanımı özellikle 16. yüzyılda çok yaygınlaşmıştır (Fidan, 2019: 24). 1477 yılında ilk altın sikke (Sultani) bastırılarak tek metal sisteminden çift metalli para sistemine geçilmiştir. Para basımı için sadece devlete değil aynı zamanda sarraflara da para basma yetkisi verilmiştir. 16. Yüzyılda Amerika'dan büyük miktarda ucuz gümüşün gelmesi neticesinde gümüşün değer kaybetmesi ve gerçekleşen savaşlar sonucu mali sorunların ortaya çıkması enflasyonu beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla 1585 yılında devalüasyon yapılarak artan para talebinin karşılamak için Tağşiş[2] işlemine başvurulmuştur. 17. Yüzyılın sonlarına doğru kısa süreli de olsa üç metalli (gümüş-altın-bakır) para sistemi uygulanmıştır. 18. Yüzyılın başlarında tekrar iki metalli para sistemine dönülmüş ve akçe yerine kuruş para birimi olarak belirlenmiştir.

İstanbul Darphanesi para basma merkezi olarak belirtilmiş ve bütçe açığı para basma yoluyla finanse edilmiştir (Pınar ve Erdal, 2011: 12).

Diğer bir ifadeyle, gümüş ve bakır paralar Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar bastırılmıştır. Ancak Fatih Sultan Mehmet, kendi döneminde altın sikke de bastırmış ve sonraki dönemler de altın sikkeler kullanılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti mal paradan aşağıda belirtilen üç farklı biçimde faydalanmıştır (Açıkgöz, 2010: 378).

- Altın ve Gümüş eşyalarından sikke kestirilerek para arzı artırılmış,

[1] İlk sikke gümüşten imal edildiğinden "Akçe" beyaz, temiz ve parlak anlamına gelmektedir.
[2] Tağşiş: metal para üretiminde para içindeki değerli maddenin miktarini azaltarak paranın değerini düşürmesi olarak tanımlanmaktadır.

- I. Süleyman'a kadar Tecdi-i sikke siyaseti adı altında tahta çıkan her sultan kendi adına sikke bastırmış,
- Bütçe açıklarını kapatmak için Tashih-i sikke'yi, orta ve uzun vadede bir iktisat politikası olarak uygulamıştır.

Osmanlı Devleti, kendisi ya da başka bir kurum tarafından hiçbir şekilde kâğıt para basılmayacağına dair Osmanlı Bankası'na taahhütte bulunmuş ve böylece 30 yıllık bir sürede kâğıt para ihraç imtiyazını Osmanlı Bankası'na vermiştir. Böylece Osmanlı Bankası, maliye denetiminde, banka mührünü taşıyan ve istenildiği anda altına çevrilebilen ilk banknotları 1863 yıllında tedavüle çıkarmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Bankası 1863-1914 yılları arasında farklı biçimler ve miktarlarda kâğıt para ihraç etmiştir. Osmanlı Bankası, birinci dünya savaşı sırasında hükümetin avans ve banknot ihraç isteğini geri çevirmiştir. Osmanlı Bankası'nın savaş dönemi banknot ihracı yapmayacağı açıklamasıyla yaşanan kargaşa giderilmiş ve Osmanlı Devleti 1915 yılından itibaren altın ile Alman Hazine Bonolarını göstermek suretiyle evrak-ı nakdiye adı altında dört yıl süre içinde yedi tertipte toplam 160 milyon Lira civarında banknot çıkarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan intikal eden evrak-ı nakdiyeler, Cumhuriyetin ilk yıllarında para bastırılamadığından dolayı 1927 yılı sonlarına kadar tedavülde kalmıştır (www.tcmb.gov.tr).

Osmanlı Bankası aracılıyla dolaşıma sürülen Türk Banknotları 1927 yıllında İngiltere'de De La Rue olan İngiliz firmasına bastırılmıştır. Türkiye 1931 yılında banknot çıkarma imtiyazını kazanmış ve böylece Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur. Nihayet Latin alfabesi ile çıkarılan yeni Türk Banknotları 1937 yılı itibariyle piyasaya sürülmeye başlamış ve günümüze kadar kullanılmaktadır (Ketenci, 2006: 7).

Kısaca, para tarih boyunca mal ve hizmetlerin alım-satımında sorunların üstesinden gelebilen, fonksiyonel bir araç olarak çeşitli biçimlerde, farklı yerlerde ortaya çıkmıştır. Para, insanların uğradıkları değişikliklere ve gelişmelere paralel bir biçimde, özellikle günümüzün teknolojik gelişmeleri sonucunda daha değişik ve modern boyutlar kazanmıştır

2.1.3.6. Elektronik Para

Bilişim ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler parayı da ciddi anlamda etkilemiştir. Tarih boyunca mal ve hizmetlerin alımı ve satımı takas ya

da trampa sistemine dayalı olduğunu daha önce belirtilmişti. Ancak hızla meydana gelen bu gelişmeler farklı medeniyetlerin, para kullanma ihtiyacına zorunlu kılmıştır. Böylece temsili ve daha sonra kâğıt paralar ortaya çıkmıştır. Bu hızlı gelişmelerin para üzerindeki etkisi sonucunda elektronik para olgusu ortaya çıkmış ve günümüzde de hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır (Özbaş, 2019: 90).

Elektronik parayla ilgili dünyaca genel kabul gören bir tanım bulunmamakla birlikte, Kanada Merkez Bankası'nın yaptığı tanıma göre elektronik para; bilgisayar, cep telefonu, akıllı kartlar gibi araçlar yardımıyla depolanabilen ve kişiler arası transfer edilebilen parasal bir değer olarak ifade edilmektedir. Dünyada ilk elektronik para 1980'lı yılların sonlarında Japon demir yolu şirketleri ile bazı telefon şirketlerinin ön ödeme kartları ihraç etmesi ve bunların da diğer şirketler tarafından kabul edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde Hollanda'da da kamyon şoförlerinin gece yarısı yakıt alması ve hırsızlara karşı korunması amacıyla akıllı kartlara para yüklemesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Tüm bu uygulamalar ödeme noktasında küçük miktardaki ödemeleri elektronik parayla yapabilmeyi hedefleyip nakit paraya alternatif olarak geliştirilmiştir. Elektronik para tıpkı kredi ve banka kartlarında olduğu gibi her türlü mal ve hizmet alışverişinde kullanılabilmektedir (Lâçin, 2019: 8).

Avrupa Birliği'nde (AB) ise elektronik para konusu 1993 yılında gündeme gelmiştir. Üye ülkelerin Merkez Bankaları tarafından araştırılarak 1994 yılında bir rapor yayınlanmıştır. Raporda elektronik para gelişiminin olumlu karşılandığı belirtilmiş ve teknik bir aygıtta biriktirilebilen parasal değer olarak tanımlanmıştır. 2009 yılında 110 sayılı karar ile elektronik para kuruluşlarının kurulmasını, faaliyetlerinin sürdürülmesini hükmeden AB yukarıda ifade edilen eski yükümlülüğü kaldırmıştır. AB Denetim Direktifinin 2. Maddesinde elektronik paranın ödeme işlemlerinin gerçekleşmesi için fon sağlaması amacı ile çıkarılmış ve çıkaran kuruluşlar haricinde gerçek ve tüzel kişiler tarafından kabul edilen, manyetik olanlar da dâhil elektronik olarak onu ihraç edene karşı bir taleple temsil edilmek üzere birikmiş parasal değer" olarak tanımlamıştır (Yüksel, 2015: 184).

Elektronik para; manyetik kartlar, mobil telefonlar ve elektronik cüzdan hizmeti veren internet sitelerinin ödemesine kullanılabilmektedir. Teknolojik gelişmeler ve elektronik paranın aldığı yeni biçimler, bankaların kaydi para sürecine benzer bir şekilde elektronik para sistemlerinin para politikaları üzerine doğrudan etkili olmasına neden olmuştur. Gelişen bu durum önümüzdeki günlerde merkez bankalarının finansal

istikrar politikası bağlamında, üzerine önemle durulması gereken konuların başında yer alacaktır (Bilir ve Çay, 2016: 23).

Elektronik para; değişim aracı, hesap birimi olma ve değer saklama olmak üzere paranın üç temel özelliklerini yerine getirmektedir. Bununla birlikte elektronik para birçok avantajları da sağlamaktadır. Bu avantajlar riskin azaltması, paranın dolaşım hızını artırması, taklit edilebilme zorluğu, çeşitli ödemeleri sağlayabilmesi, birden fazla ülke parasını taşıyabilmesi, ödemelerin yüz yüze yapılmaması, kimlik bilgileriyle eşleşmesi ve müşteri seçimlerinin kayıt altına alınabilmesiyle birlikte birden fazla satış ve pazarlama yönteminde kolaylık sağlamaktadır (Er, 2006: 12-17).

Buna karşılık olarak elektronik paranın bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar; vergi kaybı riski, yasal olmayan kullanımlar, para politikasının etkilenebileceği ve para arzında sorun çıkarabilecek olması, dolaşımda olan para miktarını azaltıp ikame etmesi durumunda senyoraj gelirini azaltması ve Merkez Bankası bilançosunu olumsuz etkilemesi olarak sıralanabilir (Zengin ve Güngördü, 2013: 138).

Türkiye'de ise elektronik para uygulaması gerek AB gerekse de ABD uygulamalarını çok geriden takip etmiştir. Türkiye'de konu ile ilgili 6493 Sayılı Kanun, 43 Madde ve 2 Geçici Maddeden oluşturularak 27 Haziran 2013 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu Kanun elektronik para kuruluşları haricinde ödeme ve menkul kıymet mutabakat sistemleri ve ödeme hizmetleri ile alakalı hükümleri de içermektedir. Kanunun hazırlanmasında yukarıda sözü edilen AB direktiflerinden faydalanılmıştır (Kahraman, 2019: 159). Bu Kanuna göre elektronik para, fon karşılığı ihraç edilen, elektronik olarak depolanan, ödeme işlemlerini yerine getirilmesi için kullanılan ve elektronik para ihraç eden kuruluş ve kuruluş haricindeki gerçek ve tüzel kişiler tarafından ödeme aracı olarak kabul edilen parasal değer olarak tanımlanmaktadır (Özbaş, 2019: 90-91).

2.1.3.7. Elektronik Para Sistemleri

Elektronik para sistemleri parasal değerin saklandığı ortama göre kart tabanlı ve ağ tabanlı olarak ikiye ayırılmaktadır. Bu ayrımlar haricinde açık ve kapalı devre çalışan sistemler ile tek çıkarıcılı ve çok çıkarıcılı olarak ta sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar ödemeler sırasında kullanılan teknik aygıta ve parasal değerin sistem içerisindeki akımına göre yapılan sınıflandırmalardır (Öztürk ve Koç, 2005: 207-213).

2.1.3.7.1. Kart Tabanlı Elektronik Para Sistemi

Kart tabanlı elektronik para sisteminde, para bu amaçla üretilmiş kartlar üzerinde saklanır. Bu kartların boyutu kredi kartları boyutunda olup "Smart Card" teknolojisi ile cihazlar vasıtasıyla çalışır. Bu kartlar değer yüklemeli ya da elektronik cüzdan olarak ta bilinmektedir. Bu kartların özelliği, içinde bulunan "chip" manyetik sayesinde, karta istenilen miktarda para yüklenilebilmekte ve bu paralar alışverişlerde kullandıkça azalmaktadır. Bu kartlar gerek bankalarda gerekse akıllı kart çıkaran kurumlardan satın alınabilir. Kartı satan kurum karta fiili olarak aldığı paranın karşılığını yüklemektedir. Alışverişlerde bu kartlar, elektronik parayla ödeme kabul eden kuruluşlarda kullanılabilir (Ekşioğlu, 2017: 78).

Hafıza kartları, mikro işlemcili kartlar, melez kartlar, kombi kartlar gibi kartlar kart tabanlı elektronik para uygulamasının örnekleri arasındadır. Elektronik parayla ilgili en yaygın kuruluşlar arasında, Mondex, Visa Cash, Proton ve Chipknip sayılabilir (Yurtçiçek, 2012:119-122)

2.1.3.7.2. Ağ Tabanlı Elektronik Para Sistemi

İnternet üzerinde yapılan alışverişlerde ve diğer işlemlerde kâğıt paranın ikamesi olarak kullanılır. Kişiler kredi kartı yerine kullanabildikleri elektronik para ile küçük miktarlı ödemelerini yapabilmektedir. Bu işlem için gerekli yazılımın bilgisayarda bulunması ve değerin önceden bilgisayarın belleğine yüklenmesi gerekir. Ağ tabanlı elektronik para ile alışverişte mal ve hizmet satıcılarına ağ üzerinden ödeme yapılabilmektedir. Elektronik paranın kredi kartından farkı ise internetten yapılan alışveriş işlemi sırasında kredi kartı kullanıldığı zaman yapılan provizyon vb. işlemlerin olmamasıdır. Yani kişi e-parayla alışveriş yaparken kişinin hesabında yeterli para olup olmadığı sorgulanmaz. Çünkü elektronik parada bu miktar kullanılan bilgisayara önceden yüklenilmiştir. Bunun yanı sıra elektronik parada üçüncü bir kişiye gerek olmaksızın işlem yapılabilmektedir. Elektronik para kredi kartı ile yapılan alışverişe kıyasla internet üzerinde yapılan alışverişlerde işlemler birkaç saniyede gerçekleşebilmektedir. Yapılan bu ödemelerde herhangi bir kayıt tutulmamakta olup küçük meblağdaki ödemeler için dahi kullanılabilmektedir. Elektronik para ile yapılan işlemler kriptolojik şifreleme yöntemi ile korunduğundan güvenliği çok yüksektir. Ağ tabanlı elektronik paralara örnek olarak E-Cash, Cybercash, Netcash, Mondex'i verilebilir (Öztürk ve Koç, 2005: 214-217).

2.1.4. Paranın Fonksiyonları

Bir şeyin para ya da ödeme aracı olarak toplum tarafından kabul edilmesi ve alım satımlarda kullanılması için hesap birimi değişim aracı ve değer saklama Aracı olarak bilinen paranın üç temel fonksiyonunu yerine getirmesi gerekmektedir (Özyurt, 2003: 29).

Şekil 2.1. Paranın Temel Fonksiyonları,

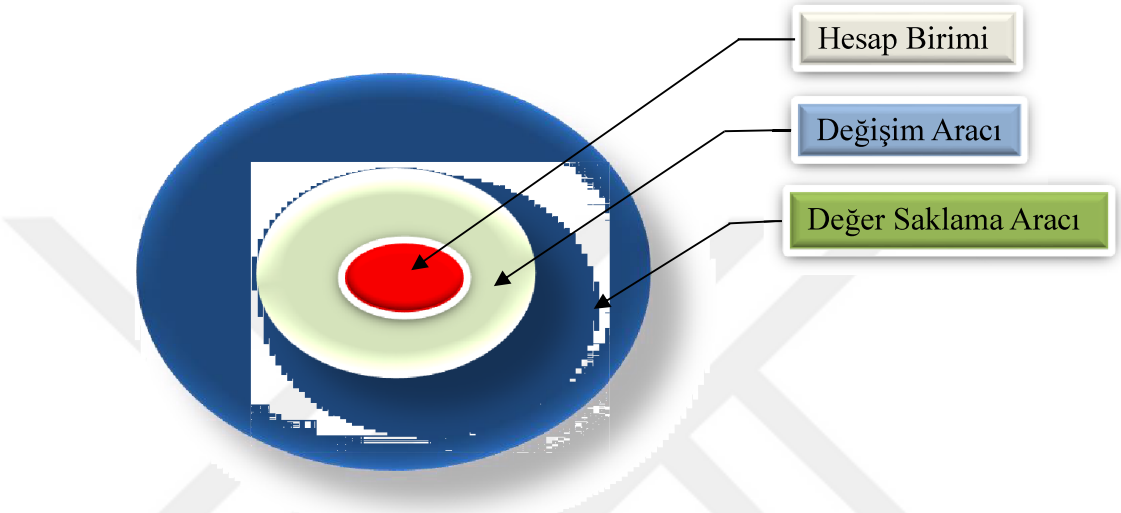

Kaynak: (Salihoğlu, 2018: 7).

2.1.4.1. Hesap Birimi Olarak Para

Paranın bu fonksiyonu, mal ve hizmet değerinin para ile ölçülebilirliğini arz etmektedir (Gökova, 2018: 4). Bir nesnenin hesap birimi olma fonksiyonunu sağlaması için en önemli koşul, kullanıldığı yerde herkes tarafından kabul edilmesi gerekir (Evlimoğlu ve Gümüş, 2018:177). Farklı bir ifade ile paranın hesap birimi olarak kullanılması gereksiz birçok hesaplamanın yapılmasına engel olmaktadır. Ortak bir değer ölçüsü ve hesap birimi olan para sayesinde, her bir malın para cinsinden tek bir fiyatı vardır (Özyurt, 2003: 29).

2.1.4.2. Değişim Aracı Olarak Para

Para, insanların ihtiyacını gidererek mal ya da hizmetlerin elde edilmesinde bir değişim aracı rolünü üstelenmektedir. Paranın kullanımı sayesinde takasa dayalı bir ödeme sisteminin ortaya çıkması engellenmektedir. Öte yandan parayı elde edebilmek için karşılığında bir malın ya da hizmetin satılması gerekmektedir. Paranın değişim aracı olarak kullanılabilmesi herkes tarafından kabul edilmesiyle mümkündür (Orhan ve Erdoğan, 2007: 7).

2.1.4.3. Değer Saklama Aracı Olarak Para

Bu fonksiyon çerçevesinde bireyler, elde etikleri gelirin tümünü harcamayarak, gelecekteki diğer ihtiyaçları için bir kısmını saklamaktadır. Bu durum ekonomi dilinde tasarruf olarak adlandırılır (Cesur, 2010: 14).

Paranın, değişim aracı ve hesap birimi olması sonucunda bir değere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum paranın satın alma gücü ile birlikte değer saklama görevinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Başka bir ifade ile para, satın alma gücünü gelirin sağladığı zamandan harcama yapıldığı zamana kadar saklamaktadır. Paranın bu fonksiyonu önemli olmasıyla birlikte, paranın tek bir değer saklama aracı olmadığını da dikkate almak gerekir. Çünkü günümüzde tahvil, arsa, ev veya mücevherat gibi de değer saklama aracı olarak kullanılan varlıklar bulunmaktadır (Pınar ve Erdal, 2011: 5).

2.1.5. Uluslararası Para Sistemleri

Bir ülkede uygulanan para sistemi gerek karşılaştığı sıkıntılardan gerekse de o dönemde dünyada hâkim olmuş iktisadi düşünceler etkisiyle oluşur (Bulut ve Demirel, 2012: 1).

Uluslararası para sistemleri, ülkelerin uluslararası bazda birbirleriyle devam eden ekonomik ve ticari işlemleri ve bu işlemlerle ilgili ödemelerin nasıl yerine getirilmesini belirleyen sistemlerdir. Uluslararası para sistemi özellikle, döviz kurlarının nasıl belirlendiği ve hükûmetlerin döviz kurlarının nasıl etkileyebileceklerini belirleyerek, farklı ülkelerden alıcı ve satıcılar tarafından kabul gören ödeme araçlarını ifade etmektedir. Bu ödeme araçları uluslararası ticarette dalgalanmalara uygun olarak yeterli likiditeyi sağlamalıdır. Bunlara ek olarak uluslararası para sistemi, küresel dengesizliklerin giderilmesini sağlayacak araçları da sahiptir. Uluslararası para sisteminde en önemli husus döviz kurlarının belirlenmesidir. (Çağlar ve Dışkaya, 2018: 4).

2.1.5.1. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kurlarının oluşturulması uluslararası para sisteminin merkezi ve en önemli unsuru konumundadır. Uluslararası ticaret ve finansın kolaylaşmasını amaçlayan döviz kuru sistemleri incelendiğinde; sabit, esnek ve karma döviz kuru sistemi olmak üzere üç ana döviz kur sistemi görülmektedir. Sabit döviz kur sisteminde, döviz kurları hükümetler tarafından belirlenmekte ve bu resmî kurlar döviz piyasalarında para politikaları ile korunmaktadır. Altın standardı, Bretton Woods

sistemi ve Avrupa Para Sistemi (EMS) tarih içinde uygulanmış sabit kur sistemleridir (Çağlar ve Dışkaya, 2018: 5).

Fiyat istikrarını sağlamada bir araç olarak kullanılması sabit döviz kurunun en önemli avantajlarından biridir. Ayrıca bu sistem enflasyon beklentisinin düşürülmesi için para politikası üzerinde disiplin etkisi oluşturur. Kur belirsizliğini ortadan kaldırarak, uluslararası ticaret ve yatırımları da arttırılması sabit döviz kurunun ikinci önemli avantajıdır. Sabit döviz kuru, parasal krizlerin etkisinin ekonomiye yayılmasını önlemek ve azaltmak için paradan kaynaklı şokların azaltılmasına önemli bir rol oynamaktadır (Yanar, 2008: 258).

Esnek kur sistemi ise, serbest bir şekilde döviz arz ve talep tarafından belirlenmektedir. Esnek kur sistemi, döviz kurlarının hiç bir hükümet müdahalesi olmadan belirlendiği sistemdir. Bu, gerçek hayatta uygulanan bir sistem olmaktan çok teorik bir durumdur. Zaman zaman ABD, AB ve Japonya gibi ülkelerin merkez bankaları merkez bankaları piyasaya müdahale etse de; sistem bu ülkelerde serbest kura yakındır. Döviz kur sistemlerinden bir diğeri ise Karma döviz kur sistemidir. Bu sistem sabit ve serbest kur sistemlerinin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan bir sistemdir. Bu nedenle bu sisteme karma döviz kur sistemi denir. Hükümetler, bu sisteme zaman zaman ya dolaylı olarak ya da direkt olarak müdahale eder. Dolaylı olarak, faiz hadlerini yükseltmek suretiyle ve direkt olarak döviz alıp satmak suretiyle müdahale etmektedir (Çağlar ve Dışkaya, 2018: 4).

2.1.5.2. Altın Standardı

Altın standardı 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar uygulanmıştır. Altın standardı sabit döviz kuru sisteminde ulusal ve uluslararası düzeyde bir birim ödeme aracı olarak kullanılması için bazı koşulları sağlaması gerekmektedir. Bu koşullar aşağıdakilerden ibarettir (Uzunoğlu, 2007: 2).

- Sınırsız miktarda altın alım ve satımının sabit bir fiyatla Merkez Bankası tarafından garanti edilmesi,
- Elinde altını olan bireylerin istediği şekilde biriktirebilmesi ve gerektiği zaman altını eritip farklı bir amaçlar ile kullanabilmesi,
- Altının serbest bir şekilde ihracatı ve ithalatının mümkün olmasıdır.

Altın standardı çerçevesinde para arzının hepsi altın arzına bağlıdır. Dolayısıyla ülkeler fiyat düzeyinde denkleştirme sağlamaya çalışarak, uluslararası ödemeleri bu

denkleştirme çerçevesinde kabul etmektedir. Bu bağlamda ülkelerin ödeme bilançoları fazlalık veriyorsa o ülkelerin ihracatında pahalılaşma meydana geldiği aksi durum söz konusu ise (açık veriyorsa) o ülkelerin ihracatında ucuzlama meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ülkelerin ithalat ve ihracatında ortaya çıkan değişiklikler, ödeme bilançolarını da dengelemektedir (Aysoy, 2017: 17).

Altın standardında yalnızca altın değil, altın karşılığı değişim aracı olarak kâğıt para da kullanılmaktadır. Altın genellikle rezerv olarak tutulur. Merkez bankalarının kâğıt parayı bir satın alma gücü olarak kabul ettirebilmek için, talep edildiğinde altın karşılığında bu banknotları geri almayı bir yasayla garanti etmesi gerekmektedir. Bu nedenle merkez bankalarının dolaşımda bulunan banknot karşılığında altın karşılığı bulundurması zorunlu bir yükümlülüktür (Arslan, 2005: 9).

1929 yılında Büyük Dünya Buhranının başlaması, altın standardının tekrar yıkılmasına neden olmuştur. Buhranının temel nedenlerinden biri olarak ta altın standardının olduğu iddia edilmiştir. Buna ek olarak buhran döneminde, altın standardını terk eden ülkelerin ekonomik durgunluğu, altın standardını kullanmaya devam eden ülkelere göre daha çabuk atlatabildiği de iddialar arasında yer almaktadır (Pınar ve Erdal, 2011: 458-459).

2.1.5.3. Bretton-Woods Sistemi

Altın para standardının yıkılması uluslararası ekonomi ve ticarette, büyük sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birinci ve ikinci dünya savaşı bu sorunlara tam bir kargaşa ortamı olmuştur. Bu sorunların sona erdirilmesi ve yeni bir uluslararası para sisteminin oluşturulması için 1944 yılında New Hampshire'in Bretton Woods kasabasında yapılan konferansta konu ile ilgili önemli adımlar atılmıştır (Yalçıner, 2012: 22). Bu konferansta geçmişte yapılan hataların tekrar edilmesini önlemek için, ekonomik ve parasal istikrarı sağlayıp sürdürmek amacıyla 44 ülke tarafından Bretton-Woods Anlaşması imzalanmıştır (Cecan, 2014: 39).

Döviz kurlarının ABD Dolarına sabitlenmesi Bretton-Woods antlaşmasının temel amacını oluşturmaktadır. Bu çerçevede sisteme üye ülkelerin merkez bankaları aracılığı ile ve ABD Doları, Doların konvertibl şartını sağlamasıyla birlikte altına sabitlenmiştir. Herhangi bir ülkenin dış ödemeler dengesinde temel bir dengesizlik olması durumunda, Bretton-Woods asimetrik bir düzeltme mekanizması ile döviz kurlarına ilişkin esnek bir adım olarak değerlendirilebilir (Akan, 2010: 109).

IMF ve Dünya Bankası'nın temelinin atılması, Bretton-Woods antlaşmasının bir sonucudur. Ayrıca bu sistemin kurulma nedenleri temel olarak altın standardının sahip olduğu döviz kurlarının istikrarı ve ülkelerin bağımsız para politikası izleyebilmesidir. Bretton-Woods Antlaşması'na üye ülkeler ödemeler dengesi sorunlarının çözümlemesi için IMF'den kısa ve orta vadeli kaynak kullanabilirler. Bu nedenle belirli oranlarda tüm üye ülkelerin katıldığı ortak bir fon havuzu oluşturulmuştur. Antlaşma çerçevesinde, 35 ABD Dolarının karşılığı 1 ons altın değerine denkleştirilmiştir (Cömert, 2016: 119).

Bretton-Woods sistemi, ABD, Japonya ve Almanya gibi alternatif küresel güç odaklarının ortaya çıkması, uluslararası özel finans hareketlerindeki artış ve Vietnam Savaşı ile sosyal harcamaların ABD ekonomisinde doğurduğu enflasyonist baskılar yüzünden 1960 itibariyle sürdürülemez hale gelmiştir. IMF tarafından 1969 yılında geçici uluslararası likidite sağlamsını amaçlayan kurumlar arası bir rezerv para birimi olarak oluşturulan SDR (Özel Çekim Hakları)'da sorunu çözmekte yetersiz kalmıştır. Bunların yanı sıra 1971 yılında ABD dolarının altına konvertibilitesini geçici olarak dondurması ve gelişmiş diğer ülkeler tarafından izlendiği sabit kur sistemine dayalı Bretton-Woods sistemi 1973 yılına kadar kademeli olarak dağılmıştır (Ünay, 2009: 5).

2.1.5.4. Avrupa Para Sistemi

Avrupa'da ortak bir para uygulanacağı fikri 1978 yılında üye ülkeler tarafından Bremen'de yapılan Avrupa Zirvesi toplantısında tartışılmıştır. Avrupa Para Sistemi'nin kurulması ulusal para birimlerinin ortak dalgalanmaya bırakılmasından daha avantajlı olduğu Avrupa Konseyi'nde tartışmıştır. Bremen Raporu'nda Avrupa Para Sistemi'ne dair ana unsurlar belirlenmiştir. Bu unsurları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

- Sisteme katılmayan AB üye ülkeleri başlangıçta merkezi koşular çerçevesinde kabul edecektir,
- Üye ülkelerin paralarıyla döviz piyasalarına müdahale edilecektir,
- Karşılıklı anlaşmalar ile merkezi kurlar değiştirilmesi mümkün olacaktır,
- Sistemin esasını Avrupa Para Birimi (ECU) oluşturacaktır,
- Sisteme katılmayan ülkelere karşı, sisteme üye ülkeler uyguladıkları döviz politikalarında işbirliği sağlayacaklardır.

Avrupa Para Sistemi, Almanya ve Fransa'nın öncülük etmesiyle kurulmuştur (Özalp, 2011: 61). 13 Mart 1979 yılında yürürlüğe giren Avrupa Para Sistemi'nin amacı

üye ülkelerin aralarında parasal istikrarı sağlamak ve istikrarlı bir Avrupa Bölgesi kurmak olmuştur. Bu sistem sabit fakat ayarlanabilir döviz kuru özelliğini taşımaktadır. Öte yandan Avrupa Para Sistemi'nin oluşması bir parasal bütünleşmenin ve politik çalışmaların bir ilki olarak ta tanımlanabilir (Ekmekçiler, 2007: 367).

Avrupa Para Sistemi, üye olan her devletin para birimlerine ilişkin döviz kurlarını bir referans değerin her iki tarafındaki dalgalanmaları (+/-%2,25) biçiminde kısıtlanabileceği "Avrupa Döviz Kuru" mekanizmasını oluşturmuştur. İlgili referans değer, sisteme katılan tüm ülkelerin para birimlerinin Avrupa Para Birimi (ECU) adı altında toplanması sağlamış ve ağırlığı ise sisteme üye ülkelerin ekonomilerinin büyüklüğüne göre artırılmasıyla elde edilmiştir. 1980'lı yılların sonlarına doğru üye ülkelerin pazarları büyüyerek komşularına kadar uzanmış ve nihayet Avrupa tek pazarı halini almıştır (Çakaş, 2019: 74-75).

Avrupa Para Sistemi'ne ilk üye olan ülkeler sırasıyla Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İrlanda ve Danimarka'dır. Sisteme 1989'de İspanya, 1990'da İngiltere, 1992'de de Portekiz katılmıştır. Almanya tekrar merkez ülke konumunu almış, ancak politik bağımsızlık eski sistemden daha fazla söz konusu olmuş ve diğer ülkeler tarafından da kabul edilmiştir (Arslan, 2005: 21).

2.1.6. Ulusal ve Uluslararası Para Sistemi Arasındaki İlişkiler

Uluslararası para sisteminin unsurlarını ve özelliklerini kavrayabilmek açısından öncelikle ulusal para sistemi kavramı üzerinde durulmalıdır. Çünkü bu iki sistem arasında tarihi gelişim açısından olduğu gibi, amaçlar, işlevler ve etkinlikler ilişkili kriterler bakımından da bazı benzerlikler bulunmaktadır. Her iki sistem, ödemelerinde birim olarak altının oynadığı ağırlıklı rol zamanla azalmıştır. Altın Standardı kapsamındaki uygulamalar öncelikle ulusal düzeyde azalmış daha sonra, dünyada da silinme eğilimine geçilmiştir. Ulusal para sistemlerinde genellikle tek bir para biriminden söz edilmektedir. Türkiye'de Lira, ABD'de Dolar, Japonya'da Yen gibi... Bütün bu ülkelerde ve burada sayılmayan diğer ülkelerde Merkez Bankaları farklı nitelik ve nicelikteki yönetim politikalarıyla faaliyet gösterir. Uluslararası para sisteminin düzenlemesinde karşılaşılan güçlüklerin başında, ülkelerin siyasi yönden bağımsız olmalarına rağmen ekonomik ve mali açılardan birbirlerine karşı aşırı derecede bağımlı olmaları yer almaktadır. Bu nedenle uluslararası para sisteminin işlevsel etkinliği, siyasi açıdan bağımsız olan ülkelerin çatışabilen ekonomik

politikalarının uyumlaştırılmasına dayanmaktadır. Dolaysıyla hükümetlerin ulusal ekonomik hedeflere yönelik izledikleri ekonomik ve mali politikalar, diğer ülkeleri de etkileyebildiği için uluslararası para sisteminin ilgi odağı içinde yer alabilmektedir (Özbek, 1999: 8).

2.2. FİNANSAL SİSTEM

Finansal sistem, günümüz ekonomilerinin işleyişinde çok önemli bir yere sahiptir. Bir ekonominin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için fon arz edenlerden, fon talep edenlere doğru fon akışını iyi bir şekilde sağlayan etkin bir finansal sistemin var olması gerekmektedir. Borç alma ve borç verme işlemleri finansal sistemin en önemli fonksiyonları arasındadır. Bu fonksiyonun etkin bir şekilde çalışabilmesi için finansal sistemin yapısı ve işleyişinin ortaya konulması gerekir (Afşar ve Afşar, 2010: 25).

Finansal sistem birçok aracın, kurumun ve piyasanın bir araya gelmesiyle bir bütün olarak oluşmaktadır (Parasız, 2001: 654).

Türk finansal sistemini incelendiğinde, Türkiye'nin ekonomik yapısının ve ihtiyaçlarının dikkate alınması gerekir. Türkiye'nin ekonomik yapısı ve ihtiyaçları ise hem ülkenin tarihi şartlarından kaynaklanan hem de dünya ekonomisinin gelişimine ve bu gelişmeler ile ülke ekonomisinin kurduğu ilişkiye bağlı olabilir. Türkiye'nin kurulduğu ilk yıllarda eski sistemden miras kalan finansal yapının, yeni sistemin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelik ve büyüklüğe sahip olmadığı görülmektedir. Bu nedenle Türkiye kurulduğu ilk yıllarda finansal sistemin gereksinim duyduğu fonlar genellikle yabancı finans kuruluşlarından sağlanmıştır. O zaman ki şartlarda ise reel sektörün tarıma dayalı bir ekonomik yapıyı istihdam ettiği görülmektedir. Modernleşme hedefinde olan Cumhuriyet sonrası Türkiye'nin yeni yöneticileri ise bu yapının ancak sanayileşme ile değiştirilebileceğini öngörerek bu hedefte yatırımlar yapmaya başlamıştır (Oğuz ve Canan, 2016: 5).

2.2.1. Finansal Sistemin Tanımı ve Yapısı

Arz edenler ile talep edenler arasında fon transferine olanak sağlayan mekanizmaya finansal sistem olarak adlandırılır. Belirli bir risk düzeyinde ekonomik kaynakların dağılımını ve kullanımını gerçekleştirerek ekonomik büyümeye katkı sağlamak finansal sistemin temel görevidir (Zülfüoğlu, 2013: 31).

Bir diğer ifadeyle finansal sistem, tahvil-bono veya hisse senedi gibi menkul kıymetlerin alınıp satıldığı finansal piyasalar ile alım-satım işlemlerine aracılık eden

finansal kuruluşlardan oluşmaktadır. Hane halkı, özel kesim şirketler, aracı kurumlar ve hükümetler finansal piyasalardaki alım-satım yapabilen birimlerdir. Bu piyasalara fon sağlayan katılımcılara, fon fazlası olan birimler, fon talep edenlere de fon açığı olan birimler denir. Fon açığı olan birimler genellikle hükümetler ve fon fazlası olan birimler ise hane halkıdır (Günal, 2012: 19).

Finansal sistem, fon arz edenler ile fon talep edenleri bir araya gelmesini ve bunlar arasındaki transfer işlemlerini sağlayan, mal ve hizmetlerin değiş tokuşunu kolaylaştıran piyasalardır. Daha geniş bir tanımla finansal sistem, tasarruf sahipleri ile yatımcılar arasındaki fon akımını belli araçlar ile hukuki ve idari kurallar çerçevesinde yönlendiren piyasalardır. Finansal sistemde, iktisadi birimlere risk, likidite ve vade konularında kolaylıklar sağlayan hizmetler üretilmektedir. Belirtilen hizmetlerin sağlanması, tasarrufların en verimli alanlara yöneltilerek getirilerin daha fazla olmasını sağlayan bir mekanizma ile ekonomik etkinliğin artmasına yol açmaktadır. Ayrıca bir ekonominin genel seyri öncellikle finans sistemindeki başarı ile doğru orantılıdır (Dumrul, 2010: 8).

Finans sisteminin yapısı, literatürde sıkça kullanılan ayrıma göre finansal aracılar (bankalar, sigorta şirketleri, özel finans kurumları, finansal kiralama (leasing) şirketleri, faktöring şirketleri, tüketici finansman şirketleri ile aracı kurumlar), finans piyasaları (para ve sermaye piyasaları) ve finansal araçlar olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenler finansal sistemin temel yapısını ve gelişimini oluşturur. Finansal piyasaları ise borç ve hisse senedi piyasaları, para ve sermaye piyasaları, birincil ve ikincil piyasalar şeklinde ayırmak mümkündür. Finansal araçlar ise para ve sermaye piyasası araçları olarak sınıflandırılmaktadır (Erdem, 2008: 54-55).

Finansal aracılar ise, para yaratan, para yaratamayan ve sermaye piyasasına hizmet eden finansal kurumlar olmak üzere üçlü bir yapı ayrımına tâbi tutulabilir. Banka ve piyasa temelli sistemler ayrımı finansal büyüme literatüründe, üzerinde en çok durulan finansal yapı ayrımıdır (Onur 2005, 132). Piyasa temelli finans sistemi, ağırlıklı olarak hisse senetleri piyasasından oluşmakta olup doğrudan finansman faaliyetleri büyük ölçüde bu piyasada gerçekleşmektedir. Banka temelli piyasa ise genel olarak dolaylı finansman faaliyetlerine aracılık etmektedir (Gökten 2008, 125).

Türkiye'deki finansal sistem; Merkez Bankası, bankalar, diğer finansal kuruluşlar, sigorta şirketleri ile yatırım şirketlerinden oluşmaktadır. Bankalar; kalkınma

ve mevduat ile yatırım ve kalkınma bankaları olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu bankalar da kendi aralarında; kamu, özel, yerli veya yabancı bankalar olarak sınıflandırılmaktadır. Diğer finansal kuruluşlar ise, özel finans kuruluşları; faktöring ve leasing şirketleri, yarı-finansal kuruluşlar ile kredi kooperatifler olarak sınıflandırılabilir. 1980 yılı öncesinde Türkiye'deki finansal sistemin iskeletini büyük ölçüde Merkez Bankası ve diğer bankalar oluşturmaktaydı. 1980'li yıllardan sonra özel finans kurumları ve leasing gibi şirketlerin girmesiyle finansal sistem gelişmeye başlamıştır (Günal, 2012: 133).

Her finansal sistemde olduğu gibi Türk finansal sisteminde de fon kullanıcı ve sistemde fon sağlayan tasarrufçu birimler yer almaktadır. Finansal sistemin varlık nedenini oluşturan bu birimler Merkez Bankası analizlerinde ekonomik kesim olarak ele alınmaktadır. Buna göre Türk finansal sistemi içerisinde yer alan ekonomik kesimler; kamu, özel ve yurtdışı kesimleri olarak ifade edilmektedir. Söz konusu bu üç kesim finansal sistem içerisinde hem fon kullanıcısı hem de fon tedarikçisi olarak yer alabilir. Finansal sistemin taraflarını oluşturan bu birimlerin finansal ilişkilerini düzenleyen ve finansal kurumların yapısını belirleyen ise bazı düzenlemeler ve kurallar bulunmaktadır. Bu düzenlemeler ile kurallar kuralların bazıları; bankacılık sistemini düzenleyen Bankalar Kanunu, sermaye piyasalarını düzenleyen Sermaye Piyasası Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve Merkez Bankası Kanunudur. Bu kanunlara ilave olarak bazı düzenleyici hüküm içeren tebliğler, talimatlar, kararnameler ve örf ve adetler de bulunmaktadır. Türk finansal sistemi bu kurallar ve kanunlar çerçevesinde kurumsal çerçeve açısından aşağıda belirtildiği gibi üç ana grupta toplanabilir (Selen, 1996: 18).

- Para Yaratan Finansal Kurumlar,
- Para Yaratamayan Finansal Kurumlar,
- Sermaye Piyasası Kurumları,

Şekil 2.2.Türkiye Finansal Sisteminin Yapısı

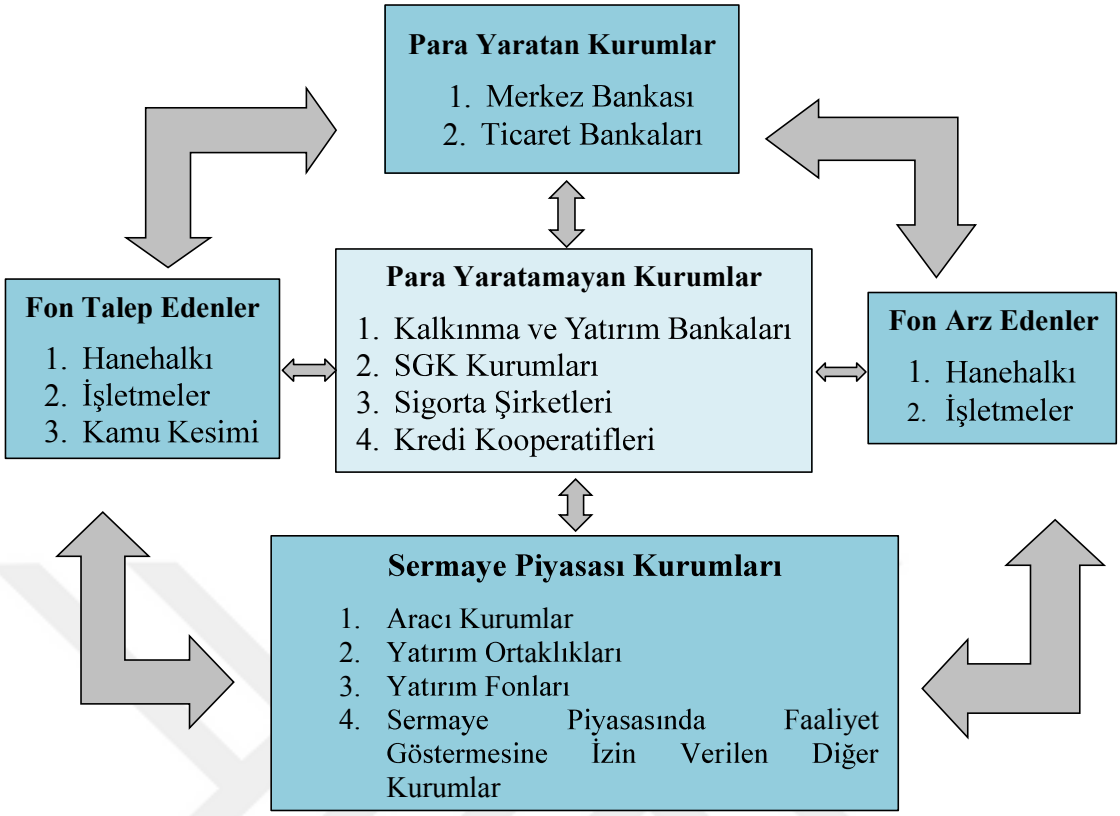

Kaynak: (Selen, 1996: 19).

2.2.2. Finansal Sistemin Gelişimi

Türkiye'de finansal sistemin gelişim süreci Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında daha geriden takip edildiği görülmektedir. Türkiye'de finans sektörünü destekleyici tedbirler Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ele alınmıştır. İkinci dünya savaşından sonra ekonomik bütünleşmeye yönelik atılmış adımlara rağmen başarılı sonuçlar elde edilememiştir. Ekonomi felsefesi içerisinde 1980 yılı öncesi dönemler ele alındığında reel sektörün finans sektörüne göre daha ön planda yer aldığı ifade edilebilir. Bu dönemde finans sektörü, reel sektörün kasası olarak kullanılmıştır (Oruç, 2013: 59).

Finansal sektörün en önemli unsurlarından birisi bankacılık sistemidir. Sektörde genellikle yabancı bankalar yerine, yerli kamu ve özel bankaların kurulmasına önem verilmiştir. Özellikle sektörel kalkınma amaçlı kamu bankaları kurulmuş ve bu bankalar vasıtasıyla hem para piyasasının oluşturulması hem de sanayi ve ticaretin desteklenmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de 1970'li yılların sonlarında kalkınma bankacılığı hız kazanmıştır. 1980'li yıllara bakıldığında ise 44 bankandan 4'ü nün yabancı banka olduğu görülmektedir. Gerek ithalata ve gerekse de ihracata aracılık etmek amacıyla

1980 yılı sonrası yabancı bankaların girişi, hızlı bir şekilde artmıştır (Turgut, 2006: 170).

Türkiye'de 1980 yılı öncesi bankaların dışından günümüz finansal sistem kadar güçlü ve gelişmiş bir finansal örgütleme biçimi görülmemektedir. Bu yüzden Türkiye'de gerçek anlamda finansal yapının 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar sonrası yeni bir ekonomik konsepte geçiş ile kurulduğunu göstermektedir. 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlar, Türkiye ekonomisinde köklü değişiklikler getirmiştir. Karma ekonomik sistem, bu kararın alınmasıyla yerini daha liberal bir anlayışa bırakmıştır. Bu karar bağlamında Türkiye'de modern ekonomi politikasının araçları özellikle de para ağırlıklı politikaların hız kazandığı bir dönemin başlangıcıdır (Dikkaya, Üzücü ve Özyakışır, 2018: 146-147).

Bu bağlamda döviz piyasasında, kambiyo denetiminden vazgeçilerek serbest değişken kur sistemi uygulaması başlatılmıştır. Türk Lirası (TL) konvertibl olmuş ve döviz piyasalarından istenildiği miktarda alım-satımına izin verilmiştir. Bununla beraber sermaye dolaşımı da hız kazanmıştır. Öte yandan 1980 yılında alınan kararlar ile birlikte aşağıdaki değişiklerde meydana gelmiştir (Yılmaz, 2011: 83).

- Mevduat ve kredi faiz oranı serbest hale getirilmiştir,
- Döviz işlemlerinde uygulanan kısıtlamalar kaldırılmıştır,
- Bu işlemler ile finansal piyasalarda yapılan işlemler neticesinde elde edilecek gelir vergileri azaltılmıştır,
- Finansal sistem kurumsal hale getirilmiştir,
- Finansal sistem içinde yerli ve yabancı bankaların katılmalarına ilişkin kısıtlamalar azaltılmıştır.

Türk finans sisteminde serbestleşme yolunda atılan bir diğer adım ise sisteme organize sermaye ve para piyasalarının dâhil olmasıdır. Ayrıca bankacılık sektöründe değişiklikler ve reformlar gerçekleşmiştir (Selen, 1996: 14).

2.2.3. Finansal Sistemin Unsurları ve İşleyişi

Finansal sistemin unsurları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

- Tasarruf sahipleri,
- Yatırımcılar,
- Finansal araçlar,
- Piyasaların etkin bir şekilde çalışmasını sağlayan hukuki ve idari düzen,

Şekil 2.3. Finansal Sistemin Yapısı

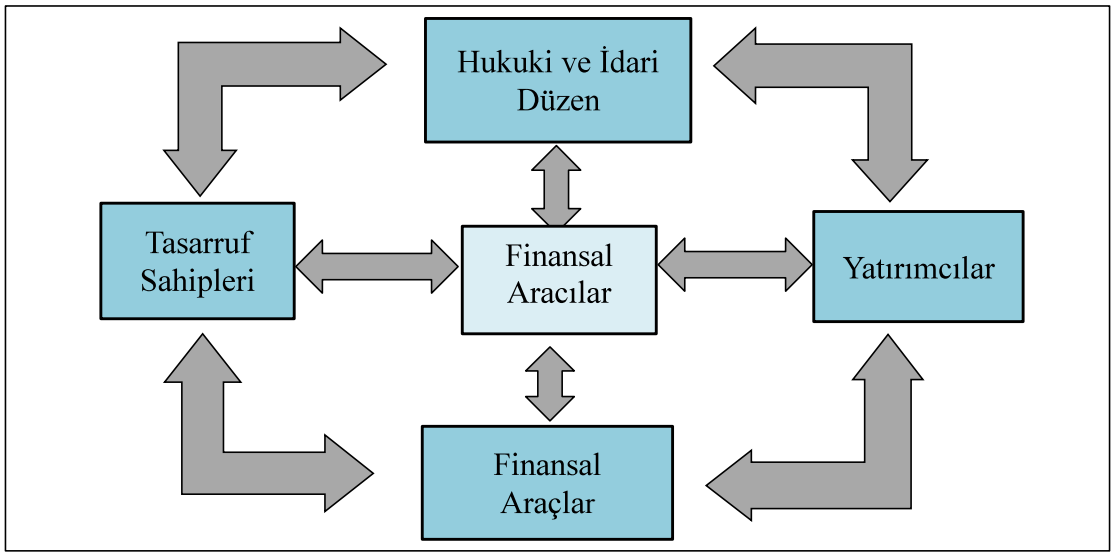

Kaynak: (Avşar ve Avşar, 2010: 27).

Tasarruf Sahipleri ve Yatırımcılar: Finansal sistemde, fon fazlası olanlar ile fon açığı olanlar aynı ekonomik birimlerinden oluşmakta olup bireyler, devlet, özel ve kamu işletmeleri ile yabancı işletmeleri içermektedir. Bireyler fon fazlasını bankaya mevduat olarak yatırarak fon arz etmekte, bankalardan da tüketici kredisi alarak fon talep etmektedir. Devletler de bütçe açıklarını finansman etmek için tahvil ihraç ederek fon talep etmekte, sağlamış olduğu vergi gelirlerini bankaya yatırarak fon arz etmektedir. Fon ihraç etmek, finansal araçların, işletmeler ya da devletler tarafından satışı olarak tanımlanmaktadır.

Finansal Araçlar: Fonların, tasarruf sahiplerinden yatırımcılara transferini sağlamak amacıyla yatırımcılar tarafından ihraç edilen kıymetlerdir. Tahviller, bonolar ve hisse senetleri finansal araçlara örnek gösterilebilir.

Finansal Aracılar: Fonların, tasarruf sahiplerinden yatırımcılara aktarmasında aracılık yapmaktadır. Bankalar, yatırım fonları ve yatırım ortakları finansal aracılara örnek gösterilebilir.

Hukuki ve İdari Düzen: Fonların aktarımının etkin ve sağlıklı bir şekilde yapılmasını sağlayacak olan hukuki ve idari düzenlemeleri kapsamaktadır. Finansal sistemin düzenlemesinde ve denetlenmesinde bazı kurumlar bulunmaktadır (Pınar ve Erdal, 2011: 182-183).

Şekil 2.4. Finansal Sistemde Fonların Transferi

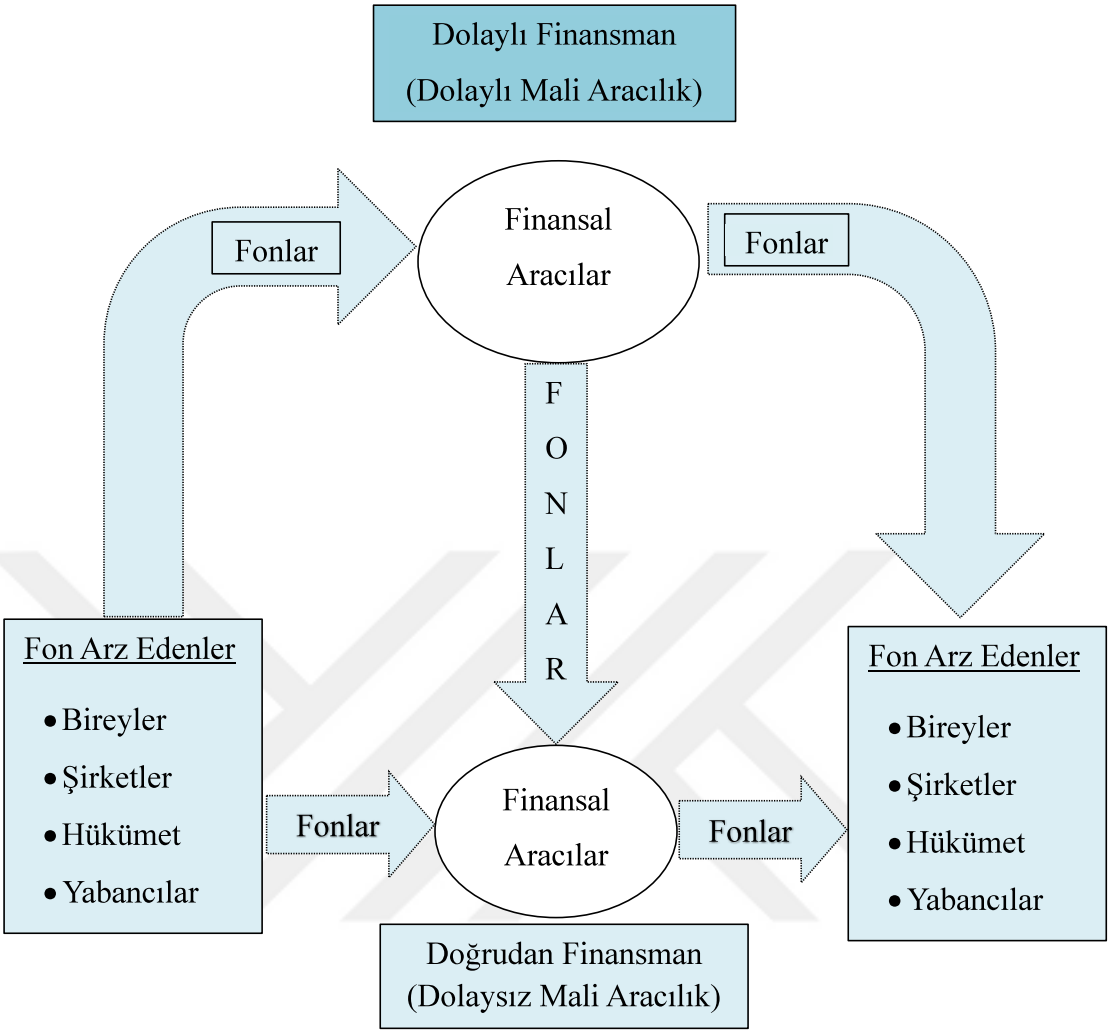

Kaynak: (Pınar ve Erdal, 2011: 184).

Finansal sistemin temel işlevleri ise üç ana başlıkta toplanabilir. Bunlar (Erol ve Fındıkçı, 2001: 1):

1. Ödünç verilebilir fonları, fon fazlası olanlardan fon açığı olanlara aktarmak,
2. Nakit, çek ve diğer şekillerde ödeme sistemi oluşturmak ile
3. Birikim sahiplerine birikimlerini en verimli ve kârlı şekilde kullanma imkânı sağlamaktır.

2.2.4. Finansal Sistemin Fonksiyonları

Fon toplama ve toplanan fonları kullandırma finansal sistemin temel işlevleri arasındadır. Bu sürece bağlı olarak finansal sistem ekonomik birimler ve diğer sektörler ile yoğun bir ilişki içerisindedir. Bu nedenle finansal sistem birçok fonksiyon ve hizmetler aracılığı ile ekonomik birimlere olumlu yönde destek sağlamaktadır. Öte yandan finansal sistem, yatırımlar için gerekli kaynakların bulunmasında, kaynak

hacminin genişletilmesinde, kaynakların dağılımı ve tahsisinin etkin hale getirilmesi gibi birçok hususta ekonomik büyüme üzerinde de etkili olmaktadır. Finansal sistemin bu etkileri sağlayabilmesi için bir takım fonksiyonları yerine getirmesi gerekmektedir. (Afşar ve Afşar, 2010: 30).

Finansal sistemin genel fonksiyonları olarak ta adlandırılan bu fonksiyonlar sırasıyla, tasarrufları artırma, ödeme işlemlerinde kolaylık sağlama, likidite sağlama, kredi kullandırma, servet biriktirme ve politika oluşturma olmak üzere altı fonksiyondan oluşmaktadır (Altaner, 2002: 4).

2.2.4.1. Tasarrufları Artırma

Ekonomik büyümenin temel belirleyicileri tasarruf düzeyinin artması ve üretken yatırımların arttırmasıdır. Yatırımların artırılması tasarrufların da artırılmasını gerektirmektedir. Ancak etkin bir finansal sistemin varlığı, ekonomik birimleri tasarruf sağlamaya yönlendirerek tasarruflarda artışa yol açmaktadır. Ayrıca finansal sistem, tasarrufları riski az ve kâr potansiyeli yüksek alanlara da yönlendirerek, tasarruf yapma eğilimi kazandırmaktadır (Afşar ve Afşar, 2010: 30).

2.2.4.2. Ödemelerde Kolaylık Sağlama

Finansal sistem, ekonomik birimlerin günlük alışverişlerinde ödeme kolaylık sağlamaktadır. Para ve para benzeri (çek, senet, kredi kartı ve ATM) gibi uygulamaların ortaya çıkması finansal sistemin bu fonksiyonunu yerine getirmesini sağlar. Bu bağlamda ödeme işlemleri hızlı, kolay, güvenilir ve etkin bir şekilde gerçekleşmektedir (Uç, 2019: 14)

2.2.4.3. Likidite Sağlama

Ekonomi literatüründe likidite, ister reel ister finansal bir varlığın istenildiğinde kısa sürede kolayca nakde dönüşme yeteneği olarak tanımlanır. Varlıklar likidite, dereceleri bakımından farklı özelliklere sahiptir. Örneğin, makine, teçhizat, ev, otomotiv gibi reel varlıkların likiditesi genellikle düşüktür. Hisse senetleri ve tahvil gibi finansal varlıkların likiditesi daha likit varlıklardır. Aktiflerin likiditesi bir ekonomideki finansal sistemin gelişmesiyle ilişkilidir (Yıldırım, 2016: 5-6).

2.2.4.4. Kredi Kullandırma

Finansal sistemin yerine getirdiği bir diğer fonksiyon kredi kullandırmadır. Finansal sistem bu fonksiyon aracılığıyla ekonomik birimlerin tüketim ve yatırım

harcamalarını finanse etmek için kredi imkânları sağlamaktadır. Sağlanan bu krediler ile işletmeler çeşitli yatırımlar yapmakta, hane halkları günlük tüketim ihtiyaçlarını karşılamakta, ev, araba, tatil gibi mal ve hizmetlerin alımını gerçekleştirmektedir. Hükümetler de kamu yararına planlanan çeşitli hizmetlerin finansmanını ifa etmektedirler (Uç, 2019: 14).

2.2.4.5. Servet Biriktirme

Servet, zenginliği meydana getiren ekonomik değerlerin toplamıdır. Günümüz ekonomilerinde fon arz edenler servet biriktirmede değişik yöntemler izlemektedir. Tasarruf sahipleri birikimlerini farklı finansal varlık yatırımları üzerinde değerlendirmesi de bu yöntemlerden biridir. Hisse senedi, tahvil, hazine bonosu gibi finansal sistem içinde işlem gören, menkul kıymetlere yapılan yatırımlar, servet biriktirme yönünde hizmet etmektedir (Afşar ve Afşar, 2010: 32).

2.2.4.6. Enformasyon Fonksiyonu

Enformasyon sağlama fonksiyonu ilgililere tam ve etkin şekilde bilgi dağıtımını kapsamaktadır. Dolayısıyla finansal sistemde yer alan ve borçlanmak isteyen bireyler hakkında ve birbirinden farklı finansal varlıkların getirileri ile ilgili beklentiler hakkında bilgi aktarmalı ve bu bilginin dağıtımını etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirebilmelidir. Mevcut bilgilerin toplanmasında ve dağıtılmasında finansal sistemin rolü oldukça önemlidir (Çağlarırmak Uslu, 2013: 12).

2.2.4.7. Politika Oluşturma

Finansal sistem aynı zamanda hükümetin iktisat politikası uygulamalarında önemli bir role sahiptir. İktisat politikası, devletin belli iktisadi amaçlarına ulaşmak için aldığı kararlar ve davranışlar bütünüdür. Bu bağlamda hükümetler gerektiğinde finansal sistem içinde faiz oranlar, mevduat oranları, döviz kurları gibi değişkenler, bankacılık kanunu ve sermaye piyasası kanunu gibi yasal düzenlemelerle politikalarını uygulamaktadır (Yıldırım, 2016: 6).

2.3. FİNANSAL PİYASALAR

Finansal piyasalar ekonomik sistemin işlemesi için var olan kurumlar ve bunların işleyişini düzenlemektedir. Bu kurumlar içerisinde borsa önemli bir yere sahiptir. Finansal piyasalar para ve sermaye piyasalarından oluşmaktadır. Bu bağlamda aşağıda piyasa, finansal piyasa ve türleri hakkından bilgilere yeri verilmektedir.

2.3.1. Piyasa Kavramı

Arz ve talebin karşılaştığı ortama piyasa adı verilmektedir. Alıcı ve satıcıların karşılaştıkları, mal değiş ve tokuş işlemlerini gerçekleştirdiği diğer bir ifade ile arz ve talebin karşılaşmasının en basit şekli olarak ifade edilebilir. Piyasalarda alıcılar ve satıcılar fiilen karşılaşamayabilir. Alıcılar ve satıcılar haberleşme yoluyla da temas kurarak satış akdini gerçekleştirebilir (Unay, 2000: 50).

2.3.2. Finansal Piyasanın Tanımı

Fon arz edenler ile fon talep edenler arasındaki fon transferinin yardımcı kuruluşlar yardımıyla sağlandığı pazarlara finansal piyasalar denir. Tasarruf sahipleri gelirlerinden daha az harcama, yatırımcılar da gelirlerinden daha fazla harcamaları yapabilmektedir (Sagınbaeva, 2016: 78).

Ülke ekonomisinin gelişimi, finansal piyasaların gelişimine bağlıdır (Civan, 2010: 145). Finansal sistemin merkezi konumunda yer alan finansal piyasalar, faiz oranlarının, kredi hacminin, finansal varlık fiyatlarının belirlendiği ve çeşitli finansal araçların alım ve satım yapıldığı, takas edildiği, orta ve uzun vadeli fonların arz ve talep edildiği piyasalardır (Morgü ve Ayan, 2013: 5, Kaya, 2011: 7). Diğer bir ifadeyle, finansal piyasa, her türlü fon arzı ile fon talebinin karşı karşıya geldiği pazarlardır (Afşar ve Afşar, 2010: 33). Finansal piyasalar, bir diğer tanıma göre kaynak ihtiyacı olan girişimciler ile birikim sahibi yatırımcılar arasındaki kaynak alışverişini sağlayan kurumlar, yatırım ve finansman araçları ile bunları düzenleyen kurallardan oluşan yapıdır (Morgü ve Ayan, 2013: 5).

2.3.3. Finansal Piyasaların Gelişimi

Türkiye'de para ve sermaye piyasalarındaki gelişmeler 1980 yıllının Ocak ayına kadar arzu edilen seviyelere ulaşamamıştır. Türkiye ekonomisinde önemli değişimlerin temeli daha önce de ifade edildiği gibi 24 Ocak 1980 tarihindeki "Ekonomik istikrar Programı" adı altından kararlardan oluşmaktadır (Korkmaz ve Ceylan, 2010: 51).

Türkiye'de finansal piyasaların büyük çoğunluğu 1985 yılı itibariyle kurulmaya başlamıştır (Aydın, 2016: 60). Finansal piyasalardaki gelişmeler Türk ekonomisinin genel yapısını yönlendirici bir işlev göstermiştir. Türkiye'de finansal piyasalar ikiye ayrılmaktadır. Bunlar organize olmuş sermaye piyasaları ve organize olmamış sermaye piyasalarıdır. Organize olmuş piyasalar olarak BİST piyasaları, TC Merkez Bankası Piyasaları, Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOB) ve İstanbul Altın Borsası (İAB)

düzenlenmiştir. Bankalararası piyasalar (İnterbank) ve serbest piyasalar ise organize olmamış piyasaları oluşturmaktadır (Karan, 2001: 17).

Bu bağlamda 2499 kanun numarasını alan Sermaye Piyasası Kanunu 28.07.1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2013 yılına kadar birçok güncelleme yapılmıştır. Yaklaşık 2,5 yıl süren çalışmalar sonucunda 06.01.2012 tarihinde 6362 kanun numarasıyla Yeni Sermaye Piyasası Kanunu resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni bir Kanunun yapılmasının temel nedenleri arasında güncel ekonomik gelişmeler, yeni finansal araçların geliştirilmesi, 2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz ve bu krizin hem dünyada hem de Türkiye'de yarattığı etkiler vb. yer almaktadır (Dayan, 2014: 255).

1981 yılında yürürlüğe giren 2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu yedi ana bölümden oluşmaktadır. (Pınar ve Erdal: 2011: 121). Bunlar;

- Genel Hükümler,
- Menkul Kıymetleri Halka Arz Olunan Anonim Ortaklıklar,
- Sermaye Piyasası Kurulu,
- Sermaye Piyasasında Yardımcı Kuruluşlar,
- Denetim ve Cezai Sorumluluk,
- Çeşitli Hükümlerdir.

Yukarıdaki kanunun 4. Maddesine göre tüzel kişiliğe sahip, üstlenen görevleri yerine getirmekle yükümlü olan ve sermaye piyasasının oluşturulması ve işleyişi ile ilgili düzenleme ve denetleme yetkisine sahip olmak üzere Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) 1982 yılında kurulmuştur (Pınar ve Erdal: 2011: 121).

Eski adıyla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) yeni adıyla Borsa İstanbul (BİST)'in kuruluş amaçları diğer borsalarda olduğu gibi ekonomiye aşağıda belirtilen katkılarını sağlamaktır (Korkmaz ve Ceylan, 2010: 51).

- Likidite sağlama,
- Fiyat oluşturma,
- Ekonomik gösterge olma,
- Mülkiyet tabana yayma ile
- Kaynak yaratma olarak özetlenebilir.

Tahvil ve bono piyasası, hisse senedi piyasası, gelişen işletmeler piyasası, yabancı menkul kıymetler piyasası, BİST'te yer almaktadır. BİST 91 Sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile Sermaye Piyasası Kurulu denetimine alınmıştır (Kaya 2011: 68).

Türkiye'de 1989 yılında çıkarılan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar finansal piyasaların gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Yabancı yatırımcılar için yasal değişikliklerin de yapılmasıyla Türkiye'deki para ve sermaye piyasalarında işlem yapabilmeleri ve kazançlarını yurt dışına transfer etmeleri serbestleştirilmiştir. Özellikle yabancı ülkelerdeki finansal piyasalarda da Türk yatırımcılarının işlem yapabilmelerine imkân tanınmıştır (Korkmaz ve Ceylan, 2010: 51).

2.3.4. Finansal Piyasaların Fonksiyonları

Finansal piyasalar, gelirinden daha az harcayarak tasarruf yapanlar ile gelirinden daha fazla harcama yapıp fon açığı olanlara fon aktarımını gerçekleştirmek için temel bir ekonomik fonksiyon üstelenmiştir. Bu fonksiyon, Şekil 2.5'te bir şema ile gösterilmiştir. Şeklin sol tarafında tasarruf yapanlar, sağ tarafında ise harcamalarını finanse etmek için ödünç alanlar yer almaktadır. Hane halkları bir ekonomide temel ödünç verenler arasında olup bunlar tasarruf sahipleridir. Ancak zaman zaman işletmeler, devlet (özellikle yerel yönetimler), yabancılar da fon fazlası içinde olup, ellerindeki fazla fonları talep edenlere borç vermek isteyebilir. İşletmeler ve devlet bir ekonomide borçlanan temel birimlerdir. Bunların yanı sıra hane halkları ve yabancılar da zaman zaman borçlanmak isteyebilir. Şekildeki oklar, fonların ödünç verenler veya tasarruf sahiplerinden ödünç alanlar veya harcama yapanlara iki yoldan aktarıldığını göstermekte olup bu aktarım dolaylı finansman olarak, şeklin alt tarafında yer alan fon aktarımı ise doğrudan finansman olarak adlandırılır. Ödünç alanlar, finansal piyasalarda menkul kıymet satarak, ödünç verenlere doğrudan borçlanmaktadır. Menkul kıymetler, çıkan kişi ya da kurumlar açısından bir borç, satın alan kişi açısından ise bir varlık niteliğindir (Çakmak, Şıklar ve Yavuz, 2011: 20).

Fon transferinde bir işletme ihtiyaç duyduğu fonu finansal aracıları kullanmadan doğrudan yatırımcılara menkul kıymet satarak sağlıyorsa, bu duruma dolaysız veya direkt fon transferi denir. Eğer işletme ihtiyaç duyduğu fonu, finansal

aracılar kullanarak sağlıyorsa, bu durumda dolaylı finansman ortaya çıkmaktadır (Kaya, 2011: 10).

Şekil 2.5. Doğrudan ve Dolaylı Fon Aktarımı,

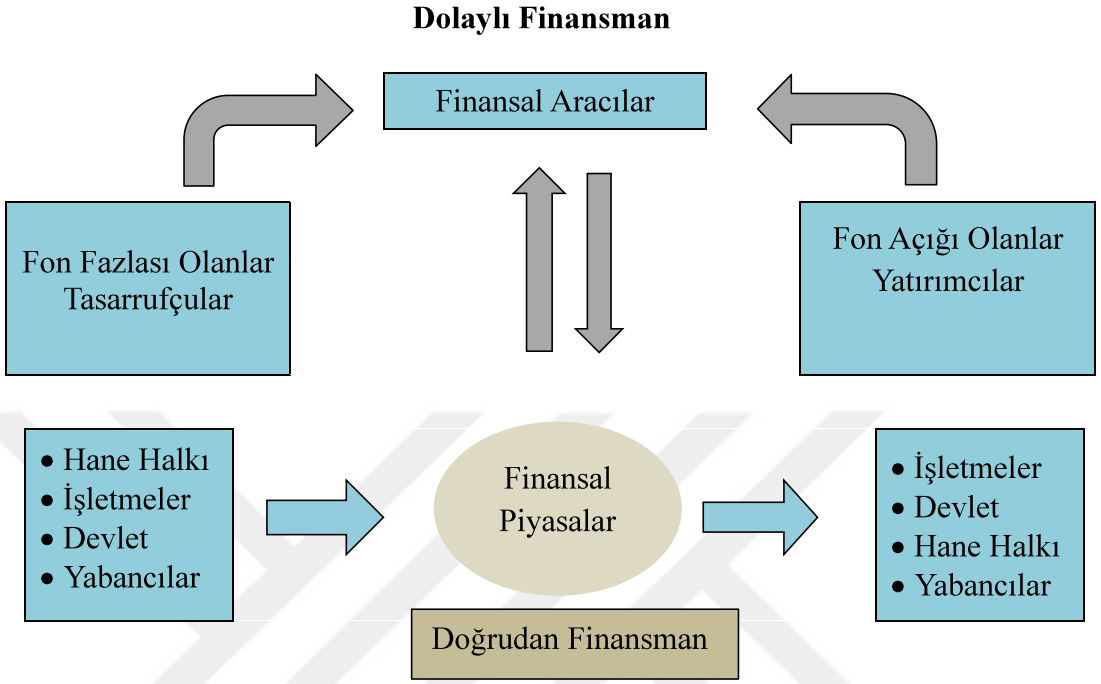

Kaynak: Çakmak, Şıklar ve Yavuz, 2011: 20

2.3.5. Finansal Piyasaların Türleri

Finansal piyasalar birbirine bağlı olarak birçok alt piyasadan oluşan bir piyasalar bütünüdür. Genel olarak finansal piyasalar kısa ve uzun vadeli olmak üzere ikiye ayırılmaktadır. Bu piyasalar para ve sermaye piyasalarıdır. Kısa vadeli arz ve talebin karşılaştığı piyasaya para piyasası, orta ve uzun vadeli fon arz ve talebin karşılaştığı piyasalara sermaye piyasası denir. Ancak bazı finansal varlıklar hem para hem de sermaye piyasasında işlem görebildiğinden dolayı çoğu finansal kurum da her iki piyasaya aynı anda faaliyet göstermektedir. Dolaysıyla finansal piyasaları vade açısından kesin olarak ayırmak doğru olmayabilir (Karabıyık ve Anbar, 2010: 4).

2.3.5.1. Para Piyasaları

Para piyasası; işletmelere, tüketiciye, hatta devlete para sağlama amacıyla arz ile talebin karşılaştığı piyasadır. Kısa vadeli fon arz ve talebin karşılaştığı para piyasasının genel kabul görmüş tanımıdır. Bu piyasanın kaynakları ise genel olarak kısa vadeli fonlar ve çoğunlukla tasarruf sahiplerinin birikimlerinden oluşur. Para piyasasının araçları ise mevduata dayalı belgeler, kısa vadeli ticari senetler, devletin

kısa vadede para bulma aracı olarak çıkarttığı hazine bonosu gibi değerlerdir (Aksoy ve Tanrıöven, 2007: 56).

Para piyasasının en önemli kuruluşları ticari bankalar olarak nitelenmektedir. Çünkü ticari bankalar gelirlerini, müşterilerden toplamış oldukları tasarrufları fon ihtiyaçları olan kuruluşlara kısa vadeli borç vermekle elde etmektedir. Bu nedenle ticari bankalar para piyasasının etkin bir şekilde çalışmasında büyük rol oynamaktadır. Zaten bir ekonomide bankaların temel işlevi daha önce de belirtildiği gibi fon sağlamaktır (Karabıyık ve Anbar, 2010: 5).

Para piyasalarında kullanılan finansal araçların ödenmeme riski çok düşüktür. Çünkü bu piyasada işlem gören araçların vadesi kısa olup yüksek derecede pazarlanabilirlik özelliği göstermektedir. En önemlisi de likiditenin bu piyasalarda yüksek olmasıdır (Koyunoğlu, 1996: 17). Faiz oranı para piyasasında arz ve talebi düzenleyen unsurdur. Faiz oranı, Merkez Bankası'nın müdahalesinin yanı sıra hem iç ve hem de dış ekonomik ve politik olaylar ile uluslararası borsalardaki gelişmelerden etkilenebilir (Bektaş, 2013: 4).

Türkiye'de para piyasasının gelişimi ekonominin dışa açıldığı 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla birlikte başlamıştır. 1986 yılında bankalararası para piyasası (TL) kurulmuştur. 1987 yılında ilk kez açık piyasa işlemleri uygulanmaya başlanmış, 1990 yılında IMF ile yapılan anlaşmanın 8. Maddesi gereği 1993 yılı başında faiz oranlarına tavan getirilmiştir. 1998 yılından itibaren hazine bonosu ve devlet tahvillerinde uygulanan stopaj uygulaması kaldırılmıştır. 2005 yılından itibaren TL'den 6 sıfır atılması işlemi gerçekleştirilmiş ve Yeni Türk Lirası tedavül edilmeye başlamıştır (Uzunoğlu, 2007: 115-121).

Türkiye'de para piyasaları organize ve organize olmayan para piyasaları olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.3.5.1.1. Organize Para Piyasaları

İşlemlerin belirli kurallara göre yapıldığı piyasalar organize piyasalardır. Bu piyasaları bankalar oluşturur. Türkiye'de organize para piyasaları ya da birincil olarak adlandırılan para piyasaları: TCMB gözetimindeki bankalararası para piyasası (Interbank), Devlet İç Borçlanma Senetleri Piyasası, TCMB Repo-Ters Repo İşlemleri

(APİ) Piyasası, BİST Tahvil ve Bono Piyasası ile Borsa Para Piyasası olarak sınıflandırılmaktadır.

2.3.5.1.1.1. Devlet İç Borçlanma Senedi Piyasası

İç borçlanma; devlet garantili vade sonunda ödenmek üzere faiz karşılığında yurt içinde ödünç alınan paraları temsil etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yatırımları finanse etmek için borçlanma önemli finansal kaynağı teşkil etmektedir. Türkiye iç borçlanmaya 1930'lu yıllardan sonra zorunlu hallerde başvurmuştur. 1980'li yıllardan sonra ise iç borçlanma en önemli finansman kaynaklardan biri olmuştur. Bu dönemlerde faizler üzerindeki kontroller kaldırılmıştır Devlet iç borçlanma senetleri hazine tarafından ihraç edilen senetlerdir. Vadeleri dolmadan el değiştiremeyen devlet iç borçlanma senetleri, ikincil piyasada da alınıp satılabilmektedir. Türkiye'de devlet iç borçlanma senetlerinin en önemli alıcısı ise bankalardır (Kaya, 2011: 12).

BİST devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) endeksleri; 25-29 Aralık 1995 tarihleri esas alınarak, 1996 yılının ilk işlem günü olan 2 Ocak 1996 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlamıştır (Tunay, 2005: 558).

Türkiye Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yurt içinde satışa sunulmak üzere ihraç edilen her türlü hazine bonosu ve devlet tahvillerinin tümüne birden Devlet İç Borçlanma Senedi adı verilir. DİBS kapsamında kuponlu veya kuponsuz, 1 yıl veya daha uzun vadeli, dövize endeksli devlet tahvilleri ihraç edilebilmektedir. Devlet İç Borçlanma Senetleri kapsamına giren iç borçlanma araçları vadelerine göre ikiye ayrılır:

- **Hazine Bonosu:** 1 yıldan kısa vadeli devlet tahvilleri,
- **Devlet Tahvili:** 1 yıldan uzun vadeli devlet tahvilleri,

Hazine, ihraç ettiği hazine bonosu ve devlet tahvillerinin sahiplerine kupon ödeme tarihlerine faiz ödemesi ve vade sonunda da anapara ödemesi yapmakla yükümlüdür (www.doviz.com).

Türkiye'deki 2001 yılı krizi ekonomik daralma ile iç borçların artmasına neden olmuştur. Özellikle 2000 yılından sonraki iç borçtaki artış önem arz etmektedir. 2002, 2003, 2004 ve 2005 yılları itibariyle iç borçta büyük artış söz konusu iken, 2006

yılında değişmemiş 2007 yılına doğru borçlanma oranı artmış; ancak 2008 yılı 2. çeyreğinde tekrar azalmaya başlamıştır (Yavuz, 2009: 211).

2.3.5.1.1.2. Bankalararası Para Piyasa

TCMB bünyesinde faaliyet gösteren, bankaların birbirleriyle ve TCMB ile TL depo alım-satım işlemlerini ve sadece TCMB taraf olmak üzere geç likidite penceresi ve gün içi limit işlemlerini gerçekleştirebildikleri piyasadır. Interbank piyasası bankalararası para piyasasını ifade eden terimdir (www.kanalfinans.com).

Bankalararası para piyasası 2 Nisan 1986 tarihinde TCMB bünyesinde kurulmuştur. 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun 52. maddesi uyarınca söz konusu piyasanın kuruluş amacı, Bankalar arasındaki rezerv hareketlerini teşvik etmek, Bankacılık sisteminde kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamak, Kısa dönem nakit fazlası olup bunu plase edemeyen bankalar ile kısa dönemli nakit ihtiyacı bulunup bu ihtiyacını uzun dönemli varlıklarını elden çıkarmadan karşılamak isteyen bankaların birbirleriyle karşılaşmasını sağlamaktır (Güleryüz, 2005: 12).

Bankalararası para piyasası Merkez Bankası müdahalelerine açıktır. Merkez Bankası piyasa müdahaleleri ve izlediği para politikasına göre bankalararası para piyasası borçlanma limitlerine müdahale edebilir. TCMB, 2002 yılında söz konusu piyasadaki aracılık faaliyetlerine son vermiş olup, bu tarihten itibaren bankalararası para piyasasında yalnızca kendisinin taraf olduğu işlemleri gerçekleştirmektedir (www.tcmb.org.tr).

2.3.5.1.1.3. TCMB Repo-Ters Repo İşlemleri Piyasası

BİST Repo-Ters Repo Pazarı, dünyadaki sayılı organize repo pazarlarından biridir. Pazarın faaliyete geçmesiyle repo işlemlerine daha düşük maliyet ve daha düşük risk avantajı sağlamıştır. Bankaların bu pazarda gerçekleştirdikleri işlemlerden sağlanan fonlar TCMB zorunlu karşılık yükümlülüklerine tabi değildir. Pazarda, işlemin başlangıç valöründe yeterli miktarda teminat olarak alınan menkul kıymetler, ters repo yapan taraf adına işlemin bitiş valörüne kadar bloke saklamada tutulmaktadır. Bu menkul kıymetlerde piyasa şartlarına göre günlük yeniden değerleme yapılmakta ve değer düşüklüğü tespit edilmesi durumunda ek teminat alınmaktadır. Bitiş valöründeki takas işlemleri otomatik olarak gerçekleştirilmektedir (www.borsaistanbul.com).

2.3.5.1.1.4. BİST Tahvil ve Bono Piyasası

BİST bünyesinde sabit getirili menkul kıymet alım satım işlemlerinin yapılabilmesi için 17 Eylül 1991 yılında tahvil ve bono piyasası faaliyete geçmiştir. Bu piyasada TCMB, borsada faaliyet gösteren aracı kurumlar ve bankalar faaliyet gösterirler. BİST tahvil ve bono piyasasında kesin alım satım pazarı bulunmaktadır. Kesin alım satım pazarında sabit getirili menkul kıymetlerin alım satımı yapılır. Bu pazarda; devlet iç borçlanma senetleri, gelir ortaklığı senetleri, gayrimenkul sertifikaları, borsaya kote edilmiş özel sektör tahvilleri işlem görmektedir. Repo-ters repo piyasasında ise geri satın alma taahhüdü ile satılan menkul kıymetler pazarlanmaktadır. Tahvil ve bono piyasasında her gün 09.30 ve 17.00 saatleri arasında işlemler gerçekleştirilir (Babuşçu ve Hazar, 2007: 9-12).

2.3.5.1.1.5. Takasbank Para Piyasası

Takasbank Para Piyasası (TPP); fon fazlası ve/veya fon ihtiyacı olan üyelerin talep ve tekliflerinin karşılaşmasını sağlayan, 1996 yılında kurulmuş ve o tarihten bu yana Takasbank tarafından işletilmekte olan organize bir para piyasasıdır. TPP'de katılımcı olmayıp, alış- satış kotasyonu vermemektedir ve TPP prosedürünün ilgili maddeleri kapsamında gerçekleşen işlemlerden doğan yükümlülükleri garanti etmektedir. Piyasada işlem yapan tarafların yükümlülüğü TPP'ye karşıdır ve işlemlerin karşı taraf bilgisi paylaşılmamaktadır (www.takasbank.com).

Borsada gerçekleşen işlemlere ilişkin menkul kıymetlerin takas ve saklama yetkisi 01 Ocak 1992 tarihinde BİST üyeleri tarafından kurulan "BİST Takas ve Saklama AŞ'ye verilmiş ve şirket faaliyete geçmiştir. 01 Ocak 1996 tarihinden itibaren ise "Takasbank-BİST Takas ve Saklama Bankası AŞ" ismini almıştır (Akdiş, 2006: 128).

Sermaye piyasasında takas ve saklama işlemlerini yapmaya yetkili kuruluş takas merkezidir. Takasbank'ta ancak Takasbank taahhütnamesini imzalamış, BİST ve diğer borsalara üye banka ve aracı kurumlar, TCMB işlem yapabilmektedir. Takasbank'ta yapılan işlemlerden doğan yükümlülükler Takasbank garantisi altındadır. Nakit, teminat mektubu, hazine bonosu, devlet tahvili, yatırım fonu katılma belgesi, hisse senedi teminat olarak verilebilmektedir (Kaya, 2011: 14).

Sermaye piyasalarında piyasaların gelişmişlik düzeyine göre çeşitli türlerde takas ve saklama merkezleri bulunaktadır. İlgili merkezlerde takas hizmetleri borsa üyeleri sattıkları menkul kıymetleri takas merkezine teslim etmeleri, aldıkları menkul kıymetleri takas merkezinden almaları ve ödemelerini ve tahsilatlarını burada gerçekleştirmeleri esasına dayanmaktadır. Takas merkezleri tamamen otomasyonla ve cari hesap mekanizmasıyla çalışan örgüt yapısına sahiptir. Takas merkezlerinin bir kısmı kamu kuruluşları, bir kısmı ise özel kuruluşlar tarafından işletilmektedir (Tunay, 2005: 558).

2.3.5.1.1.6. BİST Vadeli İşlemler Piyasası

Vadeli işlem piyasası, vadeli işlem sözleşmelerinin alınıp satıldığı piyasalardır. Bu piyasada işlemciler teminat yatırarak BİST tarafından belirlenen oranda vadeli alım satım yapabilirler. Taraflar birbirlerini tanımamakta ve yapılan işlemler takas merkezi garantisi altına alınmaktadır (Yazıcıoğlu, 2005: 1).

Para ve sermaye Piyasalarında işlem yapan yatırımcılara ve portföy yönetimi imkanı sunmak amacıyla 3 Mayıs 1994 tarihinde BİST bünyesinde Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü kurulmuştur. Vadeli işlemler piyasasının yasal alt yapısı ise; 19 Temmuz 2001 tarih ve 2446 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "BİST Vadeli İşlemler Piyasası İşlem ve Üyeliği ve İlişkin Yönetmenlik" ve "BİST Vadeli İşlemler Piyasası Takas Merkezi Üyeliği ve işlemlerine ilişkin yönetmenlik" ile oluşturulmuştur (Tunay, 2005: 563).

BİST vadeli işlem piyasasında ilk olarak fiziki teslimatı olmayan nakit TL, uzlaşmaya dayalı döviz üzerine vadeli işlem sözleşmeleri işlem görmeye başlamıştır. Bunun sebebi 2001 yılından itibaren dalgalı kur politikasına geçilerek, piyasanın kontrol altına alınması ve döviz piyasalarında istikrar sağlanmaya çalışılmasıdır (Sermaye Piyasası Faaliyetleri Türev Araçlar Lisansı Eğitimi, 2002: 28).

BİST vadeli işlem piyasasında endeks futures işlemleri, endeks opsiyon işlemleri, hisse senedi opsiyon işlemleri, faiz oranına dayalı opsiyon işlemleri, faiz oranına dayalı futures işlemleri alım-satımı yapılmaktadır. Bu piyasada takas üyeliği ve piyasa üyeliği olmak üzere iki tür üyelik söz konusudur (Chambers, 2009: 191-200). Vadeli işlem piyasasında işlem tutarının belirli bir miktarı teminat verilmekte ve çok az teminat tutarı ile çok büyük tutarlı sözleşmeye taraf olunabilmektedir (Canbaş ve Doğukanlı, 2007: 13).

2.3.5.1.1.7. TCMB Döviz ve Efektif Piyasası

TCMB döviz ve efektif piyasası bankalararası döviz gereksinimlerinin karşılandığı piyasa olarak döviz hareketlerini düzenlemek, bankacılık sektöründeki döviz ve efektif kaynaklarının daha etkin kullanımını sağlamak ve para politikasına esneklik kazandırmak için kurulmuştur. TCMB döviz ve efektif piyasası alt piyasaları TL karşılığı döviz alım-satım piyasası, TL karşılığı efektif alım satım piyasası, döviz depo piyasası, döviz karşılığı döviz ve efektif ve efektif karşılığı efektif piyasası olarak sınıflandırılabilir. Bu piyasada işlemler ikiye ayrılır. Bu işlemler piyasa katılımcılarının TCMB ile yaptığı döviz alışverişleri, piyasa katılımcılarının kendi aralarında yaptığı döviz alış verişleridir (Tunay, 2005: 525-528).

TCMB, TL'nin iç ve dış değerini korumak için Hükûmetle birlikte gerekli tedbirleri alır ve TL'nin yabancı paralar ile altın karşısındaki değerini tespit etmeye yönelik kur rejimini belirlemektedir. Döviz ve efektif piyasalarının genel çerçevesi, TCMB Kanunu'nun 4'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının (b) ve (g) bentleri; 39'uncu maddesi ile 53'üncü maddesinin (a) bendi ile belirlenmiştir. TCMB döviz ve efektif piyasasında katılımcılara işlem limiti uygulaması söz konusudur. Döviz depo piyasasında ancak döviz ve efektif piyasası üyesi olanlar işlem yapabilmektedirler. Bankalar döviz depo işlemlerini teminat karşılığında yapabilirler. Teminata kabul edilen kıymetler ise (www.tcmb.gov.tr).

- TCMB Ankara, İstanbul ve İzmir Şubeleri nezdinde bankaların kendi adlarına açtırdıkları efektif depoları,
- Vade yapıları ve özellikleri TCMB İdare Merkezi tarafından değerlendirilerek kabul edilen yabancı devlet ve hazinelerince ihraç edilmiş bono ve tahviller,
- Hazine Müsteşarlığı tarafından ihraç edilmiş Euro Bondlar,
- Hazine Müsteşarlığı tarafından ihraç edilmiş Devlet İç Borçlanma Senetleri ile
- Merkez Bankası likidite senetleridir.

2.3.5.1.1.8. TCMB Açık Piyasası İşlemleri

Açık piyasa işlemleri TCMB bünyesinde 1987 yılında kurulmuştur. Bankaların bankası ve devletin bankası olarak ta bilinen Merkez Bankası'nın bankaları denetleme ve düzenleme görevi, piyasadaki emisyonu ve likiditeyi ayarlama görevi

açık piyasa işlemleri sayesinde gerçekleştirilmektedir. Açık piyasada devlet tahvili ve hazine bonosu alım-satımı ile repo ve ters repo işlemleri ile TCMB aracılığı ile yürütülmektedir. Açık piyasa işlemleri finansal piyasaları ve diğer mali piyasaları doğrudan etkilemektedir. TCMB açık piyasasında gerçekleştirilen işlem türleri kesin alım, kesin satım, geri alım vaadi ile satım, likidite senetleri ihracı veya erken itfası işlemleri ile yapılmaktadır. Açık piyasa işlemleri TCMB tarafından kotasyon ya da ihale yöntemiyle gerçekleştirilir. Kotasyon yönteminde; bu işlemlerin vade, faiz oranlarını ve işlem tutarları TCMB tarafından belirlenirken, ihale yönteminde ise vade, faiz oranları ve işlem tutarları piyasa şartlarına göre belirlenmektedir (Tunay, 2005: 517-518).

Günümüzde çoğu ülkenin Merkez Bankası açık piyasa işlemlerine başvurmaktadır. TCMB açık piyasada her türlü teminat istemeye yetkilidir. Açık piyasa işlemleri arasında hazine bonolarının likiditesi en yüksek finansal araç olmasından dolayı tercih edilmektedir. Açık piyasada iki türlü risk söz konusudur. Bunlardan birincisi geri satın almak ümidiyle satılan menkul kıymetlerin kalıcı bir likidite sıkıntısı durumunda geri satın alınmak zorunda olması ile ilgili risktir. İkincisi ise TCMB'nin karşılaştığı döviz riskidir. Merkez Bankası piyasalardaki belirsizliğe engel olmak, yerel paranın değer kaybetmesini veya aşırı değer kazanmasını önlemek için döviz alım satımı yolu ile de açık piyasa işlemlerini yürütmektedir (www.tcmb.gov.tr).

2.3.5.1.2. Organize Olmayan Para Piyasaları

Finansal işlemlerin gerçekleştirilmesi sırasında, belirli kuralların olmadığı piyasalar organize olmayan para piyasalarıdır. Bankalar dışında kalan piyasalar, bankerlik ve tefecilik organize olmayan piyasalara örnek olarak gösterilebilir. Türkiye'de ikincil piyasa olarak ta adlandırılan bu piyasalar; bankalararası serbest para piyasası, bankalararası repo piyasası, bankalararası tahvil-bono piyasası, bankalararası serbest döviz piyasası ve serbest döviz piyasaları da bu piyasalara örnek olarak gösterilebilir (Kaya, 2011: 17).

2.3.5.1.2.1. Bankalararası Serbest Para Piyasası

Bankalar işlemlerini TCMB bünyesindeki bankalararası para piyasasında yapabilecekleri gibi, tezgâhüstü piyasalarda da herhangi bir düzenlemeye tabi olmadan gerçekleştirebilmektedir. TCMB gözetimindeki bankalararası para piyasasında yapılan işlemler için teminat verilmesine rağmen, bankalararası serbest para piyasasında

teminat olmaksızın herhangi bir işleme tabi olmadan bankalar işlemlerini yürütebilmektedir. Ancak işlemlerin teminatsız yapılması piyasada yapılan işlemlere limit konulması sonucunu ortaya çıkarmıştır. İşlemler telefon yoluyla pazarlık usulü ile yapılacağı gibi işletmelerin dealing imkânlarından faydalanılarak da yapılabilir (Sermaye Piyasası Faaliyetleri Temel Düzey Lisansı Eğitimi, 2010: 16).

2.3.5.1.2.2. Bankalararası Repo Piyasası

Bankalar ve diğer aracı kurumlar repo işlemlerini BİST bünyesindeki organize piyasalarda yapabildikleri gibi kendi aralarında da hiçbir sınırlamaya tabi olmadan gerçekleştirebilir. Bu piyasadaki tek sınırlamayı miktar oluşturmaktadır. Bankalar ve diğer aracı kurumlar birbirlerine tanıdıkları limitler kadar işlem yapabilir. Bu piyasanın tercih edilmesinde organize piyasalarda banka ve aracı kurumlara tanınan limitin yetersiz kalması önemli rol oynamaktadır. Daha çok BİST bünyesindeki repo-ters repo piyasalarındaki oranların taban alındığı piyasalarda işlemler, telefon veya bilgi dağıtım firmaları aracılığıyla gerçekleştirilir. Bankalararası repo piyasasında faiz oranları ise repo-ters repo piyasaları paralelinde tespit edilir (www.ekodialog.com).

2.3.5.1.2.3. Bankalararası Tahvil ve Bono Piyasası

Bankalar ve diğer aracı kurumlar menkul kıymet alım-satım işlemlerini BİST gözetimindeki kesin alım-satım piyasasında yapabilecekleri gibi serbestçe aralarında da yapabilmektedir. Finansal işlemler telefon veya dealing firmaları aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu piyasanın ortaya çıkmasının nedeni kesin alım-satım pazarında katılımcılara tanınan limitlerin yetersiz olmasıdır. Yine bu piyasa ile aracı kuruluşlar kendi aralarında karşı tarafın tanıdığı limit kadar işlem yaparak, fon ihtiyaçlarını karşılayabilir. Serbest piyasada faiz oranları ise organize piyasalara paralel olarak belirlenir (Uzunoğlu, 2007: 145).

2.3.5.1.2.4. Serbest Döviz Piyasası

Serbest döviz piyasası serbest efektif piyasa olarak ta isimlendirilir. Bu piyasada bankalar, özel finans kurumları, yetkili kurumlar işlem yapabilmekte ve bu piyasada fiyatlar efektif arz ve talebine göre belirlenmektedir. Serbest döviz piyasasında likiditenin azaldığı günlerde döviz fiyatları düşerken, likiditenin arttığı dönemlerde döviz fiyatları yükselmektedir. Bu piyasada işlemler döviz işlem hacminin yaklaşık % 10'unu oluşturmaktadır (Tunay, 2005: 532).

2.3.5.1.2.5. Bankalararası Döviz Piyasası

Bankalararası döviz piyasası, döviz alım-satım işlemlerinin yoğun olarak gerçekleştiği piyasadır. Bu piyasada döviz arz ve talebi piyasa tarafından serbestçe belirlenir. TCMB bu piyasada fiyatlara müdahale edebilmektedir. Piyasa 1990 yılından itibaren aktif olarak çalışmaktadır. Bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseseler bu piyasada işlem görebilir. Son zamanlarda bankalararası döviz piyasasının gelişmesine katkı sağlayan işlemler Londra kaynaklı işlemlerdir. Genellikle yurt dışında işlem yapan büyük bankalarla Türk bankalarını buluşturan aracılar bu piyasanın gelişip derinleşmesini sağlamaktadır (Uzunoğlu, 2007: 155).

2.3.5.2. Sermaye Piyasaları

Günümüz ekonomik koşullarında para ve sermaye piyasaları kavramları ayrı ayrı kullanılmakla birlikte, sermaye piyasaları para piyasalarını da kapsayan daha geniş bir piyasayı ifade etmektedir (Aytekin, 2018: 151).

Türkiye'de sermaye piyasasına ilk olarak Osmanlı döneminde yaşayan yabancılar ve azınlıklar, hisse senedi ve tahvil gibi yatırım araçlarına ilgilenmeye başlamışlardır. 1864 yılında Galata Bankerleri bir dernek kurarak, bankaların yabancı menkul kıymetleri el değiştirmesine yardımcı olmuştur. 1866 yılında ilk borsa kurularak yerli ve yabancı hisse senetleri üzerinden Avrupa borsalarıyla telgraf ile irtibat kurularak işlem yapılmaya başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı piyasaları etkilemiş dolayısıyla kambiyo kontrolüne gidilmiştir. Yabancı şirketler millileştirilmiş, altın ekonomisinden milli ve dışa kapalı ekonomik bir sistemine geçilmiştir. İstanbul Esham ve Tahvilat Borsası'nın Ankara'ya taşınması ilk sermaye piyasasının sonunu getirmiştir. Türkiye'de Sermaye piyasalarının canlanması ise 1960'lı yıllara Hürriyet tahvilleri ve tasarruf bonolar ile başlar. Tasarruf bonolar tamamen, Hürriyet tahvilleri ise kısmen zorunlu tasarruf mahiyetinde olduğu için, kısa zaman sonra bunlar alanlar paraya çevirme imkân aramaya başlamıştır 1970'li yıllarda büyük holdingler kurulup, halka açılmaya başlanmış ve bu gelişme sermaye piyasalarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1980'li yıllarda tasarruf bonoları tamamen piyasadan çekilmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu 1981 yılında 2499 Sayılı Kanun ile kurulmuştur. Sermaye Piyasası Kurulu'nun gözetimi altında 1985 yılında eski adıyla İMKB yeni adıyla ise BİST'in Kurulu gerçekleştirilmiştir (Yalçıner, 2010: 13-16).

Sermaye piyasası, orta ve uzun vadeli fonların alınıp satıldığı piyasadır. Ayrıca fon arz edenler ile fon talep edenlerin veya bu işlemlere aracılık edenlerin karşılaştığı piyasalardır (Çukacı ve Çenberlitaş, 2017: 179). Bir diğer tanıma göre sermaye piyasaları; hisse senedi, tahvil ve benzeri pazarlanabilir menkul kıymetlerin alınıp satıldığı yerlerdir. Sermaye piyasasının işletmeler açısından tanımlandığında, uzun süreli borç ve öz kaynakların karşılandığı pazarlar olarak ifade edilebilir (Başoğlu, Ceylan ve Parasız, 2009: 11).

Hisse senetleri ve tahviller sermaye piyasasının en önemli ve en yaygın araçlarıdır. Bu piyasada sermaye piyasası ile menkul kıymetler piyasası kavramları eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Çünkü işlem gören finansal varlıklar, genel olarak menkul kıymetlerdir (Karabıyık ve Anbar, 2010: 7). Ancak menkul kıymetler piyasası daha dar bir anlama gelmekte olup, hisse senetleri ve borç senetlerinden oluşan bir piyasayı ifade etmektedir. Geniş anlamda menkul kıymetler piyasası ise para piyasası gibi sermaye piyasasının bir parçasıdır. Bu bağlamda mevduat, kredi, tahviller ve hisse senetleri gibi bütün finansal araçlar sermaye piyasasını oluşturan ana unsurlar arasındadır (İnam, 2007: 46).

Sermaye piyasasının vadesi uzun olduğundan dolayı araçlarının taşıdığı risk daha yüksektir. Vadenin uzun ve riskin fazla olması nedeniyle sermaye piyasasının faiz oranları para piyasalarına göre daha yüksektir (Aksoy ve Tanrıöven, 2007: 57).

2.3.5.2.1. Sermaye Piyasasının Sınıflandırılması

Piyasada işlem gören varlıkların işlem niteliğine göre sermaye piyasası; birincil ve ikincil sermaye piyasaları olarak; örgütlenme ya da kurumsallık açısından ise organize olmuş ve organize olmamış sermaye piyasaları olarak sınıflandırılır (Kaya 2011: 31-32).

2.3.5.2.1.1. Birincil ve İkinci Piyasalar

Piyasada işlem gören finansal varlıkların ilk defa sunulmuş olup olmamalarına göre sermaye piyasaları, birincil ve ikincil sermaye piyasaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Dolaşıma ilk defa çıkartılan uzun vadeli finansal varlıkların el değiştirdiği piyasalara birincil sermaye piyasası denilmektedir (Sarıkamış, 2000: 67). Örneğin; bir işletmenin fon sağlamak amacıyla tahvil ya da hisse senedi ihraç ederek bunları ilk kez elden satması birincil piyasalarda gerçekleşmektedir. Yatırımcıların birincil piyasalardan aldıkları finansal varlıkları vadeleri dolmadan satmak için

girdikleri işlemler ise ikincil piyasalarda gerçekleşir. Dolayısıyla, menkul kıymetler birincil piyasalarda sadece bir kez satılabilmektedir (Konuralp, 2005: 19). Birincil piyasalarda işlem maliyetleri alıcılara ait olup genellikle ihraç giderlerinin tamamı alıcılar tarafından ödenmektedir (Aksoy ve Tanrıöven, 2007: 59).

İkincil piyasalar, fon sisteminde daha öncede yer alan, pazara sürülen ve halen dolaşımda olan menkul kıymetlerin alınıp satıldığı piyasalardır. Mevcut finansal varlıkların el değiştirmesi bu piyasaları oluşturmaktadır (Yasin, 2002: 35).

İkincil piyasalar, finansal varlıkların likidite oranını arttırarak birincil piyasayı geliştirerek birincil piyasaya talep yaratmaktadır. Çünkü hiçbir tasarruf sahibi likiditesi olmayan, yani istediği takdirde paraya çevrilmeyen menkul kıymetleri satın almak istemez (İnam, 2007: 47).

İkincil piyasalarda maliyetler alıcı ve satıcı arasında paylaştırılır. Bu piyasalarda işlem maliyetleri ile işlem hacmi arasında doğrusal ilişki vardır. Fiziki el değiştirme, araştırma ve bilgi edinme maliyeti arttığında ikincil piyasa hacmi daralır (Aksoy ve Tanrıöven, 2007: 59).

Finansal varlıkların işleyişine göre üçüncül ve dördüncül sermaye piyasalarından da söz edilebilir. Borsaya kote edilmiş menkul kıymetlerin borsa dışında, organize olmamış piyasalarda alınıp satılmasıyla oluşan piyasalara üçüncül piyasa ve borsaya kote edilmemiş menkul kıymetlerin, arada herhangi bir aracı olmadan, yatırımcılar arasında doğrudan el değiştirdiği piyasalara ise dördüncül piyasa denilmektedir (Karabıyık ve Anbar, 2010: 10).

2.3.5.2.1.2. Organize Olmuş ve Organize Olmamış Piyasalar

Sermaye piyasaları sermaye piyasalarının işleyişi ile ilgili olarak belirli bir pazarının olup olmamasına göre organize ve organize olmamış(serbest) olmak üzere ikiye ayırılmaktadır (Sarıkamış, 2000: 68).

Organize olmuş piyasalar, menkul kıymetlerin belli kural ve kısıtlamalar altında işlem gördüğü, fiziki bir yerleşim yerinin olduğu ve haberleşme kolaylıklarının bulunduğu borsa gibi somut piyasalardır. Sadece kote edilmiş menkul kıymetler bu piyasada işlem görmektedir. Bu piyasada borsaya üye olanların işlemleri yerine getirilmektedir (Aksoy ve Tanrıöven, 2007: 59).

Organize piyasalar yatırımcılara güven ortamı oluştururken, menkul kıymetler için de sürekli bir pazar imkânı sunar. Sermaye piyasalarının organize olmuş kesimini ise menkul kıymetler borsası temsil etmektedir. Örneğin BİST organize olmuş bir piyasadır (Kaya, 2011: 34).

Katılımcıları daha çok bilgisayar ağıyla birbirine bağlayan piyasalara ise organize olmamış piyasalar denir (Konuralp, 2005: 20). Organize olmamış piyasalar rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı ve organize olmuş bir borsadan büyük farklılık göstermeyen piyasalardır. Büyük şirketlerin hisseleri New York Stok Exchange gibi organize olmuş borsalarda işlem görmesine karşın birçok hisse senedi bu piyasalarda alınıp satılmaktadır. Örneğin; ABD Devlet Tahvilleri Piyasası, New York Borsası'ndan daha büyük bir işlem hacmine sahip olan ama organize olmamış bir piyasaya sahiptir (Çakmak, Şıklar ve Yavuz, 2011: 23).

Organize olmamış piyasalara, örgütlenmiş piyasalar da denilmektedir. Örgütlenmiş piyasalarda piyasayı etkileyebilmek için bilgiler, yatırımcılar tarafından kolay ve doğru bir şekilde elde edilebilmektedir. Ayrıca bu piyasalarda tam rekabet koşullarının geçerli olması, alıcı ve satıcıların ise tek başlarına piyasayı etkileyebilme gücüne sahip olmaması gerekir (Coşkun, 2010: 10).

Menkul kıymet fiyatlarının pazarlık sonucu oluştuğu organize olamamış piyasalarda, genellikle küçük ve riskli işletmelerin menkul kıymetleri işlem görmektedir. Borsaya kote edilmemiş menkul kıymetlerin alımı ve satımı organize olmamış piyasalarda gerçekleşir. Bununla birlikte, borsaya kote menkul kıymetler de zaman zaman bu piyasalarda alım satıma konu olabilir (Karabıyık ve Anbar, 2010: 8).

2.3.5.3. Para ve Sermaye Piyasalarının Karşılaştırılması

Para ile sermaye piyasasını birbirinden ayıran en önemli unsurun süre olduğu yukarıda yapılan açıklamalarda belirtilmiştir. Bu bağlamda para piyasasını sermaye piyasasından ayıran temel özellikler Tablo 2.1.'de özetlenmiştir (Civan, 2010: 11).

Tablo 2.1. Para ve Sermaye Piyasası Arasındaki Farklılıklar,

Farklılık Unsurları	Para Piyasası	Sermaye Piyasası
Vade	Arz ve Talep Kısa Vadeli	Arz ve Talep Uzun Vadeli
Fon Kaynağı	Vadesiz Mevduatlar	Süreklilik Arz Eden Tasarruflar

Kulanım Yeri	Kısa Vadeli Geçici Mevsimlik Nakit İhtiyaçlar İçin (Döner Varlıkların Finansmanı)	Uzun Vadeli Sabit Yatırımlar İçin (Duran Varlıkların Finansmanı)
Araçlar	Kıymetli Evrak Niteliğindeki Ticari Senetler Ve Mevduat Sertifikaları	Uzun Vadeli Hisse Senedi ve Tahvil Şeklindeki Finansal Araçlar
Risk ve Getiri	Kısa Vade Söz Konusu Olduğundan Fiyat Dalgalanmalar Daha Az Olup, Risk ve Getiri (Faiz) Oranı Düşüktür.	Vadenin Uzunluğu Nedeniyle Fiyat Dalgalanmalar Fazla Olup, Risk Ve Getiri (Faiz) Oranı Yüksektir.
Likidite	Yüksek	Düşük

Kaynak: (Civan, 2010: 11).

Para ve sermaye piyasalarını birbirinden ayıran diğer bir husus ise ekonomik olayların yansımasıdır. Ekonomik olayların yansıması para piyasalarında daha hızlıdır. Bu durum sermaye piyasalarının uzun vadede kendini uyarlama imkânı olacağından daha yavaştır. Uzun vadeli piyasalarda faiz oranının daha yüksek olması genel bir kuraldır. Dolayısıyla vadenin uzunluğu riskin artması ve likiditenin ise azalmasıdır. Bu çerçevede riskin yüksek olması, riske karşı pirim alınması gerektiğini ifade etmektedir (Aksoy ve Tanrıöven, 2007: 58).

Para ile sermaye piyasaları arasında yukarıdaki biçimde bir ayrımın yapılması daha çok teori, kuralları tanıma ve kavram açısından bir anlam taşımaktadır. Gerçekte ise para piyasası ile sermaye piyasası birbiriyle çok yakın ilişki içerisindedir (Aras, 1998: 211).

2.3.6. Türkiye'deki Finansal Piyasaları Düzenleyen ve Denetleyen ve Bu Piyasalarda Faaliyet Gösteren Kurumlar

Piyasa ekonomisinin ve toplumsal yaşamın hassas sektörleri olarak nitelenen alanlardan biri olan finansal piyasaların işlemesinde düzenleme daima önemli bir unsur olmuştur. Bu çerçevede finansal piyasaların düzenlenme gerekliliği ön plana çıkarak bu düzenlemeyi sağlayacak, düzenleyici ve denetleyici işlevleri üstlenecek olan kuruluşların yapıları, yetkileri, ekonomiye sağladıkları yararlar veya neden olabilecekleri ilave maliyetler yoğun araştırmalara konu olmuştur. Bu bağlamda Türkiye finansal piyasalarının düzenleyen ve denetleyen kurumlar ve Türk finansal piyasasından faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar hakkından bilgilere aşağıda yer verilmektedir.

2.3.6.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Cumhuriyetin kurulmasından sonra bir merkez bankasının kurulması için hazırlıklar 1926 yılından itibaren başlatılmıştır. Daha önce merkez bankalarının üstelendikleri, ülke ekonomisini düzenleyerek, piyasaları kontrol etmek ve istikrar sağlamak gibi işlevleri Osmanlı Bankası yerine getirmiştir. 1715 Sayılı TCMB Kanunu 11 Haziran 1930 yılında kabul edilmiş ve 3 Ekim 1931 tarihinde TCMB kurulmuştur. TCMB, 1 Ocak 1932 tarihinde ise resmen faaliyetine başlamıştır (Babuşcu ve Hazar, 2016: 73).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası hakkında daha detaylı bilgi çalışmanın ileri ki bölümlerinde yer alan merkez bankacılığı başlığı adı altında verilmiştir.

2.3.6.2. Hazine Müsteşarlığı

Hazine Müsteşarlığı, eskiden Türkiye Başbakanlığına bağlı Türkiye'nin hazinesinin yönetiminde sorumlu devlet kurumudur. 2018 yılı itibariyle Anayasa'da yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla 703 Sayılı KHK ile "Hazine Müsteşarlığı" ve "Maliye Bakanlığı" birleştirilerek "Hazine ve Maliye Bakanlığı" olarak adlandırılmıştır (www.hmb.gov.tr).

Osmanlı Devleti'nden bu yana faaliyet gösteren ve Cumhuriyetin ilanından 1983 yılına kadar Maliye Bakanlığı'nın bünyesinde bulunan hazine, çeşitli aşamalardan geçtikten sonra 9 Aralık 1994 tarihi 4059 Sayılı Kanun ile Hazine Müsteşarlığı adı ile bugünkü teşkilat yapısına kavuşmuştur (Tartıcı, 2012: 128).

Hazine Müsteşarlığı'nın yerine getirdiği görevler 4059 Sayılı Hazine Müsteşarlığı İle Dış Ticaret Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Coşkun, 2010: 75).

- Ekonomi politikalarının tespitine yardımcı olmak,
- Hazine işlemleri ve kamu finansmanına ilişkin faaliyetleri yürütmek,
- Kamu iktisadi teşebbüsleri ve devlet iştiraklerine ilişkin pay sahipliğinin gerektirdiği faaliyetleri yürütmek,
- İkili ve çok taraflı dış ekonomik ilişkileri düzenlemek,
- Uluslararası ve bölgesel ekonomik ve mali kuruluşlarla ilişkileri yürütmek,
- Yabancı ülke ve kuruluşlardan borç ve hibe alınması ve verilmesine ilişkin işlemleri yürütmek,

- Ülke finansman politikaları çerçevesinde sermaye akımlarına ilişkin düzenlemeleri yapmak ve kambiyo rejimine ilişkin faaliyetleri yürütmek,
- Sigortacılık sektörüne ilişkin izleme ve düzenleme faaliyetlerini yürütmek,
- Yatırım ve yatırım teşvikleri ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları faaliyetlerini düzenlemek, uygulamak, uygulamanın izlenmesi ve geliştirilmesine ilişkin esasları tespit etmek ile
- İlgili mevzuatla verilen diğer görevleri yerine getirmektir.

Hazine Müsteşarlığı; Hazine ve Maliye Bakanlığı ile birleştikten sonra görev ve yetkileri de bakanlığın görevleriyle birleştirilerek daha etkin görev ve yetkileri yasal düzenlemeler ile yürürlüğe girmiştir.

2.3.6.3. Sermaye Piyasası Kurulu

Sermaye piyasalarının etkin bir şekilde işleyebilmesi ve gelişmesi için öncelikle tasarruf sahiplerinin diğer bir ifade ile yatırımcıların, hak ve yararlarının korunmasının sağlanması ve eşit rekabet koşullarının oluşturulması gerekmektedir. Bu görevi Türkiye'de Sermaye Piyasası Kurulu yerine getirmektedir. 1981 yılında 2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile kurulan Sermaye Piyasası Kurulu, yetkilerini kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak kullanan, idari ve mali özerkliğe sahip düzenleyici bir kamu kurumudur. Kurul biri başkan, biri ikinci başkan olmak üzere yedi üyeden oluşmaktadır (Kuba, 2007: 5).

2.3.6.3.1. SPK'nın Kuruluş Amacı

Sermaye Piyasası Kurulunun kuruluş amaçları aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür.

- Sermaye piyasalarının işleyiş ve kuralarını belirlemek,
- Tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarını korumak,
- Piyasaların adil ve etkin çalışmasını sağlamak ile
- Piyasadan fon kullanan şirketlerin belli kuralara uygun olarak en iyi şekilde yararlanmalarını sağlamaktır.

Kurul bu hedeflere kanun, yönetmelik ve tebliğler ile düzenlemeler yaparak, piyasaların gözetim ve denetimini sağlamaya çalışmaktadır (Coşkun, 2010: 71). Ayrıca kurul, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişiliğine sahiptir. Yetkilerini kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirerek kullanır. Kurulun ilgili olduğu Bakanlık, Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilen eskiden Devlet Bakanlığı ve

Başkanlık Sisteminin uygulanmasından sonra Hazine ve Maliye Bakanlığı'dır. 2018/1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı genelgesine göre ilgili Bakan, Hazine ve Maliye Bakanı'dır. Kurul'un merkezi Ankara'dadır. Ancak Kurul merkezinin İstanbul'a taşınmasına ilişkin iş ve işlemler tamamlanıncaya kadar Kurul'un merkezi Ankara'dır. (SPK, 2018: 7).

2.3.6.3.2. SPK'nın Yetki ve Görevleri

Sermaye Piyasası Kurulu'nun görev ve yetkilerini ise aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür (www.spk.gov.tr).

- 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile verilen görevler ile bu Kanunun emrettiği uygulamaların yerine getirilmesini ve öngörülen neticelerin sağlanmasını teminen gerekli olan iş ve işlemleri yapmak,
- Kamunun zamanında, yeterli ve doğru olarak aydınlatılmasını sağlamak amacıyla genel ve özel nitelikte kararlar almak,
- Kanun kapsamına giren kurum ve ortaklıkların bağımsız denetim, derecelendirme, değerleme ve bilgi sistemleri denetimi faaliyetine ilişkin şartları ve çalışma esaslarını belirlemek ve bu şartları taşıyanları listeler halinde ilan etmek,
- Finansal istikrar ve ulusal veya uluslararası mevzuatın gereklerinin sağlanması amacıyla diğer finansal düzenleyici ve denetleyici kurumlarla her türlü iş birliğini yapmak ve bilgi alışverişinde bulunmak,
- Sermaye piyasalarında düzenleme ve denetimle yetkili muadili yabancı kurumlar ile sermaye piyasalarıyla ilgili olarak karşılıklılık ve mesleki sırrın korunması ilkeleri çerçevesinde karşılıklı bilgi alışverişinde bulunulmasına ve belge taleplerinin karşılanmasına, yabancı ülkelerdeki sermaye piyasalarında faaliyet gösteren kuruluşların Türkiye'deki merkez şube veya ortaklıkları ile yazılı bir sözleşme çerçevesinde dışarıdan hizmet aldıkları kurumlarda denetim yapılmasına ve gerekli idari tedbirlerin alınmasına, bu kapsamda yürütülecek faaliyetlere ilişkin masrafların paylaşımına yönelik ikili veya çok taraflı mutabakat zabıtları imzalamak ve sermaye piyasalarıyla ilgili her türlü iş birliğini yapmak,
- Sermaye piyasalarının gelişmesini teminen yeni sermaye piyasası kurumlarına ve araçlarına ilişkin usul ve esasları düzenlemek ve bunları denetlemek,

- Halka açık ortaklıklarda görev alacaklar, sermaye piyasası kurumlarının yönetici ve diğer çalışanlarının mesleki eğitimi, mesleki yeterliliği ve mesleki ehliyetlerini gösterir sertifika verilmesine ilişkin esasları belirlemek, bu amaçlarla merkez veya şirket kurmak ve bunların faaliyet usul ve esaslarını belirlemek,
- Sermaye piyasasında yatırımcı ve tasarruf sahiplerine yönelik olarak yatırım tavsiyesinde bulunacak kişiler ve kuruluşların uyacakları ilke ve esasları belirlemek,
- Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun işletim ve çalışma esasları ile bu Kanun kapsamında Kurula yapılacak bildirim ve başvuruların usul ve esaslarını belirlemek,
- Sermaye piyasası kurumlarının, halka açık şirketlerin, borsaların ve öz düzenleyici kuruluşların bilgi sistemlerinin işletimine ve bu Kanun çerçevesindeki denetimine ilişkin usul ve esasları belirlemek,
- Yerli veya yabancı akademisyen veya uygulamacılardan oluşan çalışma gruplarına veya kişilere, mevcut veya gelecekteki düzenleme tercihlerinde esas teşkil etmek üzere sermaye piyasalarına ilişkin ulusal veya uluslararası nitelikli bilimsel araştırmalar yaptırmak,
- Kurulun üyesi bulunduğu uluslararası kuruluşlar, mali, iktisadi ve mesleki teşekküller ile Türkiye'nin doğrudan üyesi bulunduğu uluslararası kuruluşların çalışmalarına katılmak, bu kuruluşlarla ortak projeler geliştirmek ve projelerine katkıda bulunmak ile
- Kurulun görev alanı ile ilgili uluslararası kuruluşlara, mali, iktisadi ve mesleki teşekküllere üye olmaktır.

2.3.6.4. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

Türkiye'de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) finansal piyasalardaki denetim ve gözetim sisteminin etkinliğinin arttırılması ve bağımsız karar mekanizmalarına kavuşturulması yönündeki politikalar uyarınca 23 Haziran 1999 tarihli ve 23734 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan mülga 4389 Sayılı Bankacılık Kanunu ile kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip bir otorite olarak kurulmuştur. 01 Kasım 2005 tarihli ve 25983 Sayılı Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanan 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ile de bağımsızlık, etkinlik ve kapasite açısından güçlendirilmiştir (www.bddk.org.tr).

Bankacılık Kanunu'nda, BDDK'nın kuruluş amacı olarak, bu Kanun ve ilgili diğer mevzuatın verdiği yetkiler çerçevesinde finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışması, mali sektörün gelişmesi, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması hedefleri gösterilmiştir (kanunu 93 maddesinin ilk cümlesinde). İlgili mevzuatın verdiği görevler ve yetkiler çerçevesinde BDDK, bankacılık sektöründeki kurumlara ve sektörel faaliyetlere ilişkin düzenleme ve denetleme yolu ile sektörün düzenli ve güven içerisinde çalışmasını sağlamak, bu çalışmayı tehlikeye sokacak durumları önlemek ve tehlikenin gerçekleştiği anda eski düzeni geri getirici uygulamalarda bulunmak suretiyle ekonomik kolluk fonksiyonu icra etmektedir (Kağıtcıoğlu, 2015: 77).

2.3.6.5. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), tasarruf sahiplerinin haklarını yolsuzluk ve usulsüzlüklerden korumak amacıyla kurulmuştur. Eskiden Merkez Bankası bünyesinde iken, 2016 darbe girişimden sonra yapılan düzenlemelerden sonra Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermekte olan devlet kurumudur (TMSF, 2018 Faaliyet Raporu).

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu 22 Temmuz 1983 tarihinde 70 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname (KHK) çerçevesinde TCMB bünyesinde tasarruf mevduatını sigorta etmek üzere kurulmuştur. TMSF'yi idare ve temsil etme görevi ilgili bakanlıkça hazırlanacak bir yönetmenlikle TCMB'ye verilmiştir. Sözü geçen kararnamenin TMSF ile ilgili düzenlemeler, 25 Nisan 1985 tarih ve 3182 Sayılı Bankalar Kanunu ile yasalaşmıştır. TMSF'ye tasarruf mevduatını sigorta etmenin yanı sıra, bankaların mali bünyelerini güçlendirme ve gereğinde yeniden yapılandırma görevi ise 16 Haziran 1994 tarih ve 538 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile verilmiştir. 18 Haziran 1999 tarih ve 4389 Sayılı Bankalar Kanunu ile TMSF'nin bankacılık düzenleme ve denetleme kurumunca idare ve temsil edilmesine hükmedilmiştir. 26 Aralık 2003 tarihinde 5020 Sayılı Kanun ile 4389 Sayılı Bankalar Kanununda yapılan değişiklik ile TMSF'nin karar organın fon kurulu olduğu, fonun genel yönetim ve temsili ile fon kurulunca alınan kararların yürütülmesinin fon kurulu başkanına ait olduğu hükme bağlanmış ve TMSF özerk bir statüye kavuşmuştur. 01 Kasım 2005 tarih ve 5411 Sayılı Bankacılık Kanununda ise TMSF'nin özerk statüsü korunmuş ve fona risk esaslı mevduat sigortacılığına ilişkin yeni fonksiyonlar yüklenmiştir (Coşkun, 2010: 90).

TMSF kamu tüzel kişiliğine haiz, idarî ve mali özerkliğe sahip bir kuruluştur. TMSF, başkan ve üyelerinden müteşekkil kurul ile başkana bağlı olarak faaliyetlerini yürüten başkanlık teşkilatından oluşur. TMSF görevini yaparken bağımsızdır. TMSF görevlerini, 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, Olağanüstü hal (OHAL) kapsamında KHK ile yapılan bazı düzenlemelerin değiştirilerek kabul edilmesine ilişkin 6758 Sayılı Kanun ve ilgili diğer mevzuat ile kendisine verilen yetkiler çerçevesinde yerine getirmektedir. TMSF'nin fonksiyonlarını mevduat sigortacılığı, banka çözümleme, geri kazanım ve 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe teşebbüsü sonrasında başlayan OHAL süreci ile TMSF'nin yürüttüğü ana faaliyetlere ilave olarak, kayyım atanan/atanacak olan şirketlerdeki kayyımlık görev ve yetkileri TMSF'nin görevleri arasına eklenmiştir. OHAL kapsamında yürütülen kayyımlık faaliyetlerini ise aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (www.tmsf.org.tr):

- Tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla, mevduatın ve katılım fonlarının sigorta edilmesi,
- Tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla, mevduatın ve katılım fonlarının sigorta edilmesi,
- Fon bankalarının yönetilmesi, mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, devri, birleştirilmesi, satışı ve tasfiyesi,
- TMSF alacaklarının takip ve tahsil işlemlerinin yürütülmesi ve sonuçlandırılması,
- TMSF varlık ve kaynaklarının yönetilmesi ile
- OHAL kapsamında üstlenilen görevlerin yürütülmesidir.

2.3.6.6. Türkiye Bankalar Birliği

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) 7129 Sayılı Bankalar Kanunu'nun 57. Maddesi hükümlerine göre 1958 yılında kurulmuştur. Türkiye'de faaliyete bulunan tüm bankaları temsil eden bir tüzel kişiliğe haiz kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. Birlik Türkiye'de bankacılık sektörünün hak ve menfaatlerini gözeterek, sektörün büyümesine, sağlıklı çalışmasına, bankacılık mesleğinin gelişmesine, birlik ve bankacılık mesleğinin gerektirdiği disiplin ve vakar içinde ekonomik ihtiyaçlarına uygun olarak çalışmalarını, haksız rekabetin önlenmesine ve rekabet gücünün artırılmasına katkıda bulunmak için gerekli kararları almak ve uygulanmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye'de çalışan bütün bankalar, bankacılık faaliyetlerine bulunabilmek için TBB'ye üye olmak, statü hükümlerine uymak ve

Birliğin yetkili organlarının alacağı kararları uygulamak zorundadırlar(Tunay, 2005: 220).

TBB'nin yönetim merkezi İstanbul'dadır. Türkiye'de faaliyet gösteren tüm mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları, 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nun 79. Maddesine göre TBB'ye üye olmak zorundadır. 9 Ağustos 2020 tarihi itibariyle TBB'nin 48 üyesi bulunmaktadır. TBB'nin başlıca yapması gereken görev ve sorumlulukları aşağıdaki gibi özetlenmiştir (www.tbb.org.tr).

- Türk bankacılık sisteminin ve mesleğinin geliştirilmesine yönelik politikalar oluşturmak, kararlar almak,
- Üyelerinin uyması gerekli meslek ilkeleri ve standartlarını Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun uygun görüşünü alarak belirlemek,
- Meslek ilkelerini belirlemek suretiyle üyelerin birlik ve mesleğin gerektirdiği vakar ve disiplin içinde ekonominin ihtiyaçlarına uygun olarak çalışmalarını sağlamak,
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun uygun görüşünü almak suretiyle etik ilkeleri belirlemek,
- İlgili mevzuat uyarınca alınan kararlar ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından alınması istenilen tedbirlerin uygulanmasını takip etmek,
- Üyeleri arasında haksız rekabeti önlemek ve rekabetçi ortamın korunması amacıyla her türlü tedbiri almak ve uygulamak,
- Müşteri haklarına dair hükümlerde öngörülen sözleşmelerin şekil ve içeriklerine ilişkin usul ve esaslar ile tip sözleşmelerin uygulanacağı işlemleri Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun uygun görüşünü alarak belirlemek,
- Yurt içinde ve yurt dışında bankacılığı temsil etmek, tanıtmak ve bu konuda kamuoyunu aydınlatmak için çalışmalarda bulunmak,
- Ekonomi, mali sektör ve bankacılık sistemindeki yurt içi ve yurt dışı gelişmeleri izleyerek toplayacağı bilgileri üyelerine ve ilgililere ulaştırmak,
- Bankalararası ilişkilerde mesleki dayanışmayı güçlendirecek kararlar almak,
- Banka ve bankacılıkla ilgili olan konularda resmi makam ve kuruluşlara genel anlamda görüş bildirmek,

- Ulusal tasarrufun teşviki için gerekli çalışmaları yapmak ve yetkili mercilere önerilerde bulunmak,
- Üyeler ile bireysel müşterileri arasındaki ihtilafların değerlendirilmesi ve çözüme kavuşturulmasını temin etmek üzere Birlikçe hazırlanan ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu tarafından onaylanan usul ve esaslar dâhilinde hakem heyeti oluşturmak,
- Kurum ile işbirliği yapmak suretiyle bankalar arasında ortak projelere ilişkin işbirliğini temin etmek,
- Gizlilik niteliği taşımayan banka istatistiklerini toplamak ve kamuoyuna duyurmak,
- Bankacılık konusundaki mevzuatı izlemek ve bu alandaki düzenlemeleri üye bankalara duyurmak,
- İlgili mevzuat hükümleri saklı kalmak kaydıyla, bankaların, müşterilere sundukları hizmetler karşılığında tahsil edecekleri komisyon, ücret ve masrafların, açtıkları krediler ve bunlarla ilgili diğer işlemler için uygulayacakları kredi faiz oranları, komisyon ve ücretler ile mudilerine ödeyecekleri mevduat faizlerinin azami oran ve sınırlarının tespitine ilişkin olarak üye bankalara yönelik tavsiye kararları almak,
- Üyelerin ilan ve reklamlarında uyacakları esas ve şartları tür, şekil, nitelik ve miktarları itibarıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun uygun görüşünü alarak tespit etmek,
- TBB'nin aldığı karar ve tedbirlerin uygulanmasını takip etmek, bunlara zamanında ve tam olarak uymayan üyeler hakkında idari para cezası kararı vermek,
- Bankacılıkla ilgili konularda seminer, sempozyum, konferans vb. eğitim programları düzenlemek ile
- Üyelerin ortak menfaatlerini ilgilendiren konularda yönetim kurulu kararına istinaden dava açmaktır. .

2.3.6.7. Borsa İstanbul

Türkiye'de borsalar Sermaye Piyasası Kanunu'na göre şöyle tanımlanmıştır. Sermaye Piyasası araçlarının işlem göreceği borsalar, özel kanunlarında yazılı esaslar çerçevesinde teşkilatlanarak menkul kıymetlerin ve diğer sermaye piyasası araçlarının güven ve istikrar içinde, serbest rekabet şartları altında kolayca alınıp satılabilmesini

sağlamak ve oluşan fiyatları tespit ve ilân etmekle yetkili olarak kurulan kamu tüzel kişiliğine haiz kurumlardır (Varlık, 2017: 262).

2.3.6.7.1. Borsa İstanbul'un Kuruluşu

Borsa İstanbul ya da kısaca BİST, Türkiye'de 1985 yılında ilk olarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsası adıyla açılmıştır. Borsa İstanbul, sermaye piyasasında faaliyet gösteren Türk ve yabancı kaynaklı bankalar ile aracı kurumlara saklama ve takas hizmeti vermektedir (www.borsaistanbul.com).

Borsa İstanbul, 30 Aralık 2012 tarihinde 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanununun Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın adı, Borsa İstanbul olarak değiştirilerek yeni adıyla 3 Nisan 2013 tarihinde faaliyetlerine devam etmiştir. Borsa, siyasi ve ekonomik güvenin, istikrarın yaratıldığı ortamda bireylerin refah düzeylerini arttırmak adına para yaratabildikleri bir piyasadır. Global şartlar altında, dünyanın diğer ucundaki yatırımcıların menkul kıymetlerini burada değerlendirmeleri borsanın tanınmışlığı ve iyi imajı ile gerçekleşmektedir. Bu yüzden borsa bir gelişmişlik göstergesi olarak görülebilir.

Finansal piyasaların fon aktarımı, risk paylaşımı, yatırımları finanse etme adına; aracı kurumlar, sigorta şirketleri ve bankalardan oluşan aracılık görevinin Türkiye'deki en önemli temsilcisi bankalardır. Bankalar tarafından gerekli fon teminleri, gelir ve harcama dışında kalan tasarruflar aracılığı ile yapılmaktadır. Ekonomik açıdan sürdürülür büyümeyi finansal piyasalar ve dolayısı ile tasarruflar tarafından beslenen fonlar oluşturmaktadır (Uzunoğlu, 2014: 38,39)

BİST'in amacı ve faaliyet konusu başlıca şu şekildedir. Kanun hükümleri ve ilgili mevzuat çerçevesinde sermaye piyasası araçlarının, kambiyo ve kıymetli madenlerin, SPK tarafından uygun görülen diğer sözleşmelerin, belgelerin ve kıymetlerin serbest rekabet şartları altında kolay ve güvenli bir şekilde, şeffaf, etkin rekabetçi, dürüst ve istikrarlı bir ortamda alınıp satılabilmesini sağlamaktır.

Ayrıca bunlara ilişkin alım satım emirlerini sonuçlandırmak için bir araya getirmek ya da bu emirlerin bir araya gelmesini kolaylaştırmak ve oluşan fiyatları tespit ve ilan etmek üzere piyasalar, platformlar ve sistemler ile teşkilatlanmış diğer pazar yerleri oluşturmak, kurmak ve geliştirmektir (Borsa İstanbul Anonim Şirketi Esas Sözleşmesi, 2019: madde:3).

2.3.6.7.2. Borsa İstanbul'un Görev ve Yetkileri

BİST'in başlıca görev ve yetkileri aşağıda ifade edilmiştir (Coşkun, 2010: 181).

- Menkul kıymetlerin borsa kotuna alınması ile ilgili başvuruları, BİST Yönetmeliğinde belirtilen esaslar dâhilinde incelemek, ek bilgi ve belgeler istemek, başvuruları değerlendirmek ve karara bağlamak,
- Kanuni gerekler yerine getirilerek vadeli işlemlerle ilgili piyasalar açmak,
- Borsada işlem görebilecek menkul kıymetler için türlerine göre menkul kıymetler pazarları oluşturmak, oluşturulan pazarlar ve bunlarda işlem görecek menkul kıymetleri belirlemek ve borsa bülteninde yayınlamak, pazarlara borsa binasında yer tahsis etmek,
- Borsada pazarların çalışma gün ve saatlerini belirlemek ve borsa bülteninde ilan etmek,
- Borsa pazarlarında yapılan işlemler sonucunda oluşan fiyatları ve bu fiyatlardan yapılan toplam işlem miktarlarını seans bitiminde ilan etmek,
- Borsada yapılan alım, satım işlemlerini güven ve istikrar içinde serbest rekabet şartları altında kolayca ve düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak, bu kuralların dışına çıkan Borsa üyelerine BİST Yönetmeliğinde belirtilen müeyyideleri uygulamak ile
- Borsada, olağan dışı menfi gelişmelerin meydana gelmesi halinde, mevzuatın verdiği yetkiler içinde gerekli önlemleri almak hususunda yetkilidir.

Borsa, görevlerinin yerine getirilmesinde Sermaye Piyasası Kurulu'ndan, Hazine Müsteşarlığı'ndan, bakanlıklardan, Merkez Bankası'ndan ilgili resmi ve özel kuruluşlar ile kişilerden görüş, bilgi ve yardım isteyebilir. Borsa, kanunen başka merciler tarafından takibi ve sonuçlandırılması gereken hususları ilgili mercilere intikal ettirir (17 Mart 2009 tarihli 27180 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan İMKB Görev ve Yetkileri Tebliği).

2.3.6.8. Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği

Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği, (TSPAK) Anayasa'nın 135. Maddesine göre kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olarak, mülga 2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu Hükümleri çerçevesinde 2001 yılında kurulmuştur. Türkiye'de sermaye piyasasında aracılık faaliyetinde bulunmaya Sermaye Piyasası

Kanunu ile yetkili kılınmış kuruluşların üye olacağı, tüzel kişiliği haiz kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. Birlik 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'ndaki düzenlemelere paralel olarak; Sermaye Piyasası Kurulu'nun önerisi ve ilgili bakanlığın uygun görüşü üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile 2 Nisan 2014 tarih ve 28960 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulan yeni birlik statüsü ile Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği (TSPB) olarak değişmiştir. 2014 yılından itibaren sermaye piyasasında faaliyette bulunan tüm banka, aracı kurum, portföy yönetim şirketleri ve payları borsada işlem gören bütün yatırım ortaklıklarından oluşan bir üyelik yapısına sahiptir (www.tspb.org.tr).

2.3.6.8.1. Birliğin Kuruluş Amacı

TSPB'nin amacı sermaye piyasası ve aracılık faaliyetlerinin gelişmesini, Birlik üyelerine dayanışma, gerekli özen ve disiplin içerisinde çalışmalarını, Haksız rekabetin önlenmesini ve mesleki konularda üyelerin aydınlatılmasını sağlamaktır.

2.3.6.8.2. Birliğin Yetki ve Görevleri

Türkiye Sermaye Piyasası Birliğinin başlıca görev ve yetkileri aşağıda özetle ifade edilmiştir.

- Sermaye piyasasının ve aracılık faaliyetlerinin gelişmesini sağlamak üzere araştırmalar yapmak ve eğitim programları düzenlemek,
- Birliğin üyeleri tarafından yürütülen faaliyetlerin adil ve dürüst olması, iş ahlakının sağlanması, Birlik üyelerinin dayanışma ve sermaye piyasasının gerektirdiği özen ve disiplin içerisinde çalışmaları için meslek kurallarını oluşturarak SPK'ya bildirmek,
- Haksız rekabeti önlemek amacıyla gerekli tedbirleri alarak SPK'ya bildirmek,
- Statü'de öngörülen disiplin cezalarını vermek amacıyla ilgili kuruluşlarla işbirliği yapmak,
- Mesleki gelişmeleri, idari ve yasal düzenlemeleri izleyerek, bu konuda üyeleri aydınlatmak,
- Aracı kuruluşlar arası ilişkilerde mesleki dayanışmayı güçlendirmek,
- Üyeleri arasında veya üyeleri ile müşterileri arasında borsa işlemleri dışındaki işlemlerden doğan uyuşmazlıkların çözümüne yardımcı olmak,

- Üyelerin, müşterilerine verdikleri hizmetler karşılığında tahsil edecekleri komisyon, ücret ve masrafların oran ve sınırlarına ilişkin esaslarla ilgili önerileri SPK'ya bildirmek,
- Üyeleri hakkında yapılan şikâyetleri değerlendirmek ve yapılan işlemin sonuçlarını SPK'ya bildirmek,
- Kendisine mevzuatla bırakılan veya SPK tarafından belirlenen konularda düzenlemeler yapmak, yürütmek, denetlemek ile
- Yabancı ülkelerin sermaye piyasasında bulunan dengi kuruluşlar ile sermaye piyasaları konusunda her türlü işbirliği yapmaktır.

2.3.6.9. Takas ve Saklama Bankası

Menkul kıymet alım ve satım işlemlerinin takası, BİST'in faaliyete geçtiği tarihlerde üyeler arasında gerçekleştirilirken, bu hizmet 1988 yılından itibaren borsa bünyesinde kurulan bir müdürlük tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. 1992 yılından itibaren BİST ve üyelerinin ortaklığı ile kurulan BİST Takas ve Saklama AŞ'ye devredilerek faaliyette geçmiştir. 1996 yılında bankacılık lisansı da alarak hizmet çeşitliliğini artıran BİST Takas ve Saklama Bankası AŞ diğer adı ile Takasbank, bir sektör bankasına dönüşmüştür. Bankanın en büyük ortağı olan İMKB unvanının BİST olarak değişimine paralel olarak Takasbank unvanı da, 11 Nisan 2013 tarihinden itibaren İstanbul Takas ve Saklama Bankası, Takasbank olarak değiştirilmiştir. Takasbank'a, menkul kıymet mutabakat sistemi işleticisi ve ödeme sistemi işleticisi olarak faaliyet izinleri verilmiş ve söz konusu Kararlar sırasıyla, 19 Haziran 2015 tarih, 29391 Sayılı ve 29 Haziran 2018 tarih, 30463 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (www.takasbank.com.tr).

2.3.6.10. Aracı Kuruluşlar (Yatırım Kuruluşları)

Aracı kuruluşlar, sermaye piyasasında faaliyette bulunmak üzere yetki belgesi almış olan banka ve aracı kurumları ifade etmektedir (www.tspb.org.tr). Türkiye'de aracı kuruluş terimi, 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 37. Maddesinin birinci fıkrasındaki yatırım hizmet ve faaliyetlerinden sermaye piyasası araçlarıyla ilgili emirlerin alınması ve iletilmesi, müşteri adına ve hesabına veya kendi adına ve müşteri hesabına gerçekleştirilmesi, sermaye piyasası araçlarının kendi hesabından alım ve satımı, halka arzında yüklenimde bulunularak satışa aracılık edilmesi ve sermaye piyasası araçlarının halka arzında yüklenimde bulunmaksızın satışa aracılık edilmesi, bentlerinde yer alanları münhasıran olmak üzere kurul tarafından yetkilendirilen

yatırım kuruluşlarını ifade etmektedir (Yatırım Hizmetleri Tebliği Resmî Gazete Tarihi: 11.07.2013 Resmî Gazete Sayısı: 28704: mad: 4).

2000'li yılların başından günümüze kadar aracı kurumların faaliyetleri çeşitlenerek ürün sayısı artmış ve sermaye piyasaları çok daha karmaşık bir hale gelmiştir. Buna karşılık, aynı dönemde, 178 aracı kurum sayısının 100'ün altına inmesi, yeni faaliyet alanlarına rağmen, son dönemde aktif olan kurum sayısının 70 civarında olması sektörde önemli bir yapısal değişim olduğunun göstergesidir (Koç, 2018: 4).

2019 yılının ilk çeyreğinde, 53 aracı kurum ve 1 yatırım bankası pay senedi piyasasında işlem yapmış, işlem hacmi, 2018 yılının ilk çeyreğine göre hafif bir artışla 1 Trilyon TL olmuştur. Bununla beraber, yoğunlaşma yüksek olup, bir yatırım bankası ile beraber ilk 5 kurumun hacmi, toplam piyasa hacminin % 44'ünü oluşturmaktadır. Bu çerçevede hâlihazırda Türkiye'de 64 aracı kurum bulunmaktadır (Anıl ve Kahraman, 2019: 1).

2.3.6.11. Halka Açık Şirketler

Halka açılma, sermaye şirketlerinin hisse senetlerinin halka arz ederek, küçük tasarruf sahiplerinin işletmeye ortak olmaları sağlamak olarak ifade edilebilir. Türkiye'de uygulanan sanayileşme politikaları halka açılmayı özendirmekten uzak kalmıştır. Çünkü ekonomik kalkınmada ve sanayileşmede kamu kesimine önemli görevler yüklenmiştir. Ancak dünya genelinde çokuluslu işletmelerin etkinliğinin artması ve dünya ticaretini önemli paylara sahip olması, Türk işletmelerin mevcut durumları ile hayatta kalabilmelerini zorlaştırmış, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de işletmeler halka açılarak sermayelerini daha geniş kitlelere yaymalarına neden olmuştur (Barak, 2007: 60-61).

Yeni Sermaye Piyasası Kanunu'nun (SerPK) 23. Maddesinde, halka açık anonim şirketlerin yapacağı bazı işlemlerden örnekler verilerek, bu işlemlerin bu Kanun'un uygulanması açısından önemli nitelikte işlem sayılacağı belirtilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulu bu nitelikteki işlemlerde bulunulabilmesi veya kararların alınabilmesi için uyulması zorunlu usul ve esasları belirlemeye yetkili kılınmıştır. Aynı hükmün 2. fıkrasında da, SPK tarafından düzenlenen zorunluluklara uyulmaksızın gerçekleştirilen işlemler nedeniyle gerektiğinde idari para cezası verilebileceği ve bu işlemlerin iptali için dava açılabileceği ifade edilmiştir (Yanlı, 2015: 460).

2.3.6.12. Merkezi Kayıt Kuruluşu

Merkezi Kayıt Kuruluşu. (MKK), 14 Nisan 2001 yılında 2475 sayılı kararla kurulmuştur. Faaliyet, çalışma ve denetim esasları hakkında yönetmenlik 21 Haziran 2001 tarihli 24439 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yönetmenliğin 5. Maddesinde MKK'nın AŞ statüsünü taşınması öngörülmüştür (Tunay, 2005: 568).

Türkiye'de kurulmuş olan tüm menkul kıymetlerin kaydileştirilmesi ve saklaması Merkezi Kayıt Kuruluşu AŞ (MKK) tarafından yapılmaktadır. MKK'e kaydileştirilme kararı, SPK tarafından verilmiştir. MKK, Türkiye Sermaye Piyasası araçları için hak sahibi bazında tam kaydileştirme modelini uygulamaktadır. MKK, kaydileştirme sürecine 2005 yılı Nisan ayında yatırım fonları ile başlamış ve 28 Kasım 2005 tarihinde BİST'te işlem gören hisse senetlerini topluca kaydileştirerek devam etmiştir. Bu aşamadan sonra yeni sermaye piyasası aracı ihraçları tamamen kaydi olarak yapılır hale gelmiştir. MKK, mevcut durum itibariyle hisse senetleri, yatırım fonları, özel sektör borçlanma araçları, borsa yatırım fonları, varantlar ve 30 Haziran 2012 tarihinden itibaren DİBS'ler için merkezi saklama kuruluşu olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (www.teb.com.tr).

MKK, ayrıca sermaye piyasası ve borsa mevzuatı uyarınca kamuya açıklanması gerekli bildirimlerin ilgili taraflarca elektronik imzalı olarak iletildiği ve kamuya duyurulduğu elektronik sistem olan Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun (KAP) işletici kuruluşudur (www.mkk.com.tr).

2.3.6.13. Portföy Yönetim Şirketleri

Portföy yönetim şirketleri; portföy yöneticiliği faaliyetinde bulunmak üzere mevzuatta uygun olarak kurulmuş ve SPK'dan yetki belgesi almış şirketlerdir. Portföy yöneticiliğini aracı kurum ve mevduat kabul etmeyen bankalar da SPK'dan yetki belgesi alması halinde yürütebilmektedir (İnam, 2007: 196).

Portföy yönetim şirketleri; yatırım fonları, emeklilik yatırım fonları ve yatırım ortaklıklarını yönetmektedir. Ayrıca gerçek ve tüzel yatırımcılara bireysel portföy yönetimi faaliyetinde de bulunmaktadır. 2019 yılı Mart ayı itibariyle portföy yönetiminde bulunan kurum sayısı 46'dır. Yatırım fonları ve emeklilik yatırım fonlarındaki bir önceki yılın aynı dönemine göre 14'er Milyar Liralık büyüme ile

yönetilen toplam portföy büyüklüğü % 19 artarak 2019 yılı Mart ayı sonunda 201 Milyar TL'yi bulmuştur. Yönetilen portföy büyüklüğünün yaklaşık yarısını emeklilik yatırım fonları oluşturmaktadır (TSPB-Gösterge/Yaz 2019: 19).

Portföy yönetim şirketleri ana faaliyet konuları olan fon kurulması ve yönetimine ek olarak SPK'dan yetki belgesi almak koşuluyla yatırım danışmanlığı faaliyetinde de bulunabilmektedirler. Bunun yanı sıra gerekli özsermaye şartına sahip olan portföy yönetim şirketleri SPK'ya bildirimde bulunarak sermaye piyasaları ile ilgili danışmanlık hizmetleri sunabilir, yatırım hizmetleri ve faaliyetleri ile sınırlı olarak kredi ya da ödünç verebilir ve döviz hizmetleri sunabilir, sermaye piyasası araçlarına ilişkin işlemlerle ilgili yatırım araştırması ve finansal analiz yapılabilir veya genel tavsiyede bulunabilir.

Portföy yönetim şirketleri yukarıda ifade edilen faaliyetlere ek olarak aşağıdaki faaliyetleri de SPK'dan yetki belgesi alması şartıyla sağlayabilmektedir.

- Münhasıran payları yurt dışında yerleşik kişilere pazarlanacak yabancı kolektif yatırım kuruluşu kurmak ve yönetmek ile yurt dışında yerleşik kişilere portföy yönetim hizmeti vermek,
- Münhasıran girişim sermayesi yatırım fonu kurmak ve yönetmek,
- Münhasıran gayrimenkul yatırım fonu kurmak ve yönetmek,
- Gayrimenkul ve girişim sermayesi yatırım fonu kurmak ve yönetmektir.

Faaliyetleri sınırlı olan bu tür portföy yönetim şirketleri için ilgili mevzuatta sermaye ve organizasyon yapıları ile ilgili birtakım istisnalar tanınmış olup, portföy yönetim şirketlerinin girişim sermayesi yatırım fonlarını veya gayrimenkul yatırım fonlarını kurmak ve yönetmek üzere kurulması halinde faaliyet alanlarına göre ticaret unvanlarında girişim sermayesi portföy yönetim şirketi, gayrimenkul portföy yönetim şirketi veya gayrimenkul ve girişim sermayesi portföy yönetim şirketi ibareleri yer almaktadır (www.spk.gov.tr).

2.4. BANKA VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Bankalar fon kabul eden, topladıkları bu fonları da gerçek kişilere, tüzel kişilere veya devlete finansman ihtiyaçlarını karşılamak üzere uzun vadeli veya kısa vadeli olarak aktaran finansal kurumlardır (Kara, 2019: 5).

Türkiye'de bankacılık, özellikle batılı ülkelerdeki gibi banka harici finansal araçların yeterli düzeyde gelişememesi nedeniyle finansal sisteminin omurgasını oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisinin işleyiş biçimi halkın tasarruflarının toplanması ve toplanan tasarrufların da kullanım alanlarına dağıtılması konusunda önemli rol oynamaktadır (Bancak, 2007: 8).

Geçmişi 19. yüzyıla kadar uzanan Türk bankacılık sektörünün gelişimi ülkenin genel ekonomik yapısı ile paralel bir şekilde gelişmektedir. Türk bankacılık sektörü son yıllarda Türk finans sektöründe öncülük ederek önemli bir gelişme göstermiştir (Yavuz, Yücel ve Tanyıldızı, 2018: 91).

2.4.1. Banka Kavramı

Banka sözcüğü İtalyanca "banco" sözcüğünden alınmış olup; sıra, tezgâh anlamına gelmektedir. İlk ticari bankacılık faaliyetleri 13. Yüzyıl'da İtalyan (Lombart) tefeciler tarafından İngiliz girişimcilerine hizmet sunma amacıyla İngiltere'nin başkenti Londra'da bulunan ve şimdiki adıyla Lombart Street'te başlatılmıştır (Şakar, 2011: 1).

Günümüzde bankalar, kredi vermekte, mevduat toplamakta, para ve kredi politikalarının uygulanmasına destek olmaktadır. Ayrıca sanayi kuruluşlarına iştirak etmekte ve gerektiğinde bu kuruluşlara da destekte olmaktadır. Borsa faaliyetlerine de fiilen katılmakta, ülke kalkınmasına destek olmaktadır. İşletmelerin ve kişilerin yatırımlarını yönlendirmektedir. Bunlara ek olarak bankalar; kredi kartları, otomatik ödemeler fon transferleri vb. birçok ürün ve hizmet sunarak gerçek kişilerin hayatlarını önemli bir biçimde kolaylaştırmaktadır. Bu hizmetler ile banka "para üzerinden ticaret yapan işletmeler" ya da "sermayeyi az faizle alıp çok faizle işleten işletmeler" gibi basit tanımlarla yetinilmez. Çünkü bankalar bu kadar basit tanımlanacak kompleks kuruluşlar değildir (Güney, 2012: 1). Bankalar bu şekilde ülke ekonomisinin büyümesi, işlemlerin kayıt altına alınarak devlet bütçesine aktarılması, istihdam yaratması vb. kaynakların sağlaması açısından büyük önem arz etmektedir (Hazar ve Babuşcu, 2017: 45).

2.4.2. Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi

Tarihi çok eskilere dayanan bankalar ekonomik yaşamın en yaygın ve vazgeçilmez kuruluşlarından biridir. MÖ 3500 yılında Sümerlerin Oruk (Ourouk) kenti

yakınlarında inşa edilen mabet[3], ilk banka kuruluşu olarak bilinmektedir (Ölçel ve Çolak, 1999: 14).

Bankacılık faaliyetleri Babil İmparatorluğu'nda da ticari ilişkilerle birlikte ticaretin ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur. Eski çağlarda, bankacılık hizmetleri tapınaklar gibi dini yapılar ve rahiplerin yardımıyla yaygınlaşmıştır. İlk çağlardan beri insanlar tapınakları daima güvenli ve rahipleri ise toplumda saygın, güvenilebilir ve sözü geçen kimseler olarak biliyorlardı. Mabetlerin güvenliği ve rahiplerin de dürüstlüğünden dolayı zengin kişiler varlıklarını bu kişilere emanet etmiş, dolaysıyla da tapınaklar ilk bankaların fiziki yerleri ve rahipler de ilk banka çalışanı olarak tarihte bilinmektedir (Topdağ, 2018: 6).

Sümerliler, Uzak Doğu ülkeleri ile ticari ilişkiler (mal veya hizmet alım satım) sırasında banknot, çek ya da itibarı mektuplarına benzeyen bazı belgeleri kullanmışlardır. Eski Yunanlar, bankacılık işlemlerini Babil ve Fenikelilerden öğrenmiş ve kredi işlemlerini, Tapınak-Banka sisteminin yanı sıra kullanılma ve Trapezites adı altında bankerler tarafından yürütülen banka işlemlerini kullanmışlardır. Bu bankerler, pazar yerlerinde ve iskelelerde tezgâh kurarak sikkelerin değerini ölçmek, para değiştirmek ve mevduat toplayıp denizaşırı ticareti krediyle desteklemek gibi işlemler yapıyorlardı (Bacak, 2007: 6).

Bankalar bugünkü seviyesine Hollanda'da, iktisat tarihi ile paralel bir şekilde ulaşmıştır. Bu nedenle 1609 yılında kurulan Amsterdam Bankası modern anlamda bankacılık faaliyeti gösteren ilk bankadır. Bugünkü anlamda modern bankacılık faaliyetleri ise 17. yüzyıl başlarından itibaren başlamıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 1999: 3).

Türkiye bankacılık tarihine bakıldığında; bankacılık işlemleri, gerek dini gerekçelerin etkisi ve gerekse de örf ve adetlerin etkisiyle diğer ülke ve toplumlara nispeten biraz daha geç gelişim göstermiştir. Türklerin askerliği şerefli bir meslek sayması ve bu hususta gelişim göstermesi ve İslam dininde de faizin haram olması Türkleri bankacılık mesleğinden uzak tutan nedenler arasında sayılabilir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde; Ermeni, Rum ve Yahudi kökenli azınlık ve Müslüman olmayan etnik gruplar tarafından yürütülen bankerlik ve sarraflık faaliyetleri kısa sürede bankacılık mesleğine dönüşmüştür. Daha çok Galata'da bulunan bankerler başta hazine

[3] Mâbet: Tapınak, İbadethane.

olmak üzere esnaf ve tüccarlara borç verme işlevini yapmıştır. Osmanlı Devleti'nde bankacılığa ait izler Tanzimat dönemine kadar uzanmaktadır. Tanzimat döneminde bankacılık işlemlerinin çoğunu Galata'da yerleşik ve bütün İmparatorluğu kapsayan işlevleri yürüten hazine sarrafları ve hazine tarafından tescil edilmeyen, sermayeleri sınırlı ve yürüttükleri işler yeterince sınırlı olan köşe başı sarraflar gerçekleştirmiştir. (Sümer, 2016: 488).

Osmanlı döneminde ilk banka 1847 yılında iki Galata bankeri Jacques Alleon ve Manolaki Battazzi tarafından kurulan İstanbul Bankası'dır. Faaliyeti 1852 yılına kadar devam eden Bu banka daha fazla kambiyo işleriyle ilgili faaliyet göstermiştir. Ayrıca Osmanlı topraklarında merkezleri dış ülkelerde bulunan birçok banka da kurulmuş olup bu bankaların 13 tanesi Cumhuriyet'ten sonraki dönemlerde de faaliyetlerine devam etmiştir (Yıldırım, 2006: 11).

Türkiye'de modern anlamda kurulan ilk banka kurumu Osmanlı Devleti döneminde Osmanlı Imperial adı altında İngiliz ve Fransız sermayelerinin birleştirilmesi ile Ticaret ve Kredi amaçlı olarak 1856 yılında Londra'da kurulmuştur. Bu banka diğer bankacılık işlemleriyle beraber banknot çıkarma işlemlerini de yerine getirmiştir (Coşkun vd., 2012: 3).

Osmanlı Devleti'nde ilk ulusal sermayeli banka ise Mithat Paşa tarafından 1862 yılında kurulan Memleket Sandıklarıdır. Ayrıca 1868 yılında tasarruf toplamak amacıyla Emniyet Sandığı kurulmuştur. 1888 yılında her iki banka da Ziraat Bankası'nın kurulmasıyla birleştirilmiştir. 1916 yılında yasa ile kurulan ve bir kamu kurumu niteliği kazanan Ziraat Bankası, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine intikal eden ve günümüzde de devam eden en köklü ulusal kurumlardan biridir (İbicioğlu, 2006: 24).

Genel olarak, 1847-1923 yılları arasından Türk bankalarının gelişiminde daha çok yabancı sermayedarların etkili olduğu görülmektedir. 1923 yılında, Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye ekonomisi, Osmanlı Devleti tarafından kurulan birkaç askeri fabrika, imtiyazlı yabancı şirketler tarafından demiryolu ve madencilik alanlarında yapılan yatırımlar ile büyük ölçüde idame ekonomilerden oluşmaktadır (Hazar ve Babuşcu, 2017: 11).

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte ülkenin kalkınması ve özellikle bankacılığın geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde yabancı bankaların

uygulamaları sonucu karşı karşıya kalınan olumsuz tecrübeler sonucunda, bankacılığın milli olması ve hükümetin de banka kuruluşlarına yardımcı olması gerektiği benimsenmiştir (Erdoğan, 1993: 489). 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında bankacılığın geliştirilmesi için İzmir İktisat Kongresi'nde çok önemli kararlar alınmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nden sonra Türkiye İş Bankası 1924 yılında kurulan ilk banka olmuştur. Türkiye İş Bankası, ticaret ve sanayi sektörlerine kredi verme ve çeşitli ticari girişimlere destek olma görevi ile ülke ekonomisinin büyümesi için önemli katkılarda bulunmuştur (Yavuz, Yücel ve Tanyıldızı, 2018: 91).

Türkiye'de ilk kalkınma bankası ise yeni kurulacak olan şirketlere kredi sağlamak ve ortaklık kurmak, devlete ait kurumları geçici olarak yönetip özel sektöre devretmek amacıyla 1925 yılında Sınai ve Maadin Bankası adı ile özel sektör tarafından kurulmuştur. 1932 yılında bu banka Türkiye Sınai ve Kredi Bankası adını almıştır. Ülkenin inşasını hızlandırmak, inşaat sektörüne kredi sağlamak ve yetimlerin hakkını korumak amacıyla 1926 yılında ise Emlak ve Eytem Bankası kurulmuştur. Bu bankanın adı da 1946 yılında Türkiye Emlak ve Kredi Bankası olarak değiştirilmiştir. 1933 yılında daha önce Sınai ve Maadin Bankası olan ve 1932 yılında Türkiye Sınai ve Kredi Bankası adını alan banka Sümerbank'a devredilmiştir (Eyceyurt Batır, 2016: 7).

Cumhuriyet döneminin bankacılık alanındaki en önemli gelişmelerden biri Merkez Bankası'nın kurulmasıdır (Erdoğan, 1993:490).

Türkiye'de özel bankalar ikinci dünya savaşından sonra gelişmeye başlamış ve bankacılık sektöründe iç ve dış ekonominin canlanmaya başlamasıyla sırasıyla Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank ve Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası gibi bankalar kurulmaya başlanmıştır. Özel bankaların gelişmesiyle beraber bankaların ve şubelerin sayıları da artmıştır. Böylece şube bankacılığının yaygınlaşma dönemi başlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, 1958 yılında Türkiye Bankalar Birliği (TBB) kurularak, bankacılık mesleğinin geliştirilmesi ve işbirliğinin sağlanması amacıyla faaliyetlerine başlamıştır (Günal, 2012: 173).

Türk bankacılığının gelişmesinde 1980'li yıllarda bankacılık ile ilgili alınan kararların önemi büyüktür. Bu dönemde şube sayısı az olan ve toptan bankacılık işlemleri yapan bankaların sayısı artmıştır. Özellikle yabancı bankalar ve yeni kurulan şubesiz bankalar büyük rol oynamıştır (Sümer, 2016: 489).

Türk Bankacılık Kanunu, 18 Haziran 1999 tarihinde 4389 Sayılı çıkarılan kanun ile bazı yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bankacılık mevzuatı; Basel Komitesi'nin tavsiyelerine, Avrupa Birliği direktiflerine ve uluslararası düzenlemelere denkleştirilmesi yapılan düzenlemeler sayesinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu düzenlemeler, 1999 yılının sonlarında Türkiye ile Uluslararası Para Fonu (IMF) arasında imzalanan Stand-by anlaşmasının da esasını oluşturmuştur. Anlaşmanın ön koşullarının sağlanması ve programın etkin bir şekilde yürürlüğe konulması sonucunda 2000 yılının ilk yarısında faizler ve enflasyon düşmüş, yabancı sermayelerin girişi hızlanmış ve iç talep artmaya başlamıştır (Arabacı, 2018: 31).

2001 yılının Şubat ayında gerçekleşen kriz en şiddetli kriz olarak adlandırılmıştır. Bu kriz sonrası Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından temelleri 1999 yıllarında atılan Yeniden Yapılandırma Programı uygulanmasına girilmiştir. Bu program kapsamındaki yenilenme öncelikli olarak finansal yönden yapılmıştır. Bu bağlamda kamu bankalarının biriken görev zararları tasfiye edilerek sermaye yapıları güçlendirilmiştir. Ayrıca yabancı para açık pozisyonları da kapatılarak çözümleme sürecine girilmiştir. Özel bankalara da açık pozisyonlarını kapatmak için iç borç takası sağlamış ve banka sermaye yapılarının iyileştirmesi için güçlendirme programı uygulamıştır. Krizden etkilenen kamu bankaları, personel ve şube sayılarını azaltarak üst yönetimlerini kamu bankalarının özelleştirmeye hızlanma yetkisine sahip bağımsız, ortak bir yönetim kuruluna bağlamıştır. Bu çerçevede özel bankalar maliyetleri azaltarak etkinliği arttırabilmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamında şube ve personel sayılarını rasyonelize etme, otomasyon ve şubeler arası işbirliğini geliştirme çabaları artmıştır. (Öncü ve Aktaş, 2007: 249). Bu işlemleri yerine getirmeyen bankalar ise birleştirilerek Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına alınmıştır (Fırat, 2013: 600).

Yaşanan bu ekonomik kriz sonrasında bankaların sayısı 79'dan 61'e inmiştir. Bankaların bir önceki yıla göre toplam şube sayısı da 929 azalarak 6.908'e, personel sayıların da 2000 yılında 3.587, 2001 yılında ise 32.906 kişi azalarak toplam personel sayısı 137.495 kişiye düşmüştür. Kriz dönenimde yabancı sermayeli ticari bankaların ise şube sayıları artmıştır (Yalas, 2010: 38).

2001 krizinin etkileri reel sektöre kadar uzanmıştır. BDDK tarafından Mayıs ayında uygulanan Yeniden Yapılandırma Programı devreye alınarak reel sektör

toparlanmaya başlamış ve bankacılık sistemi daha kalıcı bir temel üzerine şekillendirilmiştir (Kesebir, 2018: 8-11).

Yeniden Yapılandırma Programı ile aşağıdaki belirtilen dört unsurun gerçekleşmesi amaçlanmıştır. Bunlar; (Fırat, 2013: 600).

- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamındaki bankaların en kısa zamanda çözüme kavuşturulması,
- Finansal ve operasyonel açıdan kamu bankalarının yeniden yapılandırılması,
- Yaşanan krizler sonucunda olumsuz yönde etkilenen özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ile
- Gözetim ve denetim etkinliğini bankacılık sektöründe arttıracak ve daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak resmi ve kurumsal düzenlemelerin sağlanmasıdır.

Kriz sonrası özellikle yatırımları teşvik eden nominal faizler ve bunu takip eden reel faizler düşüşe geçmiştir. Bu faizlerin düşmesi banka gelirlerinin azalmasına neden olmuş, bu durum sonucunda da bankalar komisyon gelirlerinde düzenlemeye giderek artışlar yapmıştır (Kesebir, 2018: 12).

Günümüzde Türk bankacılığı modern bankacılık işlemlerini sağlamakta ve güçlü sermaye yapısı ile üst kurumların da denetiminde etkin, düzenleyici ve denetleyici bir şekilde her geçen gün gelişim göstermektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerdeki tüm bankacılık işlem ve hizmetleri etkin bir şekilde yerine getirilmektedir (Sümer, 2016: 492).

2.4.3. Banka Türleri ve Görevleri

Sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin temelinde yetkin ve esnek bir bankacılık yapısı bulunmaktadır. Çünkü bankalar yatırımcılar ile tasarruf sahipleri arasında bir köprü oluşturmakta olup kredi transfer merkezi konumundadır. Ayrıca hem ulusal hem de uluslararası işlemlerde tüketicilere, holdinglere, küçük ve orta büyüklükteki işletmelere, ciddi hizmetlerde bulunmaktadır. Bu nedenle bankaların zamanla farklı hizmetler ve misyonları bulunan türleri de ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede faaliyetlerine göre banka türleri ve görevleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Batır, 2016: 40).

2.4.3.1. Merkez Bankaları

Merkez Bankaları, bankaların en üstü olarak bilinen ve devlet tarafından ayrıcalıklı olarak işletilen para basma yetkisine sahip tek banka türüdür. Bazı durumlarda devlet hazinesi kâğıt para basma görevini yerine getirse de kağıt para basma görevi temel olarak Merkez Bankası'na ait bir görevdir (Rothbard, 2008: 125).

Ayrıca arz ve talep dengesini etkilemek için merkez bankalarının kullanacağı para piyasasında çeşitli para politikaları bulunmaktadır. Para basma, faiz oranlarını belirleme, borç alma ve borç verme, döviz alım-satımı ve açık piyasa gibi birçok işlem merkez bankaları tarafından yürütülmektedir. Merkez Bankalarının temel amaç ve görevleri, fiyat istikrarını sağlamak, finansal sistemde istikrar sağlayıcı tedbirler almak ve hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını desteklemektir. Gelişmiş ekonomilerde merkez bankalarının bu biçimde faaliyet gösterdiği ancak bazı durumlarda ise istisnai olarak merkez bankalarının hükümet ile ortak çalışabildiği de görülmektedir (Koyuncu, 2019: 13).

Bazı iktisatçılara göre dünyadaki ilk merkez bankası 1668 yılında kurulan İsveç Devlet Bankası'dır. Bu banka ticari senetleri iskonto ettiren kişilere kendi çıkarttıkları banknotları madeni para yerine ihraç eden ilk bankadır. Daha sonra 1694 yılında Londra'da kurulan "Bank of England" bu bankayı izlemiştir. Bank of England'ı ilk emisyon banka olarak kabul edilebilir (Parasız, 2000: 249).

Merkez Bankaları, para sunumunu açık piyasa işlemleri, mevduat karşılıkları araçlar ve reeskont oranlarından yararlanarak belirlemektedir. Bu bağlamda merkez bankaları para piyasalarında faaliyet gösteren bir kuruluştur. Öte yandan dolaşımdaki banknotlar, mevduat karşılıkları ile ortaklık sermayesi ve birikmiş kârlar, merkez bankalarının fon kaynaklarını; altın, döviz, avans ve reeskont işlemleri ile devlet tahvilleri ve bonoları ise merkez bankalarının fon kullanımlarını oluşturmaktadır (Canbaş ve Doğukanlı, 2001: 147).

Günümüz ekonomilerinde ödeme aracı olarak kullanılan banknotların önemi hızlı bir şekilde artmaktadır. Merkez bankalarının ulusal ekonomi politikaları ve para politikaları yürütmesi, bu durumun ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak daha sonra kurulan merkez bankaların ön planında ekonomik amaçlar olduğu görülmektedir. Kuruluş dönemlerinde farklı amaçlar için kurulan merkez bankalarının birçoğunun günümüzdeki temel amaçları ve sahip olmaları gereken nitelikler hemen hemen aynıdır.

Neredeyse tüm merkez bankalarının birincil amacı fiyat istikrarı ve finansal piyasaların istikrarını sağlamaktır. Birçok merkez bankası uzmanı ve iktisatçı için merkez bankalarının bağımsız, şeffaf ve hesap verebilir olması gerekir (Oktar, Tütüncü ve Kaya, 2012: 13).

Türkiye'de, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra merkez bankasının kurulması için hazırlıklar 1926 yılından itibaren başlatılmıştır. Geçmişte merkez bankalarının üstlendiği ülke ekonomisini düzenleme, piyasaları kontrol etme ve istikrar sağlama gibi işlevler Osmanlı Bankası tarafından yerine getirmekteydi. Günümüzde ise 11 Haziran 1930 yılında kabul edilen 1715 Sayılı TCMB Kanunu kabul edilerek, 3 Ekim 1931 tarihinde TCMB kurulmuş ve 1 Ocak 1932 tarihinden itibaren resmen faaliyetlerine başlamıştır (Babuşcu ve Hazar, 2016: 73).

Merkez Bankası 1933 yılında bugünkü Ankara Şubesi olarak kullanılan hizmet binasına taşınmıştır. Dönemin koşullarına uygun olarak hazırlanan ve 1715 Sayılı Kanun, 1970 yılında Merkez Bankası'nın yetkilerini artırılması amaçlanan 1211 Sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. 1211 Sayılı Kanun'la Merkez Bankası'nın temel amacı, kalkınma planı ve hükümet politikalarını desteklemek olarak belirlenmiştir. 1980'li yıllarda gelişen teknolojik gelişmeler, Merkez Bankası'nın da modernleşme sürecine girmesine yol açarak, 1980'li yıllarda kambiyo kontrolleri kaldırılmış ve her türlü sermaye hareketleri 1989 yılında serbest bırakılmıştır (Uzunoğlu, 2014: 87).

Ayrıca 1211 Sayılı Kanun gereği Merkez Bankası'nın bankalarla ilgili düzenleme ve denetlemeye ilişkin üstelendiği görevler aşağıdaki beş ana başlıkta incelenmiştir (Günal, 2012: 138).

i. Para ve Kredi Piyasalarını Düzenleme: TCMB milli paranın iç-dış değerini koruma ve ülkedeki fiyat istikrarını sağlama amacına yönelik olarak açık piyasa işlemlerini ve zorunlu karşılık oranları yükümlülüğünü kullanarak, piyasalarda gereken düzenleme ve değişiklikleri sağlamaktadır.

ii. Para Piyasalarının Kurumsallaştırılması: Para piyasasının kurumsal hale getirmek ve para politikasını etkin bir şekilde oluşturmak amacıyla bankalararası para piyasası, efektif, döviz ve altın piyasaları TCMB bünyesinde kurulmaktadır. Bu piyasalara lazım görüldüğü durumlarda TCMB müdahale ederek, TL değeri açısından meydana gelebilecek olağandışı hareketleri ve spekülatif hareketleri önlemektir.

iii. Bilgi Akımının Sağlanması: TCMB bünyesinde faaliyet eden bankaların müşterilerinin riskini gösteren risk santralizasyon merkezi mevcuttur. Bankalar, TCBM'nin risk durumları hakkında istenen bilgileri vermek zorundadır. Ayrıca TCMB'de bankalararası fon transferlerinin ve bu transferler ile ilgili takas mutabakat işlemlerinin hızlı ve sağlıklı bir şekilde yapılması ve gerekli dokümanların üretilmesini sağlamak amacıyla bir elektronik fon transferi (EFT) kurulmaktadır. Buna ek olarak TCMB'nin 3167 Sayılı Kanun'un, 6. maddesi gereği banka çeklerinin takas işlemlerini sonuçlandırılması için takas odası hizmetleri de yürütülmektedir.

iv. Denetim: 1211 Sayılı Kanun'un 43. maddesi gereği bankalar mali durumlarının denetim ve gözetimlerinin sağlanması için kendileri tarafından hazırlanacak olan denetim raporlarını TCMB'ye vermek yükümlüdür.

v. Kredi İlişkileri: TCMB, bankaların kısa vadeli reeskont imkanını 120 gün içerisinde sağlamaktadır.

2001 yıllında yaşanan ekonomik kriz sonrasında Merkez Bankası'nda yapısal bir dönüşüm sürecine girilmiştir. Bu bağlamda 25 Nisan 2001 tarihinde çıkarılan 4651 Sayılı Kanun gereği yapılan yenilikler neticesinde 26 Ocak 1970'de yürürlüğe giren 1211 Sayılı TCMB Kanunu'nda bir takım değişiklikler yapılarak enflasyonla mücadeleye başlanmıştır. Bu bağlamda fiyat istikrarı bankanın temel amacı olarak tanımlanmış ve bankaya bağımsızlık kazandırılmıştır (Cengiz, 2011: 109).

TCMB 2020 yılı 5 Haziran Para ve Banka İstatistikleri yayınlamıştır. Buna göre toplam Brüt döviz rezervleri 1 milyar 193 Milyon ABD Doları artarak 92 milyar 220 Milyon ABD Dolarına yükselmiştir. Ayrıca bu döneme ilişkin Uluslararası Rezervler ve Döviz Likiditesi Gelişmeleri" verileri bir önceki aya göre % 5 azalarak 86,3 Milyar ABD Doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde alt kalemler itibarıyla, döviz varlıkları bir önceki aya göre % 13,2 azalarak 45,8 Milyar ABD Doları olarak kaydedilmiş, altın cinsinden rezerv varlıkları ise yüzde 6,5 artarak 39,1 Milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir (www.tcmb.gov.tr).

2.4.3.2. Ticari Bankalar

Ticari veya mevduat bankalarının geçmişi 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu tür bankalar bir yıla yakın kısa vadeli işlemleri yürütmekte olup müşterileri ise genel olarak büyük işletmeler ve kuruluşlardan oluşmaktadır. Ticari bankaların kurulma

amaçları, müşterilerinin üretim ve ticaret faaliyetlerini finansmanına destek olmaktır (Karataş, 2015: 11).

Ticari bankaların fon yönetiminde; özkaynak yeterliliği, finansal yükümlülüklerin kompozisyonu, aktif ve pasif pozisyonların korunması ile likidite ihtiyacının karşılanması gibi unsurları bulundurmaktadır. Söz konusu bankalarda fon yönetimi yaklaşımları; ticari krediler, taksitli krediler, nakde dönüştürülebilir krediler, fon havuzu ile aktif ve pasif yönetimi yaklaşımı şeklinde sıralanabilir. Günümüzde de fon yönetimi yaklaşımlarından bazıları geçerliliğini korumaktadır. Ayrıca halkın tasarruflarını mevduat olarak biriktirip, müşterilerine kredi şeklinde kullanmak yine ticari bankaların en önemli fonksiyonlarından biridir. Bu bankaları diğer bankalardan ayıran en önemli özellik, aktiflerinde değil pasiflerinde yer almaktadır. Çünkü ticari bankalar yasal olarak vadesiz mevduat hesabı açma hakkına sahip tek finansal kurumdur. Vadesiz mevduatlar başlıca ödeme araçlarıdır. Vadesiz mevduat hesabına sahip olan biri istediği anda para çekebilir (Takan ve Boyacıoğlu, 2013: 41).

Ticari bankaların ülkelerin para sistemlerinin düzenlenmesi açısından değerlendirildiğinde; ülke ekonomi politikalarının uygulanmasında merkez bankaları ve devletler ile birlikte önemli görevleri bulunmaktadır. Dünya çapında bulunan ticari bankalara bakıldığında aktif büyüklüğü, kredi hacminin yüksekliği, şube sayıları gibi kriterler dikkate alındığında bu bankaların ticari yaşam içinde ne derece etkin bir şekilde katıldığını göstermektedir (Bacak, 2007: 41).

Ticari bankaların banka sistemi içerisinde yer alan en önemli faaliyetlerden bir diğeri de kaydi para (banka parası) yaratmasıdır. Bu paralar, bankaya yatırılan mevduatın öngörülen karşılık miktarı düşünüldükten sonra tekrar kredi olarak verilmesi sonucunda oluşmaktadır (Öçal ve Çolak, 1999: 38).

BDDK'ya kayıtlı olup faaliyet göstermekte olan 32 mevduat bankası Tablo 2.2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.2. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Ticari Bankalar (2019)

Banka İsimleri	Türü	Kuruluş Yılı	Şube Sayıları	
			Yurt içi	Yurtdışı
Akbank TAŞ	Özel	2005	746	1
Alternatifbank AŞ	Yabancı	1991	49	0
Anadolubank AŞ	Özel	1997	113	0
Arap Türk Bankası AŞ	Yabancı	1977	7	0

Bank Mellat	Yabancı	1982	3	0
Bank Of China Turkey AŞ	Yabancı	2017	1	0
Burgan Bank AŞ	Yabancı	2013	35	0
Citibank AŞ	Yabancı	2004	3	0
Denizbank AŞ	Yabancı	1997	707	1
Deutsche Bank AŞ	Yabancı	1987	1	0
Fibabank AŞ	Özel	2010	59	0
Habib Bank Limited	Yabancı	1983	1	0
HSBC Bank AŞ	Yabancı	1990	77	0
ICBC Turkey Bank AŞ	Yabancı	2015	39	0
ING Bank AŞ	Yabancı	1991	207	0
Intesa Sanpaolo SPA	Yabancı	2007	1	0
JP Morgan Chase Bank National Association	Yabancı	2000	1	0
MUFG Bank Turkey AŞ	Yabancı	2013	1	0
ODEA Bank AŞ	Yabancı	2012	47	0
QNB Finansbank AŞ	Yabancı	1987	514	1
Rabobank AŞ	Yabancı	2014	1	0
Societe Generale SA	Yabancı	1990	1	0
Şekerbank TAŞ	Özel	1956	238	0
TC Ziraat Bankası AŞ	Kamu	1863	1734	4
Turkish Bank AŞ	Özel	1982	9	0
Turkland Bank AŞ	Yabancı	1985	17	0
Türk Ekonomi Bankası AŞ	Özel	1927	467	4
Türkiye Garanti Bankası AŞ	Yabancı	1946	905	8
Türkiye Halk Bankası AŞ	Kamu	1938	1003	6
Türkiye İş Bankası AŞ	Özel	1924	1235	2
Türkiye Vakıflar Bankası	Kamu	1954	936	3
Yapı ve Kredi Bankası AŞ	Özel	1944	844	1

Kaynak: www.bddk.org.tr.

2.4.3.3. Yatırım ve Kalkınma Bankalar

Ticari bankalara göre daha küçük bir şube ve personel sayısına sahip olan yatırım bankaları, mevduat toplama yetkisine sahip olmayan bir banka türüdür. Temin ettikleri krediler ve ihraç ettikleri menkul kıymetler, başlıca fon kaynaklarını oluşturur. Bu kaynakları, işletmelerin orta ve uzun vadeli yatırımlarında veya proje kredileri kullandırmada ya da işletmelerin kendi adlarına menkul kıymet almasında değerlendirilir (Babuşcu ve Hazar, 2016: 95).

Başka bir deyişle yatırım bankaları, tahvil ihraç eden veya yurtdışı finansal kurumlardan sağladıkları kredileri sanayi işletmelerinin uzun vadeli yatırımlarının

finansmanında kullanan, sanayi işletmelerine danışmanlık hizmeti sunan bankalardır (Güney, 2012: 4).

Değişim ve dönüşümü yöneterek, dinamik bir yapıya sahip olan yatırım bankacılığı en basit şekliyle aracılık ve menkul kıymetler piyasası yapıcılığı anlamına gelmektedir. Daha çok sermaye piyasalarının geliştiği ülkelerde faaliyet göstermekte olup, bu bankaların oluşabilmesi için gelişmiş bir sermaye piyasasının varlığı gerekmektedir (Bacak, 2007: 45).

Dünya Bankası'nın teşvikleriyle 1950 yıllında gelişmekte olan ülkelerde kurulmaya başlanmıştır. Kalkınma bankaları, yatırım sermayesi sağlayarak ve teknik açılardan yardım ederek girişimcilerin esas endüstri dallarına yönelmelerini sağlar. Kalkınma bankaları kalkınma sürecini hızlandıran finansal kurumlardır (Şenel ve Şekeroğlu, 2019: 566).

Kalkınma bankaları daha fazla sanayileşmeyi sağlayacak ancak yeterli finansman kaynaklarını bulmakta zorluk çeken gelişmekte olan ülkelerde faaliyet göstermektedir. Bu ülkelerin sermaye piyasaları yeterince gelişemediği için kalkınma bankaları işletmelerin uzun vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ayrıca kalkınma bankaları gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasalarının temellerini atmış ve gelişmeleri için de önemli katkılar sağlamıştır (Koç, Bağcı ve Işık, 2016: 2).

Kalkınma bankalarının kaynaklarını iç ve dış sermayelerin yanı sıra, devlet yardımları ve iç borçlanmalar oluşturmaktadır. Ayrıca bu bankalara, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), ya da çok bilinen diğer adıyla Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), Avrupa Yatırım Bankası (EFC), Uluslararası Kalkınma Ajanı (AID) ve İslami Kalkınma Bankası (IDA) gibi Uluslararası Kuruluşlar da fon sağlamaktadır (Takan ve Boyacıoğlu, 2013: 60).

Tablo 2.3. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yatırım ve Kalkınma Bankaları (2019)

Banka İsimleri	Türü	Kuruluş Yılı	Şube Sayıları	
			Yurt İçi	Yurtdışı
Aktif Yatırım Bankası AŞ	Özel	1999	10	0
Bankpozitif Kredi ve Kalkınma Bankası AŞ	Yabancı	1999	1	0
Diler Yatırım Bankası AŞ	Özel	1998	1	0

Golden Global Yatırım Bankası AŞ	Özel	2019	1	0
GSD Yatırım Bankası AŞ	Özel	1998	2	0
İller Bankası AŞ	Kamu	1933,	19	0
İstanbul Takas ve Saklama Bankası AŞ	Özel	1988	1	0
Merrill Lynch Yatırım Bank AŞ	Yabancı	1992	1	0
Nurol Yatırım Bankası AŞ	Özel	1999	1	0
Pasha Yatırım Bankası AŞ	Yabancı	2007	1	0
Standard Chartered Yatırım Bankası Türk AŞ	Yabancı	2003	1	0
Türkiye İhracat Kredi Bankası AŞ	Kamu	1987	20	0
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası AŞ	Kamu	1975	1	0
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası AŞ	Özel	1950	3	0

Kaynak: www.tbb.org.tr.

2.4.3.4. Katlım Bankaları

İslami finans sistemi her türlü işlemlerin ve finansal faaliyetlerin İslami kurallar çerçevesinde uygulandığı bir sistemdir. Katılım Bankacılığı, bu sistemde yer alan faizsiz bankacılık işlemlerini gerçekleştiren bir yapıyı ifade etmektedir. Bu bankalara, İslami Bankacılık, Kar ve Zarar Ortaklığı Bankacılığı veya Faizsiz Bankacılık adı da verilmektedir. İslam dininde faizin haram olması nedeniyle modern finans anlayışına göre İslami finans Müslüman ülkelerde bir alternatif olarak kabul edilmektedir (Pehlivan, 2016: 298).

Faizin İslam dininde haram olması Müslüman ülkelerinde alternatif bir bankacılık sisteminin kurulmasını gerekli kılmıştır. Bu durum sonucunda faizsiz işleyen katılım bankacılığı kurulmuştur. Bu bankalar da halkın elindeki tasarrufları ekonomiye yönlendirerek ülke kalkınması için gerek duyulan sermayeye ek kaynak sağlayan bir finansal kurumdur. Ayrıca müşterilerinin faiz kazancı yerine elde ettikleri gelirleri ve kazançları paylaşmak katılım bankalarının en önemli özelliğidir (Kelleroğlu, 2017: 12).

Katılım bankacılığında toplanan fonların sahiplerine belli bir gelir taahhüdü olmayıp yatırılan anaparanın da bir garantisi yoktur. Temel hizmet ve amacı açısından Ticari Bankalara benzemekle birlikte, kısaca faizsizlik prensibinin olarak adlandırılan bu sistemde; (Hazar ve Babuşcu, 2018: 175).

- Fon toplanırken sabit bir getiri taahhüdünde bulunmaz ve

- Fon kullandırırken de nakit kredi vermeden, malı peşin alınarak vadeli olarak satılmaktadır.

Katılım bankacılığı sektörünün payı dünya bankacılık sistemi içinde giderek artmaktadır. 2015 yılı itibariyle 1,34 Trilyon ABD Doları aktif büyüklüğü ve 2 Trilyon Dolarlık sermayesi ile finansal sistem içerisinde % 74 gibi oldukça yüksek bir paya sahiptir. 2015 yılında Thomson Reuters tarafından yayınlanan Faizsiz Finans Gelişim Raporunda, 2015-2020 yılları arasında faizsiz bankacılık sektörünün % 11-12 düzeyinde büyüyerek yaklaşık 2,6 Trilyon Dolarlık aktif büyüklüğüne ulaşacağı öngörülmektedir (Öngen, 2019: 31).

İslam Finansal Sistemi, her türlü işlemlerin ve finansal faaliyetlerin İslam kuralları çerçevesinde uygulandığı bir sistemdir. Katılım bankacılığı ise bu sistem içinde yer alan ve Faizsiz Bankacılık işlemlerini sağlayan bir kurumu ifade etmektedir (Pehlivan, 2016: 298).

Türkiye'de katılım bankacılığının 16 Aralık 1983 tarihinde 83/7506 Sayılı Kararname ile uygulanmasına yer hazırlanmıştır. Bu tür bankalar diğer ülkelerde İslami Bankacılık, Faizsiz Bankacılık adı verilirken Türkiye'de bu tür bankalar Özel Finans Kurumu olarak belirtilmiştir. Kararnamenin 1. maddesinde özel finans kurumlarının kuruluşu, tasfiyesi ve organ faaliyeti ile ilgili esasları belirleme yetkisi TCMB'nin görüşü alınarak o dönem başbakanlığa şimdi ise Türkiye Katılım Bankalar Birliğine (TKBB) verilmiştir (Kelleroğlu, 2017: 160).

25 Şubat 1984 tarihinde Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, TCMB'nin 21 Mart 1984 tarihinde yayınladığı tebliği ile sistemin ayrıntıları düzenlenmiştir. Daha sonraki tarihlerde çıkarılan çeşitli düzenlemeler ve tebliğler sonucunda bu sistemin mevduatı ve yasa altyapısı tamamlanmıştır (Sümer ve Onan, 2015: 299)

Türkiye'de ilk katılım bankaları 1985 yılında kurulan Albaraka Türk ve Faisal Finans'tır. Daha sonra Kuveyt Türk 1989 yılında, Anadolu Finans 1991 yılında, İhlas Finans 1995 yılında ve Asya Finans ise 1996 yılında faaliyetine başlayan ilk yerli sermayeli özel finans kurumlarıdır. 1999 yılında Bankalar Kanunu'nda değişiklik yapılarak ÖFK'lar Bankalar Kanunu kapsamına alınmıştır. Özel finans kurumları 2005 yılında tamamen Bankalar Kanunu'na dâhil edilerek, yatırım ve mevduat bankaları ile aynı duruma gelmiş ve adı Katılım Bankası olarak değiştirilmiştir (Topdağ, 2018: 57).

İlk kamu sermayeli katılım bankası 2015 yılında Ziraat Katılım Bankası'dır. 2017 yılında Vakıf Katılım Bankası da faaliyete geçmiştir. Günümüzde Türkiye'de toplam 6 katılım bankası mevcuttur. Bu bankaların 3'ü kamu sermayeli diğer 3'ü ise özel sermayeli bankalardır. Bu bankalar Tablo 2.4'te gösterilmiştir (www.bddk.org.tr).

Tablo 2.4. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları (2019)

Banka İsimleri	Kuruluş Yılı	Şube Sayıları	
		Yurt İçi	Yurtdışı
Albaraka Türk Katılım Bankası AŞ	1984	219	1
Türkiye Emlak Katılım Bankası AŞ	2019	15	0
Kuveyt Türk Katılım Bankası AŞ	1989	398	1
Türkiye Finans Katılım Bankası AŞ	2005	286	1
Ziraat Katılım Bankası AŞ	2015	63	0
Vakıf Katılım Bankası AŞ	2017	63	0

Kaynak: www.bddk.org.tr.

Bu bankaların yurtiçi toplam şube sayısı 1029 ve yurtdışı toplam şube sayısı ise 3 iken, sektörden aldıkları pay 2018 yılı Nisan ayında % 6,2 seviyesine ulaşmıştır. Katılım bankacılığı hizmetlerinin uygulanmasında, ihtisaslaşmış ve model bankacılık olmak üzere iki sistem mevcuttur (Öndeş, Şimşek ve Sümer, 2018: 903).

i. İhtisaslaşmış Bankacılık Sistemi; Sadece kredi ve bankacılık hizmetleri bu sistemde yerine getirilmektedir.

ii. Model Bankacılık Sistemi; Bu bankacılık sisteminde ise aynı zamanda hem klasik hem de modern bankacılık hizmetleri yerine getirilmektedir.

Türkiye'de uygulanmakta olan sistem, model bankacılık sistemidir. Çünkü katılım bankaları bir yandan finansal piyasalarda aracılık rolünü sürdürürken diğer yandan modern bankacılık hizmetleri sunarak, piyasalara daha kolay tutunabileceklerini öngörmüşlerdir. Model bankacılık yönetimiyle Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının yasal alt yapısı, İngiltere'de uygulayan bir kurumun ana sözleşmesinin Türkçe'ye çevrilmesiyle belirlenmiştir (Özulucan ve Deran, 2009: 90).

2.4.3.5. Elektronik Bankacılık

Teknolojideki bilgi ve iletişimin hızlı gelişmesiyle birlikte ekonominin her dalında yaygınlaşan elektronik tabanlı faaliyetler, özellikle bankacılık sektörünü derinden etkilemiştir. Finansal hizmetin merkezi olan bankacılık sektörü, günümüz

teknolojisi ve artan rekabet karşısında gelişmek ve değişmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda bankacılıkta bilgi transferi ve her türlü işlem günümüzün en gelişmiş teknolojilerinden yararlanarak, istenilen anda ve yerde kısa zaman içerisinde hatasız bir biçimde gerçekleştirilmektedir (Yıldırım, 2006: 42).

2.4.3.5.1. Elektronik Bankacılığın Tanımı

Bilgi birikim taleplerinin sağlanması, maliyetlerin azaltılması, stratejik ve taktik seviyede etkili kararların verilebilmesi ve teknolojik rekabet üstünlüğünün kazanılması gibi amaçlarla kurulan elektronik bankacılık, günümüz teknolojisinin bankacılık faaliyetleri için kullanılması, geliştirilmesi ve bu çalışmalarla elde edilen ürün ve hizmetlerin tümünü kapsamaktadır (Akpınar, 1993: 1).

Diğer bir ifade ile elektronik bankacılık, Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından, "elektronik kanallar vasıtasıyla bankacılık ürünlerini ve hizmetlerinin sağlaması" şeklinde tanımlanmaktadır. Basel komitesi bankacılığın bilgi ve altyapısına dayalı olarak normal banka müşterilerinin ürünleri ile tam otomatik bir hizmet alma metodudur. Dolasıyla elektronik bankacılık hizmetleri ile müşterilerin hesaplarına ulaşma, hesaplar arası para transferi ve elektronik kanallar vasıtası ile ödeme yapma imkânını sunmaktadır (Varıcı, 2015: 74).

Bankalar müşteri sayısı ve işlem hacmi açısından bünyesinde aşırı yoğunluğu taşıyan mali kuruluşlardır. Türkiye'de bankalar bu yoğunluğu azaltmak için elektronik bankacılık kapsamında müşterilerine ATM, telefon ve internet bankacılığı hizmetlerini sunmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi elektronik bankacılık hem müşteriye hem de bankalara pek çok kolaylık ile birçok avantaj sağlamaktadır (Erol, Çınar ve Duramaz, 2015: 8).

2.4.3.5.2. Elektronik Bankacılığın Araçları

Gelişen iletişim teknolojisi ile birlikte bankalar birçok hizmeti müşterilerinin bankaya gitmesine gerek kalmadan, onların ayağına götürmeyi ve bu şekilde ticari faaliyetlerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda elektronik bankacılık denildiğinde akla ilk olarak ATM'ler gelmektedir. Ancak elektronik bankacılık bunlarla sınırlı değildir. Ev ya da ofis bankacılığı, telefon bankacılığı, mobil bankacılık ve internet bankacılığı da elektronik bankacılığın araçları olarak sayılabilir (Savaş, 2011: 139).

2.4.3.5.2.1. Otomatik Vezne Makineleri

Bankacılık hizmetlerinin şube dışına taşınmasını sağlayan otomatik vezne makinaları (ATM), bankaların hemen yanında, alışveriş merkezlerinde ve genellikle müşterilerin en çok uğrayabileceği yerlerde bulunmaktadır. Para çekme veya para yatırma gibi banka işlemleri bu makineler vasıtasıyla kolay bir şekilde gerçekleştirilebilir (Varıcı, 2015: 75).

Ayrıca bankaların bu yenilikleri destekleyen politikaları da izlemesi gerekir. Bu nedenle bankalar hem bireysel hem de ticari müşterilerine verdikleri hizmetleri geliştirmelidir. Bu bağlamda bankaların müşterilerin daha kolay ulaşabilecekleri ve kısa zamanda işlemlerini tamamlayabilecekleri fırsatlar sunmaları önem arz etmektedir. Ticari amaçlı ATM'ler ilk olarak 1960'lı yıllarda piyasaya sürülmüştür. ATM'ler banka müşterilerine haftanın 7 günü ve 24 saati hizmet vermeyi sağlayan önemli bir teknolojik gelişmelerdir (Koca, 2018: 175).

Türkiye'de 1990'lı yılların başlarında teknolojik gelişmeye paralel olarak Türk bankacılık sektörü de bu gelişmelerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Türkiye'de elektronik bankacılığın temeli 1987 yılında ATM'lerin hizmete sunulduğu Türkiye İş Bankası ile atmıştır (Yıldırım, 2011: 131).

Türkiye'de 2019 yılının Eylül itibariyle işlem gören ATM'lerin sayısı 52.681 adet olup, bu ATM'lerde kullanılabilen kredi ve banka kartı sayıları ise sırasıyla 68.592.980 ve 160.433.960 adettir (www.bkm.com.tr).

2.4.3.5.2.2. Ev ve Ofis Bankacılığı

Banka bilgisayarı ile bağlantılı bir hat vasıtasıyla banka müşterilerinin ev veya işyerlerine banka hesapları ile doğrudan işlem yapmalarını sağlayan bir bağlantıdır. Bu hattın ev veya işyerlerinde kullanılan bilgisayarlar ve televizyonlar ile bağlantı sağlanabilmektedir. Söz konusu bu hatlar vasıtasıyla müşterilerin banka hesapları ile ilgili istediği bilgiyi almaları, hesaplar arası para transferi yapmaları ve bankalarına talimat vermeleri mümkündür (Özcan, 2007: 67).

Öte yandan banka müşterilerinin bu sistem sayesinde banka ile ilgili yapmış oldukları işlemleri gözden geçirmesi, müşteri hesabından düzenli olarak ödemelerin sıralanması, çek ve hesap özeti, kişisel kredi limitleri, faiz oranları, döviz kurları ve menkul kıymetler gibi işlemlerden de yaralanmaları mümkündür. Dolasıyla müşteriler

yaptıkları işlemlerin parasal miktarından, niteliğinden ve işlemin tarihinden emin olabilmektedir (Işın, 2006: 112).

2.4.3.5.2.3. Telefon Bankacılığı

Telefon bankacılığı ile tüm bankacılık işlemleri kesintisiz bir biçimde haftanın 7 günü ve 24 saati banka şubesine gitmeden her yerde gerçekleşebilmektedir. Telefon bankacılığı kapsamında yapılan işlemler genel olarak sözlü yetkilendirme ve otomatik yetkilendirme olmak üzere iki temel yaklaşım ile gerçekleşir. Sözlü yetkilendirmede müşteri banka ile iletişim sağladıktan sonra işlem emrini sözlü olarak ya da telefonun diğeri ucundaki operatöre bildirmektedir. Otomatik yetkilendirme ise müşteri banka ile irtibat kurmadan telefon tuşlarını kullanarak hesap numaralarını ya da tutarını kendisi girmektedir. Bazı durumlarda ise her iki sistem de aynı zamanda kullanılmaktadır (Karataş, 2003: 74).

Telefon ile bankacılık uygulaması ilk olarak 1980'lı yıllarda Amerika'da başlamıştır. Telefon bankacılığı bir yandan banka hizmetlerinin kolaylaştırırken diğer bir yandan yapılan işlemlerin giderlerinde önemli tasarruflar sağlamıştır. Ayrıca para makinesi yayma, bakım-onarım, işletim kirası ve vergilendirme yoluyla da katma değer yaratılmıştır (Işın, 2006: 112).

1980'lı yıllarda ABD'de başlayan telefon bankacılığı 1991 yılında ise ilk defa Türkiye'de banka müşterilerine sunulmuştur. Böylece kredi kartına sahip banka müşterileri, kredi kartı faturalarını telefon bankacılığı ile ödemeye başlamışlardır. Günümüzde bankalar telefon bankacılığı ile ortalama günde 20-30 bin kişiye bir birinden farklı 100'ün üzerinde bankacılık hizmeti vermektedirler (Işın, 2006: 112).

2.4.3.5.2.4. Mobil Bankacılık

Yukarıda belirtilen diğer banka uygulamalarının sunduğu avantajlar ve kolaylıklar gibi mobil bankacılık ta sahip olduğu potansiyel sayesinde, bankalara önemli avantajlar sağlamaktadır. Mobil bankacılığın herhangi bir yerde ve istenilen zamanda işlem yapmayı sağlayan özellikleri hem hizmet sağlayanlara hem de kullanıcılarına başta maliyet ve zaman olmak üzere önemli yararlar sağlamaktadır (Seyrek ve Akşahin, 2016: 48).

Öte yandan mobil bankacılık müşterilerin dijital, telefon ve mobil gibi kişisel yardımcılar aracılığı ile banka ile etkileşimde bulunduğu bir kanal olarak

görülmektedir. Mobil bankacılık uygulamaları akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla birlikte daha yaygın hale gelmiştir. Ayrıca sahip olduğu avantajları ile bankalar tarafından daha çabuk benimsenen bir kanal haline gelmiştir (Vural, Işık ve Koç, 2019: 76).

2.4.3.5.2.5. İnternet Bankacılığı

Bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesi ve internet kullanımının yaygınlaşması ile beraber bankacılık hizmetleri ve faaliyetleri de bu durumdan önemli ölçüde etkilenmiştir. İnternet bankacılığı, bankaların hizmetlerini ve faaliyetlerini şubeden farklı bir ortamda yapılabilmesi imkânını sağlamaktadır. Ayrıca banka işlemleri, haftanın 7 günü ve 24 saati internet ortamında her yerden ve müşteri ile banka personeli arasında herhangi bir iletişime ihtiyaç duyulmadan gerçekleştirilmektedir (Koçak ve Özbek, 2019: 88).

İnternet bankacılığı, hem müşteriler hem de bankalar için ürün çeşitliği, maliyetlerin düşüklüğü, işlem kolaylığı ve hızlı bilgi değişimi gibi avantajlarıyla en önemli dağıtım kanalı olarak dikkat çekmekte ve böylece dünya çapında hızlı bir şekilde yaygınlaşmaktadır (Özkan ve İpekten, 2017: 649).

İnternet bankacılığı; müşterilere hesap hareketlerini takip etme, hesap bakiyesi görebilme, hesaplar arası para transferi yapma, fatura ödeme, kredi kartı ödemeleri, vergi ve trafik cezaları ödemeleri, kredi kartı talebi, döviz alım-satımı, döviz kurlarının takibi gibi banka şubesinden yapılacak onlarca finansal işlemi internet aracılığı ile yapabilme imkânı sunmaktadır (Varıcı, 2015: 76).

İnternet bankacılığı fikri 1980'lı yıllarda telefon bankacılığının ortaya çıkmasıyla ilk defa ifade edilmiştir. Bu bağlamda internet bankacılığı ilk olarak 1995 yılında ABD'de NetBank tarafından uygulanmış ve ardından Welles Fargo ve CitiBank gibi önemli bankalar da bu hizmetleri 2001 yılından itibaren müşterilerine sunmaya başlamıştır (Yıldırım, 2011: 131).

Türkiye'de internet bankacılığı hizmeti ise ilk kez İş Bankası tarafından 1997 yılının Haziran ayında sunulmuştur. Ardından aynı yılın Temmuz ayı itibariyle bu hizmeti Garanti Bankası da müşterilerine sunmaya başlamıştır (Şamil, 2014: 116). Bu bankalar 1998 yılında bu hizmeti genişleterek bu konuda diğer bankalara da öncülük etmiştir. Böylece Osmanlı Bankası, Esbank, Pamukbank, Akbank ve Yapı Kredi

Bankası internet bankacılığı hizmetini müşterilerine sunmaya başlamıştır (Kaya ve Arslan, 2016: 427).

İnternet bankacılığı bugün dünya genelinde hızla bir şekilde gelişmektedir. Bu bağlamda bu hizmeti sunan bankaların sayısı da hızla artmaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların neredeyse tümünün internet şubesi bulunmaktadır. Türkiye'deki finansal kuruluşların gelişmiş ülkelerdeki finansal kuruluşlar ile karşılaştırıldığında gerek teknolojik gerekse finansal hizmet/ürün anlamında büyük ölçüde iyi seviyelere ulaştığı gözlemlenmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerdeki bankaların sistemlerinde kullanılan teknolojilerin aynısı Türkiye'de faaliyet gösteren finans kuruluşlar ve özellikle bankalarda da kullanılmaktadır (Özkan ve İpekten, 2017: 651).

2.4.3.5.3. Geleneksel Bankacılık ile Elektronik Bankacılığın Karşılaştırılması

Elektronik bankacılığın kullanılmasının geleneksel bankacılığa göre birçok avantajı vardır; e-bankacılığın kullanılmasının faydaları üç düzeyde incelenebilir. Bunlar;

i. E-bankacılığın ulusal düzeyde kullanılmasının avantajları: E-bankacılığın kullanımı hava kirliliği ile yakıtların tüketimini (müşterilerin finansal kurumların şubelerini ziyaret etme ihtiyacı nedeniyle) azaltmaktadır. Bu bağlamda trafik yoğunluğunun da azalmasını sağlar. Sağlık ve bakım maliyetlerini azaltmakta, banknotların daha az aşınması nedeniyle de banknot basma maliyetlerini dahi azalmaktadır.

ii. Kullanıcı için e-bankacılık kullanmanın avantajları: Kullanıcı için e-bankacılık kullanmanın faydaları ise seyahat maliyetlerini, hastalık (nakit ile temasa ihtiyaç duyulmaması ve daha az kirlenmeye maruz kalma nedeniyle) riskleri ile güvenlik risklerini (nakit transferi sırasındaki hırsızlık, para kaybı, vb.) azaltır ve zaman kaybını önleyerek, zaman kısıtlaması olmaksızın bankacılık hizmetlerinin kullanılmasını sağlar.

iii. Bankalar için e-bankacılık kullanmanın avantajları: Fiziksel bir şubeye ihtiyaç duyulmaması nedeniyle işletme maliyetlerinin ve hizmet maliyetlerinin azalmasını sağlar. Ayrıca, mekânsal ve zamansal kısıtlamalar olmaksızın hizmetlerin sunulmasına, kaynakların artırılmasına, işlemlerin denetlenmesine ve daha kolay

kontrol edilmesine imkân sağlayarak, kara para aklama nedeniyle güvenlik risklerinin de azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Qurbani, 2014: 1).

Tablo 2.5. Geleneksel Bankacılığın E-Bankacılık İle Karşılaştırılması,

Geleneksel Bankacılık	Elektronik Bankacılık
Sınırlı Pazar	Konum Açısından Sınırsız Pazar
Sınırlı Hizmet	Kapsamlı Hizmetler
Belirli Bir Şekilde Hizmet Sunar	Müşteri İhtiyaçları, Siparişleri ve Yenilikleri Temel Alan Çeşitli Hizmetler Sunar
Şubelere Bağlı Olmak	Elektronik Olanaklarla Donatılmış Çok Fonksiyonlu Bankalar
Bankalararası Yakın İlişki Eksik	Bankalararası Yakın İlişki Var
Mesai Saatlerinde	7 Gün 24 Saat
Kâğıt Bazlı Yapı Nedeniyle Sayıda İnsan Gücü Çoktur.	Bilgisayar Kullanımı Nedeniyle Kâğıt ve İnsan Gücü Büyük Ölçüde Azdır.

Kaynak: (Mesut, 2017: 152).

2.5. FİNANSAL KRİZLER

Finansal kriz olgusu 2. Dünya Savaş'ından sonra ulusal ve uluslararası finansal piyasaların bütünleşme süresinin başlaması ile başlamış ve 1990 yılların sonlarında bu bütünleşmenin hız kazanmasıyla ortaya çıkmıştır (Delice, 2003: 57).

Bu çerçevede öncelikle kriz kavramı, finansal krizin tanımı, finansal kriz türleri, finansal krizlerin temel nedenleri ve son yıllarda Türkiye'de yaşanan krizler ele alınmıştır.

2.5.1. Kriz ve Finansal Kriz Kavramı

Kriz, yerli ve yabancı literatürde farklı tanımlanmakla birlikte genel olarak bunalım ve buhran anlamına gelmektedir. Kriz sözcüğü Yunanca "krinein" kökünden gelmekte ve karar vermek anlamında kullanılmaktadır. Kriz; beklenmedik, öngörülemeyen ve planlanmamış olaylar serisini ifade etmektedir (Dağılan, 2011: 4).

Kriz, aniden ve mevcut mekanizmayı bozarak ortaya çıkabilir. Kriz ekonomik anlamada ise mikro ekonomik birimleri zarara sokan ve makroekonomik dengesizliğine yol açan bir olaydır. Bir diğer ifadeyle kriz, herhangi bir hizmet, mal, faktör ya da döviz piyasalarındaki miktar veya fiyatlarda kabullenebilir bir değişim sınırının ötesine gerçekleşmiş şiddetli dalgalanmaları ifade etmektedir (Bakal ve Alkan, 2011: 3).

Finansal kriz, finans piyasalarındaki mekanizmanın karmakarışık olmasını ifade eder. Genel olarak finansal krizlerde finans kurumları mali sorunlarla karşı karşıya kalmakta, varlık fiyatları aniden inmektedir (Akçay, 2012: 29).

Finansal kriz, hisse senedi ve döviz piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli dalgalanmalar veya bankacılık sistemindeki batık kredilerin ciddi anlamda artması sonucunda ortaya çıkan ekonomik sorunlar olarak ta kabul edilmektedir. Finansal krizler iki değişik nitelik taşıyabilir. Bunlardan biri spekülatif amaçlı ataklar şeklinde diğeri ise piyasanın likidite ihtiyacı nedeniyle döviz isteminin genişlemesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Literatürde, finansal istikrarsızlık, finansal düzensizlik, finansal kırgınlık ve sistematik risk, finansal kriz tanımlanmasının yerine kullanılmaktadır (Balı ve Büyükşalvarcı, 2011: 4).

2.5.2. Finansal Krizlerin Nedenleri

Finansal krizlere, ekonomik faaliyetleri ve etkinliğini azaltan bir neden olarak bakıldığında, ekonomik birimlerin, kriz karşısında nasıl davranacağı ve hangi tedbirleri alacağı konusunda çok dikkat etmesi gerekir. Bu nedenle öncelikle temel olarak finansal krizlerin ortaya çıkış nedenlerinin anlaşılması gerekir. Bunlar; (Mishkin, 2001: 3).

i. Finans sektöründeki bilançolarının bozulması (Bankacılık Sektöründeki Sorunlar).
ii. Faiz oranların yükselmesi,
iii. Artan belirsizlikler ile
iv. Varlık fiyatlarındaki değişiklikler nedeniyle finansal olmayan bilançolardaki bozulmalar (Menkul kıymetler borsasının çöküşü) olarak ifade edilebilir.

Finansal krizlerin nedenleri ile ilgili son zamanlarda birbirinden farklı birçok görüş yoğun olarak tartışılmaktadır. Finansal krizlerin ortaya çıkmasının en önemli faktörü, gelişmiş ekonomilerdeki finansal liberalizasyon göstermesidir. Bu çerçevede gelişmiş ülkeler, kendilerini uluslararası sermaye akımlarına açık pozisyon durumu almaları ve ekonomilerini kırgın bir yapıya dönüştürmek suretiyle para ve bankacılık krizlerinin meydana gelmesine neden olmuştur (İbiş, 2013: 4).

Genel olarak finansal krizlerin ortaya çıkış nedenlerini aşağıda belirtildiği gibi dört grupta toplamak mümkündür (Balı ve Büyükşalvarcı, 2011: 8).

i. Uluslararası sermaye hareketleri,

ii. Reel üretimde değerlendirilen sermayenin azaltılması,

iii. Sorunlu bir bankacılık sisteminin varlığı ile

iv. Yanlış ekonomik politikalar sonucunda ortaya çıkan yapısal bozulmalar şeklinde ifade edilebilir

2.5.3. Finansal Kriz Türleri

Genel kabul gören yaklaşıma göre finansal krizler; para krizi, bankacılık krizi, dış borç krizi ve sistemik finansal kriz olarak sınıflandırılmaktadır. Bu krizler birbirinden bağımsız olamayıp Şekil 2.6.'da gösterilmiştir (Delice, 2003: 59).

Şekil 2.6. Finansal Kriz Türleri

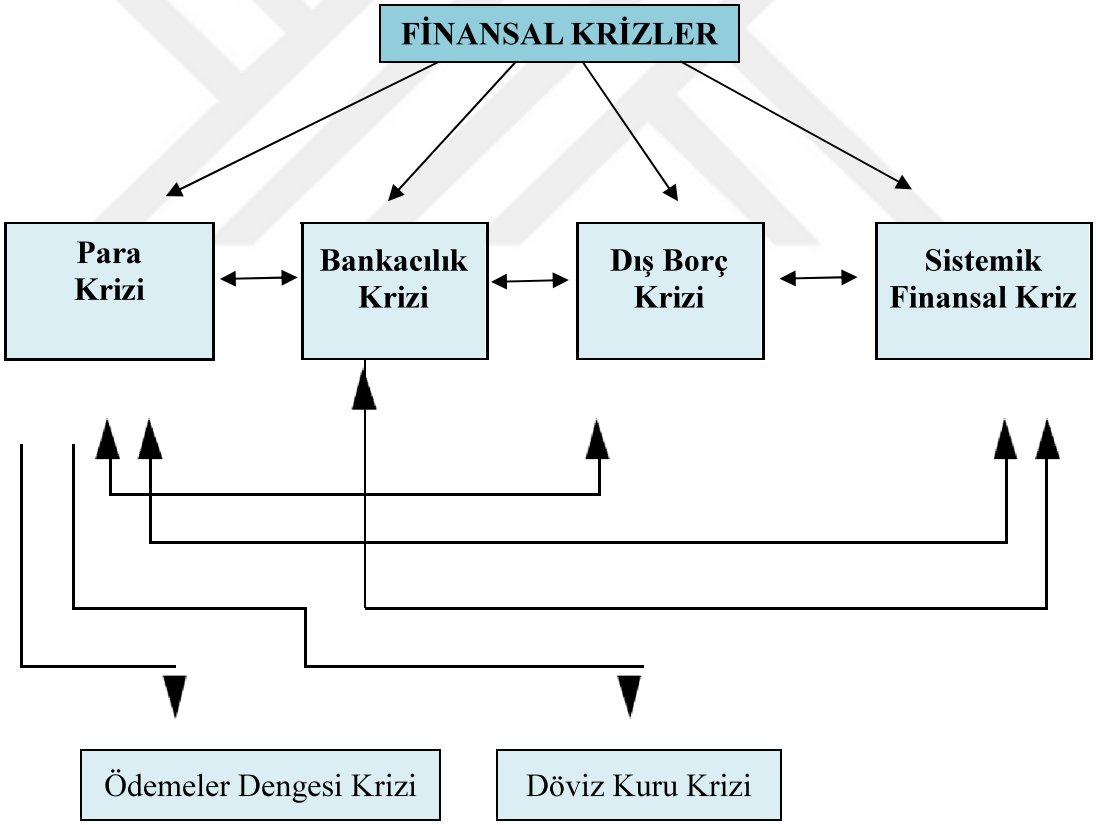

Kaynak: (Delice 2003: 63).

2.5.3.1. Para Krizleri

Spekülatif amaçlı hareketler sonucunda meydana gelen para krizi, herhangi bir ülke parasının değer kaybetmesiyle veya devalüe edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Spekülatif saldırılar sonucunda ülke yetkileri uluslararası rezervleri ciddi ölçüde

harcama yaparak veya ülkedeki faiz oranlarını hızlı bir şekilde yükselterek para krizlerinin ortaya çıkmasına yol açar (Tekinşen, 2002: 70).

Döviz kurunda ani hareketlerin yaşanması, sermaye hareketlerinin ani ve keskin bir şekilde yön değiştirmesi, para krizlerinin en önemli göstergeleri arasındadır. Bu nedenle para krizleri çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Ülkelerde uygulanan makroekonomik politikalar böyle krizlerin ortaya çıkmasında karşılaşılan nedenlerden biridir. Ayrıca sabit döviz kuru sistemi de dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır. Bu durum da ülke parasının spekülatif saldırılar sonucu döviz rezervlerinin azalmasına ve en sonunda ekonominin yeni bir döviz sistemini belirlemesine yol açar (Özer, 1999: 30).

2.5.3.2. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizlerinin, para krizlerine göre ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daha şiddetli ve daha uzun süreli olma eğilimi bulunmaktadır (Turgut, 2006: 38).

Bankaların yükümlüklerini yerine getirememesi sonucunda devlet, bankalara büyük miktarda kaynak aktarmak zorunda kalabilir. Sistematik olmayan bankacılık krizleri birçok ya da az sayıda bankanın yükümlülüklerini yerine getirememesi neticesinde oluşur. Bankacılık sistemine Merkez Bankası'nın müdahale etmesini gerektiren geniş ölçekli bankacılık krizleri de mevcuttur. Riskli faaliyetler, daha yoğun rekabet, makroekonomik şoklar, kötü yönetim ve suiistimaller, bankacılık sektörünün yapısı, bankaların kısa süreli yabancı kaynaklara bağımlı kalmaları, ahlakı çöküş ve ters seçim problemleri, finans sektörü ile gözetim ve denetim otoritesinden kaynaklanan zayıflıklar bankacılık krizlerine neden olabilmektedir. Bankacılık krizleri ülkelerdeki makroekonomik dalgalanmalarının yanı sıra bankalara politik müdahaleler nedeniyle de ortaya çıkabilir (Büyükkara, 2019: 6).

2.5.3.3. Sistemik Finansal Kriz

Bu kriz, sistemik riskler nedeniyle finansal sistemin bütününde ya da bir kısmında bozulma ve akabinde de reel ekonominin bozulmasıyla kendisini gösterir. Bu krizler banka ve para krizlerini kapsamaktadır (Büyükkara, 2019: 7).

Bir diğer ifade ile sistemik kriz, finansal piyasaların ciddi bozulmalarla karşı karşıya kaldığı ve bu nedenle işlevlerini etkin bir şekilde sağlayamadığı için reel

ekonomiye ciddi ölçüde zarar verdiği durumlarda ortaya çıkar (Oktar ve Dalyancı, 2010: 5).

Bir ülkenin sistemik finansal kriz yaşadığı dönemlerde, ülke üretiminde kayıplar yaşanmakta, milli geliri azalmakta, ekonomik kayıpları büyümekte ve ekonomik etkinliklerden uzaklaşılmaktadır (Turgut, 2006: 38).

2.5.3.4. Dış Borç Krizleri

Herhangi bir ülkenin özel veya kamu kesim borçlarını ödememesi durumunda ortaya çıkan krize dış borç krizi denir. Bu tür krizler diğer krizlerle birlikte ya da diğer krizlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkar. (Oktar ve Dalyancı, 2010: 5).

Yukarıda ifade edilen bütün krizlerin ortak bazı kökenleri bulunmaktadır. Artan ve sürdürülemez ekonomik dengesizlikler, döviz kurlarındaki belirsizlikleri ve varlık fiyatlarının da olması gereken fiyatların altında olmasına yol açabilir. Krizler, bir ülkenin bankacılık veya para sistemine olan güvenin kaybolmasına neden olur. Varlık fiyatlarındaki ani değişimler, ülkenin finansal ve ekonomik yetersizliklerinin altında yatan nedenler sonucunda ülkeye olan dış kaynak girişini azaltır ve iç kredi genişlemesiyle de sistemde bir güvensizlik hissi yaratmaya başlamaktadır. Varlık fiyatlarındaki ani düşüşler, finansal ve finansal olmayan kuruluşlardaki iflaslar şeklinde de ortaya çıkmaktadır (Özer, 1999: 38).

2.5.4. 1980 Yılı Sonrası Yaşanan Finansal Krizler

Türkiye'nin ekonomik verileri incelendiğinde 1980 yılı başlarında, enflasyon oranının % 107, işsizlik oranının % 15, cari işlemler açığının 3 Milyar ABD Doları, dış borç tutarının ise yaklaşık 14 Milyar ABD Doları olduğu görülmektedir. Bu veriler, Türkiye ekonomisinin sıkıntılı olduğunu göstermektedir. Ekonomideki bu olumsuz göstergeler sanayileşme sürecinin devam ettirilmesi için gerekli döviz ihtiyacının yurtdışından borç alınarak sağlanmasını neredeyse imkânsız hale getirmiş ve ekonominin işleyişi için bazı ekonomi politikaların uygulamaya konulmasını zorunlu kılmıştır (Altaşlı ve Işık, 2017: 570).

Türkiye 1990'lı yıllarda finansal serbestleşme politikası izlemiştir. Bu politika Türkiye ekonomisi için hem bir fırsat hem de bir tehdit olarak nitelenmiştir. Çünkü kamu finansman ve cari işlemler açığı; kur, faiz, enflasyon, dış ticaret, iç ve dış

finansman alanlarında sürekli olarak farklı düzeylerde sorunlar yaşatmaktadır (Altaşlı ve Işık, 2017: 571).

Yüksek ve değişken enflasyon ile istikrarsız bir büyüme sonucu, iç borç dinamiğinin sürdürülemez boyutlara ulaşması ve başta finansal piyasalar olmak üzere yapısal sıkıntılara kalıcı bir çözümün bulunamaması, Türkiye'de yaşanan krizlerin başlıca nedenleri olarak bilinmektedir (Özçuban, 2011: 100).

2.5.4.1. 1994 Yılı Krizi

Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıları incelenmiş olursak giderek zaman aralıklı yaşandığı kriz sürecine girmiştir. Kısmı istikrar programları uygulamaya konmuş ancak bunların kalıcı bir başarısı olamamıştır (Yeldan, 2014: 157-158). 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlar ile finansal serbestleşme sürecinin başlaması 1994'de, 14 yıl sonra büyük bir finansal krize yol açmıştır (Bahar ve Erdoğan, 2011: 9).

Türkiye'de kısa vadeli sıcak para fonlarının ve portföy sermayesi girişlerinin de artmasıyla kriz öncesi yıllarda dış ticaret bilânçosu açıkları ve kamu borçlarında önemli artışlar yaşanmıştır. Bu açıklar ise bir ölçüde yabancı sermayenin katkılarıyla finanse edilmiştir (Seyidoğlu, 2003: 146). Ayrıca sıcak para girişlerinin artışı bankaların açık pozisyonlarının büyümesine de neden olan unsurdur. 1994 krizinin temelinde kamu kesimi finansman açığı ve cari işlemler açığı yer almaktadır (Oktar ve Dalyancı, 2010: 12).

2.5.4.2. 2000 Yılı Kasım Ayı ve 2001 Yılı Şubat Ayı Krizleri

2000 yılı Kasım ayında kısa vadeli faizlerde yaşanan artışlarla birlikte hisse senedi, tahvil ve bono fiyatlarında düşüşler meydana gelmiştir. Aniden ülkeyi terk eden yabancı sermayeden sonra 6 Milyar Dolar civarındaki döviz talebi Merkez Bankası tarafından karşılanmak zorunda kalmıştır. Uluslararası net rezerv dövizleri 16 Kasım 2000 tarihinde 24,1 Milyar Dolar iken bu miktar 5 Aralık 2000 tarihine kadar 17,9 Milyar Dolara düşmüştür (Bağcı, 2016: 49).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın resmi rezervlerinin büyük bir miktarının kullanılmasıyla beraber faiz oranları % 36'dan % 65-67'e çıkmış ve IMF'den 7,5 Milyar Dolarlık($) ek rezerv alınması ile geçici bir şekilde atlatılan kriz, Şubat 2001 krizinin de oluşmasına yol açmıştır (Ongun, 2001: 5).

Türkiye'de 2000 yılında yaşanan kriz sonrası, krizin IMF'den alınan destekle kısmen aşılmaya başlamış, ancak hassas ve kırgın olan finansal piyasalar, Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasındaki siyasi tartışmalarla birlikte yeni bir gerginliğe yol açarak 19 Şubat 2001 yılında tekrar alt üst olmuştur. Bu nedenle ülke yeni bir döviz kriziyle karşı karşıya kalmış ve daha sonra bu kriz banka krizine dönüşmüştür. Böylece 2001 yılında Türkiye'de aynı anda hem para hem de bankacılık olarak ikiz kriz meydana gelmiştir (Göksu, 2015: 40).

2001 yılında ortaya çıkan krizin en önemli nedenlerinden biri 1980'li yılların sonunda alınan serbestleşmesi kararanının uygulanmasıdır. Çünkü bu kararın uygulanmasıyla sermeye hareketliliği bir hız kazanmıştır. 32 sayılı kararname zamanla spekülatif sermaye giriş-çıkışının olanaklı hale getirilmiştir. Spekülatif sermaye giriş sonucunda ortaya çıkan TL'deki aşırı değerlenme ithal maliyetlerini düşürerek ithalat hacmini arttırmıştır. Bu artışlar ise cari işlemler açığına yol açmıştı (Doruk, 2014: 17).

25 Şubat 2001 yılında borsa % 15 düşüş yaşamış, faiz oranı gecelik % 75000'e kadar çıkmıştır. Kamu bankaları büyük açıklar verirken, piyasalarda çok ciddi problemler ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Alınan karar sonrası ABD Doları 0,695 TL iken 0,900 TL'ye yükselmiş ve sermaye çıkışı hızlanmıştır. Tam 25 banka batmıştır. Batan bu bankaların bilanço maliyetleri ise 30 Milyar Doları($) bularak bu durumun ekonomiye maliyeti 65 Milyar Dolar($) olmuştur (Büyükkara, 2019: 57).

Krizden en çok zarara uğrayan sektör bankacılık sektörüdür (Özkan, 2005: 542). Bankalar finansal sistemin temel yapı taşları durumundadır. Bankacılık sisteminin sağlıklı olmadığı ülkelerde istikrarlı bir ekonomik gelişime olamayacağı gibi refah düzeyi de bundan olumsuz etkilenmektedir (Afşar, 2004: 125).

2000 yılı Kasım ayında yaşanan ekonomik dalgalanmalar neticesinde ortaya çıkan kriz aslında bir uyarıdır. Alınan bazı tedbirlere rağmen 2001 yılı Şubat ayında yaşanacak olan krizin belirtileri aslında altı ay önce çıkmaya başlamıştır. Ayrıca 2000 yılı krizi ilk zamanlarda sadece özel bankaları etkilerken 2001 kriziyle kamu bankaları da ciddi anlamda etkilenmiştir (Güngör, 2019: 24).

2.5.4.3. 2008 Yılı Küresel Finans Krizi ve Türkiye'deki Etkileri

2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan küresel krizin temelinde mortgage piyasasına ilişkin sorunlar bulunmaktadır. Mortgage sistemi gelişmiş

ülkelerin en önemli gayrimenkul finansman sistemi olarak yıllardır uygulanmaktadır. Kira öder gibi konut sahibi olmayı amaçlayan mortgage, belirli bir gayrimenkulün ipotek gösterilmesi suretiyle kredi alınmasının yönetimidir. Mortgage, konut sahibi olmak isteyenlerin uzun vadeli ve düşük faiz oranları ile konut sahibi olmasını amaçlayan bir sistemdir. Mortage piyasası dünyanın en büyük piyasaları arasında yer almaktadır. ABD'de para hacminin yüksek olması nedeniyle, bazı finans kuruluşları kredisi zayıf olan kişilere de mortgage kredisi vererek, mali yapılarını güçlendirmeyi amaçlamıştır. Ancak ABD Merkez Bankası'nın (FED) faiz oranlarını artırması sonucunda konut sektörünün durgunluğa girmesine neden olmuştur. Konut satış fiyatları ile kira gelirinin de piyasa düzeyinin altında inmesiyle bu krediyi kullanan düşük gelirli gruplar, krediyi düzenli olarak ödeyemez hale gelmiştir. ABD'de bankalar, konut kredileri için gereken parayı yatırım bankalarında ihraç ettikleri tahvil ile borçlanarak sağladığı için kredilerin geri dönüşümü zora girince yatırım bankaları ve ABD mortgage piyasası için ciddi finansal sıkıntılar oluşmaya başlamıştır (Bakkal ve Aklan, 2011: 88-89).

Bu durum 2007 yılında kriz olarak ortaya çıkmış ve 2008 yılının son çeyreğinde kendisini küresel çapta hissettiren ve 2009 yılının ilk çeyreğinde en üst seviyesine ulaşan küresel finans krizi hemen hemen tüm ülkeler için önemli ölçüde üretim ve refah kayıplarına yol açmıştır (Küçükkaya, 2012: 86).

Türkiye 2008 küresel krizden olumsuz etkilenmiş olsa da daha önce karşılaştığı finansal krizlere yönelik toparlanmayı sağlayacak güçlü politikalar geliştirmiştir. Küresel krizin olumsuz etkilerinin yanı sıra olumlu etkilerinden de söz etmek mümkündür. Türkiye'de küresel krizin olumlu etkisi, Avrupa Birliği ilerleme raporunda belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2011). Raporda, Türkiye'nin kriz süresince başarılı bir para ve maliye politikası bileşimini yönettiğine dair ifadeler yer almıştır. Ayrıca, Türkiye küresel krizden olumsuz etkilenmiş olmasına rağmen, önceki dönemlerde gerçekleştirilen denetleyici ve düzenleyici reformlar sayesinde güçlü büyüme performansını tekrardan yakalayabildiğine değinilmiştir. Mali şeffaflık konusunda daha fazla ilerleme sağlanması, para ve maliye politikası sürece göre düzenlenmesi, enflasyon hedeflemesi ve mali istikrarın korunması konusunda tavsiyelerde bulunulmuştur. Gelişmekte olan bir ekonomi olan Türkiye ekonomisinin 2001 yılında yaşadığı kriz neticesinde bankacılık kesiminde yaşanan yapısal dönüşümden dolayı küresel krizin Türk finans sektörüne etkisi diğer ülkelere göre daha

sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin bu krizden etkilenme düzeyinin diğer ülkelere göre daha düşük olmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlar; bankaların yüklü miktarda dış piyasadan tahvil almaması ve yapısal olarak 2002 yılından itibaren gerçekleşen reformlar ile birlikte; kredi/sermaye oranı zorunluluğunun uygulanması ve bu oranın belirli bir düzeyde tutulmasıdır (Özdemir, 2014: 65). 2001 yılı krizine göre bu krizde diğer ülkelere kıyasla Türkiye'de daha az kırılganlık yaşanmış olsa da, işsizlik hızlı yükseliş göstermiş, ülke gelir ve refah kaybına uğramıştır (Kibritçioğlu, 2010: 13).

Tablo 2.6. Ülke Gruplarına Göre Yıllık Büyüme Oranları (%)

2008 Yılı Küresel Krizi Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerin Yıllık Büyeme Oranı						
Ülkeler	**Yıllar**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Dünya		5,0	2,3	-1,6	4,5	
Gelişmiş Ekonomiler		2,7	0,0	-3,8	2,9	1,8
Gelişmekte Olan Ekonomiler		8,4	6,1	1,9	7,0	
Gelişmekte Olan Asya Ülkeleri		11,0	7,9	7,2	8,9	
Avrupa		7,0	4,0	-6,1	4,4	
Türkiye		4,7	0,7	-4,8	9,2	8,5

Kaynak: Küçükkaya, H. Kaderli, Y. (2012: 87).

Tablo 2.6.'da görüldüğü gibi kriz gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiş, ancak büyüme rakamlarında AB ülkeleri ve gelişmiş ekonomilerde görüldüğü gibi büyük oranda düşüşler ve ekonomik küçülmeler yaşanmamıştır. 2008 yılında yaşanan finansal krizin Türkiye ve diğer ülke gruplarının Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) değerlerinde ne yönlü değişmeler olduğun Grafik 2.1'de gösterilmiştir.

Grafik 2.1 2008 Yılı Krizinden Sonra Ülke Gruplarına Göre Büyüme Oranları

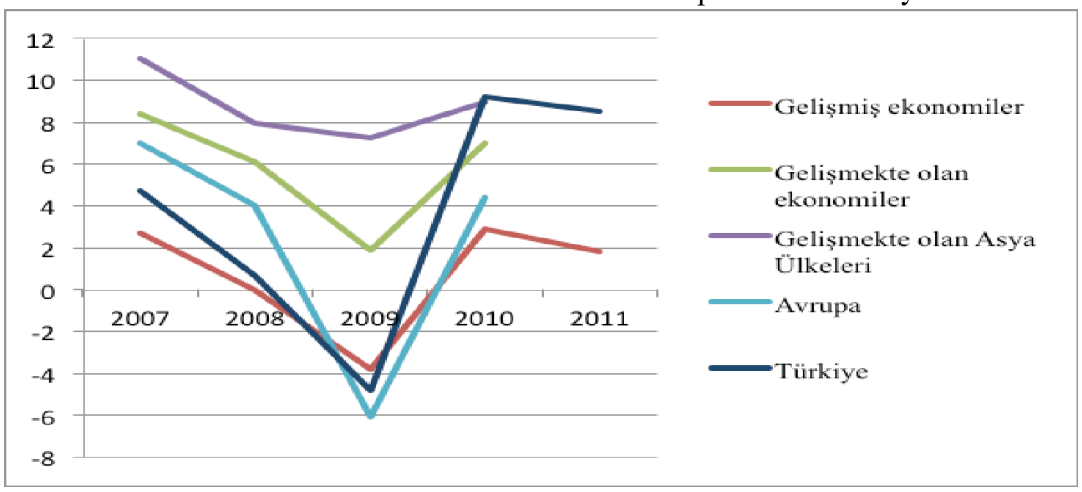

Kaynak: Küçükkaya, H. Kaderli, Y. (2012: 88)

Grafik 2.1' den de anlaşılacağı üzere, 2008 yılı dünya finansal krizi tüm ülkelerin büyüme oranlarını negatif yönde etkilemiştir. Ancak krizde en önemli daralma Avrupa'da, gelişmiş ekonomilerde ve Türkiye'de yaşanmıştır. Gelişmekte olan ekonomiler ve özellikle Çin, Hindistan, Rusya gibi gelişmekte olan Asya ekonomileri büyüme oranlarında daha az düşüş yaşamıştır. 2010 yılındaki büyüme oranlarında görülen toparlanma, 2011 yılında temposunu kaybetmiştir. Birçok ekonomist, 2009 yılında görülen dip noktanın ardından 2011 yılı için küresel krizin ikinci dip noktası olduğu yorumunu yapmıştır. Gelişmekte olan ekonomilerde GSYİH' deki büyümenin azalma nedeni olarak bu ülkelere yönelik sıcak para olgusunun azalması düşünülmektedir (Küçükkaya ve Kaderli, 2012: 88)

2.5.5. Finansal İstikrar ve Önemi

Son dönemlerdeki gelişmeler finansal istikrarın son derece önemli olduğunu açıklamaktadır. Finansal istikrar, para ve maliye politikası açısından da son derece önemli bir konudur. Finansal işlemlerin hacmindeki hızlı artış, finansal araçların çeşitlerinde ve yapısında meydana gelen değişimler ve belki de en önemlisi finansal sistemlerden kaynaklanan ve maliyeti yüksek olan krizler yer almaktadır. Yaşanan bu krizlerin yanında, krizlerin ortaya çıkışına sadece birkaç kurumun başarısızlığının neden olması, konuyu daha da hassas bir hale getirmektedir. Finansal istikrarı, iki şekilde tanımlamak mümkündür. Finansal istikrar; yapılan sözleşmelere bağlı ve kesintisiz bir şekilde yürütülen faaliyetlerin, dış müdahale bulunmadan son derece güvenli bir şekilde yapılması olarak tanımlanır. Finansal piyasalar da faaliyet gösteren her üyenin işlemlerinin piyasada belirlenen fiyatlardan rahatlıkla sağlanması, finansal istikrarın bir göstergesidir (Sezgin ve Darıcı, 2009: 17).

Ekonomik kaynakların etkin bir şekilde kullanmasını sağlayan, ekonomik kalkınmayı kolaylaştıran, refahın artması, ekonomideki belirsizlikleri öncelik tanıyan ve bu belirsizlikleri çözebilen bu unsur finansal istikrar olarak tanımlanmaktadır (Karhan, 2019: 404).

Finansal istikrarın bir ekonomi için önemini anlayabilmek amacıyla finansal istikrarsızlığın nelere neden olabileceğine bakmak gerekir. Finansal istikrarsızlık sürecinde tahvil, hisse senedi ve yabancı para gibi finansal varlıkların fiyatları olmaları gereken değerlerin çok üzerine çıkabilir veya çok altında düşebilir, ödemeler zamanında yapılamaz ve bankalar karlı yatırımlara dahi kredi vermekte isteksizdir. Bu gelişimler,

yatırımlar ve tüketim kararlarının sağlıklı bir şekilde alınmasını engelleyebileceğinden, ekonomideki toplam harcamalar, ekonominin üretim kapasitesinin çok üzerine çıkabilmekte veya çok altında düşebilmektedir. Finansal istikrarsızlık, önlenemediği takdirde ilerideki aşamalarda hiperenflasyon, banka batmaları ve hisse senedi piyasalarının çökmesine neden olabilir (Pınar ve Erdal, 2011:185).

Avrupa Merkez Bankası Başkan Yardımcısı Papademos 2009 yılında finansal istikrarı; finansal sistemin finansal aracılık sürecinde tasarrufların ve daha çok kâr sağlayan yatırım fırsatlarının paylaşımını bozacak kadar ciddi şoklara ve finansal dengesizliklerin doğurduğu çözülmelere karşı direnebileceği bir durum olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre, fiyat istikrarındaki gibi tek bir gösterge üzerinden finansal istikrarın güçlendirilmesi ve teşvik edilmesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir. Bu anlamda, finansal istikrarın, istikrarsızlık üzerinden tanımlanmasının daha kolay ve anlaşılır olabileceği de ifade edilmektedir (Çamlıca, 2015: 29).

2.5.6. Finansal Gelişme ve Önemi

Finansal gelişme, herhangi bir ülkenin finansal sistemindeki kurumsal yapısının etkinliğinin ve finansal kurum sayısının artışı ile finansal araçların etkin bir şekilde kullanımının artması olarak tanımlanmaktadır (Özcan, 2013: 5).

Finansal gelişme bir ekonomide finansal araçların niteliğinin iyileşerek ve niceliğinin artarak, bu araçların yatırım ve tüketim faaliyetlerinde geniş bir kullanım alanı bulması olarak tanımlanabilir. Finansal gelişme, finansal yenilikler ile piyasa yapı ve kurumlarındaki genişlemeyi ve derinleşmeyi kapsadığı gibi, aynı zamanda finans sisteminin fon birikimini daha etkin yatırım alanlarına tahsis edecek kurumlara sahip olmasını ve bu kurumların sayısının artmasını da içermektedir (Dumrul, 2010: 14).

Sermaye bir ülkenin ekonomik büyümesinde rol oynayan önemli bir unsurdur. Sermayenin sağlanmasında, ulaşmasında ve kullanılmasında ortaya çıkan aracı kurumlar ve bu kurumların çoğalması finansal gelişmişliğin belirlenmesinde ve ölçülmesinde kolaylık sağlamaktadır. Finansal gelişme, iktisatçılar tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanabilir. Finansal gelişme, bir ülkenin finansal piyasasındaki menkul kıymetlerin çeşitliliği ve etkin bir şekilde kullanılabilir olmasıdır (Erim ve Türk, 2005: 23).

Finansal gelişme ile ilgili olarak benzer anlamda finansal genişleme ve finansal derinlik kavramları bulunmaktadır. Finansal gelişme, finansal kurumların artması ve gelişmesini ifade eder. Finansal derinlik ise finansal varlıkların gelir oranlarındaki büyümeyi ifade etmektedir. Finansal gelişme için en önemli husus finansal gelişmişliğin düşük olmamasıdır. Çünkü finansal gelişmişliğin düşük olması durumunda yabancı fonların transfer maliyeti artmakta ve ekonomi olumsuz etkilenmektedir. Bunun aksine finansal gelişmişliği yüksek olan ülkelerde ise iç fiyatlardaki istikrarsızlıktan kaynaklanan döviz kurlarındaki değer kayıpları finansal gelişmişlik sayesinde minimize edilmektedir (Bağcı, 2018: 240).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AFGANİSTAN'DA FİNANSAL SİSTEMİN İŞLEYİŞİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

3.1. AFGANİSTAN'IN GENEL DURUMU

Afganistan farklı kültürlerin harmanlanmış olduğu, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmanın yanı sıra; çeşitli dönemlerde savaş ve benzeri işgal süreçlerini yaşamış bir coğrafya da yer almaktadır (Mahdizada, 1997: 10).

3.1.1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu

Resmi adıyla Afganistan İslam Cumhuriyeti, Asya kıtasında bir ülkedir. Afganistan'ın denize sınırı olmayıp, Orta Asya ülkeleri arasında yer almaktadır. Bazı kaynaklarda Afganistan, Asya'nın kalbi olup etnik ve kültürel bağlardan dolayı Orta Doğu ülkesi olarak ta kabul edilmektedir. Afganistan'ın büyük bölümü dağlardan oluşmakta ve bu dağlar ülkenin tıpkı bir omurgası gibi kuzey doğusundan başlayıp Güneybatısına kadar uzanmaktadır. Bu nedenle Afganistan dağlık bir ülke olarak ta bilinir (Dawlat Abadi, 2003: 23).

Bu dağlardan biri de Himalaya dağlarının bir uzantısı olan Hindukuş Dağları'dır. Afganistan'ın en yüksek noktası Hindukuş Dağları'ndaki rakım 7492 m ile Nowşak Tepesidir (Vikipedi, 2020). Hindukuş Dağları, Afganistan'ın büyük bir bölümünü tarih boyunca yapılan saldırılara karşı doğal bir set görevi üstlenerek korumuştur (Adeli, 2018: 3). Afganistan'ın coğrafi yapısı incelendiğinde tarım ve hayvancılık konusunda önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak bilimsel ve teknik desteğinin yetersizliği ve yeterince aşılama yapılamamasından dolayı verim düşüktür (Afganistan Ülke Raporu, 2017: 32). Afganistan bölgede ve dünyada tarım ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ABD Uluslararası Kalkınma Ajansının (USAID) verilerine göre ülke nüfusunun % 80-85'ı tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Aynı zamanda Dünya Bankası'nın 2019 verilerine göre Afganistan GSYİH'nin % 31'ini tarım ve hayvancılık sektörü oluşturmaktadır. Bu nedenle Afganistan ihracatının büyük kısmını tarım ve hayvancılık ürünleri oluşturmaktadır.

Şekil 3.1. Afganistan'ın Coğrafi Konumu

Kaynak: CIA- The World Factbook

ABD Merkezî İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) 2020 yılı Temmuz ayı istatistiklerine göre Afganistan'ın yüz ölçümü yaklaşık 652.230 km^2 olup yüzölçüm açısından dünya ülkeleri arasında 41. sırada yer almaktadır (CIA-The World Factbook, 2020). 30 yıldan fazla devam eden savaş ve bu nedenle ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, ülkedeki en eksiksiz nüfus sayımı. 1979 yılında yapılmıştır. Afganistan'da 1979 tarihinden sonra kesin ve Tam bir nüfus sayımının yapılamadığı için nüfus sayısı tahminler üzerine dayanmaktadır. Bu çerçevede Afganistan İstatistik Kurumu'nun 2020 yılı raporuna göre Afganistan nüfusunun 32,9 Milyon kişi olduğu tahmin edilmektedir. Bu bağlamda nüfusun % 51'ini (16,8 Milyonu) erkekler ve % 49'unu ise (16,1 Milyonu) kadınlar oluşturmaktadır. Nüfusun % 71'i kırsal kısımlardan yaşarken % 24,4'ü ise şehirlerde yaşamını sürdürmektedir. Nüfusun geri kalan % 4,4'ünü ise göçebeler oluşturmaktadır (www.nsia.gov.af).

3.1.2. Afganistan'ın Jeo-Politik Önemi

Eskiden Aryana, sonradan da Horasan olarak bilinen ve 18. yüzyıldan itibaren Afganistan olarak adlandırılan bugünün "Afganistan", Orta Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Kafkasya arasındaki sınırda yer alan bir devlettir. Afganistan'ın, bu önemli coğrafi konumundan dolayı birçok ülkenin ilgisini çekmiş ve işgallerine maruz kalmıştır (Behzad, 2016: 72). Coğrafi konumu ve siyasi tarihinde yaşanan olaylar nedeniyle Afganistan uluslararası literatürde "Stratejik Yol", "İmparatorlukların Geçiş Yolu", "İpek Yolu Kavşağı", "Dünya'nın Damı", "Hindistan'ın Kapısı", "İslam Dünyası'nın Doğu Kapısı", "Medeniyetler Kavşağı", "Dünya Ticaret Merkezi" ve "Asya'nın Kalbi" olarak ta çeşitli kaynaklarda ifade edilmiştir (Duman, 2019: 9).

Afganistan, Güney Asya, Orta Doğu, Orta Asya ve Uzak Doğu olmak üzere dört farklı kültür ile yaşamın arasında yer almakta ve bu coğrafi konum, onu bölge ve dünyada dinamizm merkezi haline getirmiştir (Sulimani, 2019: 76).

Afganistan, küresel ve bölgesel güç mücadelesinde Kuzey Asya'dan Güney Asya'ya, Orta Asya'dan, Orta Doğu'ya uzanan ve bunları birbirine bağlayan kara köprüsü olarak önemli bir jeopolitik güç ve önemli bir jeopolitik güzergâh olarak görülmektedir (Behroz, 2020: 29). Jeopolitik konumu sebebiyle büyük bir buhran içerisinde itilmiş olan Afganistan'ın bu açmazdan kurtulması ve bölge güvenliğini tehdit eder konumundan çıkması, bu ülkenin kısa vadede tek başına üstesinden gelebileceği bir durum değildir. Bu durumu ortadan kaldırmanın tek yolu Afganistan'daki yerel güçler yerine, merkezi otoriteye destek olmak ve ülke bütünlüğünü tesis etmekten geçmektedir. Ayrıca aşiretlerin silahsızlandırarak merkezi hükümete bağlanması da ülke bütünlüğü açısından en önemli konular arasındadır (Yazıcı, 2012: 282).

3.1.3. Afganistan'ın Genel Ekonomik Durumu

Afganistan1979 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) işgaline uğraması ve ardından takip eden iç savaşlar ve istikrasızlıklar nedeniyle, ekonomik durumuna ilişkin güvenilir bir şekilde istatiksel bilgi temin etmek oldukça zordur. Afganistan dünyanın en fakir ülkelerinden biridir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 2019 yılı İnsani Gelişme Raporu'nda Afganistan 189 ülke arasında 170. sırada Türkiye ise 59. sırada yer almaktadır. İşgücü ve sermaye kaybı sebebiyle son 25 yıldır Afganistan'ın GSYİH'si büyük düşüş göstermektedir (www.tr.undp.org).

Afganistan ekonomisinin, toprakları sadece % 15'i ekilebilir olmasına rağmen, ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Tarımsal üretim son derece ilkel koşullarda yapılmakta ve iklim koşullarından büyük ölçüde etkilenmektedir. 1979 yılından itibaren SSCB'ye karşı sürdürülen savaş ve ardından takip eden iç savaşlar Pakistan ve İran gibi komşu ülkelere mülteci akımına yol açmıştır. Afganistan'ın gıda üretimi, nüfusunun beslemek için gereken oranını % 15 altındadır. Tarım % 80, sanayi % 10 ve hizmet sektörü yine % 10'luk bir paya sahiptir. Endüstrisi ağırlıklı olarak küçük çapta tekstil, sabun, mobilya, ayakkabı, gübre, çimento, el yapımı halılar, doğal gaz, yağ, kömür ve bakır işletmelerine dayanmaktadır (Obayd, 2017: 11).

Ekonomisi dış mali yardıma bağlı olan Afganistan'ın, temel ekonomik politikası, dış yardım ve yabancı yatırım sağlanması üzerine kurulmuştur. Yatırımlar ve dış mali yardımın en verimli şekilde kullanılarak özel sektörün büyümesi ve gelişmesi amaçlanmaktadır. Mevcut koşullar altında Afganistan merkezi hükümetinin ülkenin yeniden inşa edilmesine yönelik olarak harcayabileceği herhangi bir fonu bulunmadığından, kısa ve orta vadede, ülkenin yeniden yapılanması batılı ülkelerin ve özellikle ABD'nin ülkeye yapacağı dış yardımlara bağlıdır. Yabancı ülke ve uluslararası kuruluşlar, Taliban Rejiminin devrilmesi sonrası toplanan 2002 yılı Tokyo ve 2004 yılı Berlin Konferanslarında; Afganistan'ın yeniden yapılanması amacıyla sözü verilen 8,3 Milyar Dolarlık yardım tutarının 2 Şubat 2006 tarihinde düzenlenen Londra Konferansına kadar sadece 6,2 Milyar Dolarlık (% 75) kısmını realize etmişlerdir. Londra Konferansı'nda alınan yeni kararlar ve taahhütler sonrası imzalanan 5 yıllık yardım ve kalkınma programı anlaşmasına (Afghanistan Compact) göre daha önce realize edilmeyen 2,1 Milyar Dolar'da dâhil olmak üzere 2006-2010 yıllarını kapsayan dönem boyunca 10,5 Milyar Dolarlık yeni bir yardım ve kalkınma paketi onaylanmıştır. Afganistan'ın ekonomik görünümü 2001 yılından bu yana, uluslararası yardım akışı ve dört yıllık bir kuraklığın ardından, artan yağışlarla tarımsal üretimde gözlenen çarpıcı artış sayesinde önemli ölçüde iyileşmiştir (www.ticaret.gov.tr).

Afganistan ithalatçı bir ülke olarak bilinir. Ülkenin toplam ithalatı % 90 ve ihracatı ise %10'luk bir paya sahiptir. Bu çerçevede Afganistan 2020 yılında 863.833.321 Milyon Dolarlık ihracatı ile dünyanın en büyük 150. ihracatçı ülkesi olmuştur. Ayrıca 2020 yılında Afganistan 6.776.781.439 Milyar Dolar ithalat yaparak dünyanın en büyük 122. ithalatçı ülkesi olmuştur (Afganistan Ulusal İstatistik ve Bilgi Kurumu). Halı ve kilim, kurutulmuş/taze meyveler, tıbbi bitkiler Afganistan'ın ihracat ürünlerini; petrol, zırhlı araçlar, makine ve teçhizat ile gıda gibi ürünler ise ithalat ürünlerini teşkil etmektedir. Afganistan'ın en fazla ithalat yaptığı ülkeler; İran İslam Cumhuriyeti, Pakistan İslam Cumhuriyeti, Çin, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Hindistan, Rusya ve Türkiye'dir. Ana ihracat ortakları ise; İran İslam Cumhuriyeti, Pakistan İslam Cumhuriyeti, Türkiye ve Rusya, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkmenistan, Tacikistan, Çin ve ABD'dir (Sadid, 2019: 29).

Tablo 3.1. Afganistan'da Son 5 Yıllık GSYİH (Milyar $)

Beş Yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla					
2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
20.485	19.907	19.363	20.192	19.404	19.101

Kaynak: www.worldbank.org.

3.1.4. Afganistan'daki İstikrarsızlıkların Nedenleri

1747 yılında Ahmet Şah Durrani tarafından kurulan Afgan İmparatorluğu'ndan günümüz Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne kadar geçen süre boyunca Afganistan'da uzun soluklu istikrar ortamı sağlanamamıştır. Kuzey'den Sovyet Rusya'nın, Güney'den Britanya'nın baskısı altında kalan ülkede uluslaşma ve modernleşme girişimleri başarıya ulaşmamıştır. Coğrafî yapı, ekonomik sorunlar, yolsuzluk, kaynakların etkin kullanılamaması, çok kültürlü toplumsal yapı, eğitim sisteminin yetersizliği, altyapısı, adalet sisteminin işlememesi gibi istikrarsızlığa neden olan etkenlere ilave olarak, ülkede istikrarın önündeki en önemli engel de uyuşturucu ekonomisidir. Afyon ekonomisi 1989 yılında SSCB işgali sonrasında artarak devam etmiştir. Başlangıçta mücahit gruplar tarafından SSCB'ye karşı verilen mücadelenin finansmanını sağlaması nedeniyle batılı ülkeler tarafından hoş görülen uyuşturucu ekonomisi, iç savaş döneminde grupların birbirleri ile mücadelelerinin de finans kaynağı olmuştur. Afganistan'da kökleri derinlerde olan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, terör yapılanmalarını ve organize suç gruplarını cezbetmiştir. Bugün karmaşık ilişkiler ağıyla örülmüş politik yapı nedeniyle ülkede yaşanan güvenlik sorunları bölge ülkelerini tehdit etmekte ve küresel güvenlik sorunlarına yol açmaktadır (Arslan, 2016: 48).

Afganistan'da yaşanan istikrarsız ortamın en önemli nedenlerinden birisi de ülkede kronikleşen ekonomik sorunlardır. Zayıf ekonomi nedeniyle ülkede merkezi yönetim ülkenin her bölgesinde varlığını hissettirememekte, devletin boş bıraktığı alanlar ise yerel güçler ve yasadışı gruplarca zaman kaybetmeksizin doldurulmaktadır. Devlet bu yerel yapılar nedeniyle vergi gelirinden yoksun kalmakta, yer altı kaynaklarını güven içinde işletememekte, ulaşım yollarının güvenliğini sağlayamamakta, yabancı yatırımlar da ülkeye yatırım yapmaktan kaçınmaktadır.

3.2. AFGANİSTAN'DA PARA VE PARANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Afganistan para ve üzerindeki semboller farklı dönemlerde kralların ve yöneticilerin değişmesiyle de farklılık göstermiştir.

Madeni para ve banknot oluşturulmadan önce tüm işlemler takas adı verilen mal alışverişi ile gerçekleştirilmiştir. Takas işlemleri sırasında çok fazla zorluklarla karşılaşılması, ürün çeşitliliğinin artması ve yeni gelişmeler insanların ihtiyaçlarını karşılayamadığından bakır, gümüş ve altın gibi değerli metaller, takas sürecini kolaylaştıran ve geliştiren değişim araçları olarak kullanılmıştır. Bu eğilim, farklı madeni paralar ile banknotların basımını izleyerek devam etmiştir (www.dab.gov.af). 1919 yılına kadar Altın, gümüş ve bakıra dayalı metal para sisteminin herkes tarafından alım-satımlarda kullanıldığı görülmektedir. Altın metaller 1 ve 0,5 Amani olarak, gümüş metaller ise 1 ve 0,5 Afgani (AFN) olarak bastırılmıştır. Bastırılan 1 Amani metalin ağırlığı 6 gram ve 0,5 Amani ise 3 gram olarak belirlenmiştir. Ayrıca 1 AFN metal paranın ağırlığı 10 gram, 0,5 AFN metal paranın ağırlığı ise 5 gram olarak bastırılmıştır (Mesud, 2016: 67).

3.2.1. Paranın Tarihsel Gelişimi

Afganistan'da ticaret ve alış veriş işlemleri takas ile başlamış ve daha sonra farklı dönemlerde farklı paralar kullanılmıştır. Ayrıca Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin para tarihine bakıldığında da 1919 yılına kadar altın, gümüş ve bakıra dayalı metal para sistemi herkes tarafından kabullenilerek, alım-satımlarda kullanıldığı görülmektedir. Bu sikkelerin bazıları yurtdışında, bazıları ise Afganistan'da basılmıştır. Akhameniler, Yunun-u Bakhtari, Sasaniler, İslam'ın ortaya çıkışı, Gazneliler, Selçuklular, Ghooriler, Ahmedşah Abdalı ve 1919 yılı sonlarına kadar sikkeler, tarihin farklı dönemlerinde ticarette kullanılmıştır. Afganistan'ın ilk banknotu Amanullah Han döneminde basılmış ve sikkelerin yanında kullanılmıştır. Amanullah Han'ın iktidarlığı sırasında, ilk banknotlar 1919 yılında Kabil Rüpyesi adı verilen ve daha sonra Afgani adına değiştirilen banknotlar ise 1919-1920 yılları arasında kullanılmıştır (www.dab.gov.af).

Bu banknotların sağ tarafında Afganistan hükümetinin sembolü olan Minber ve Mihrap, ortasında Gazi Amanullah Han Devletinin sembolü ve sol tarafında ise 1 Kabil Rüpyesi, banknotun aşağısında ise "bu banknot burada belirtilen miktar için

tasarlanmıştır" olarak Farsça dilinde yazılmıştır. Bir yıl sonra tekrar bu paralar bastırılmış ancak bu kez barkotsuz ve 1, 5, 50 ve 100 Kabil Rüpyesi olarak bastırılarak ve 1925 yılına kadar kullanılmıştır (Hüseyin Zadeh, 2017: 1). Uzmanlar, Amanullah Han dönemindeki banknot değerinin dört dilde tasarlandığını (hepsi tek banknotta); Peştuca, Farsça, Urduca ve Türkçe, yazılarının olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmacılara göre bu banknotlar sınırların ötesinde kullanıldığını belirtilmektedir (DAB, 2014). Bu paraların üzerinde yazılan Türkçe ve Urduca o zamanda Afganların İslam Cumhuriyeti Türkiye ve Hindistan ile güçlü bir ticari ilişkisinin olduğunu ve bu üç ülke parasının birbiri arasında geçerliliğini göstermektedir.

Şekil 3.2. Afganistan'da Bastırılan İlk Para

Kaynak: Hüseyin Zadah, 2017

Emir Amanullah Han banknotları, ülkenin para sisteminin zaman talebine göre geliştirmek ve ülkede ulusal birliği oluşturmak için bastırılmıştır. Bu banknotların çıkarılmasıyla metal para sistemi hâkimiyeti sona ermiştir. Ayrıca Afganistan ekonomi ve sosyal kalkınma alanlarında da yeni dönem başlamıştır (Mesud, 2016: 68).

1925 yılına kadar kullanılması devam eden Rüpye birimi yerine Afgani para birimi olarak bastırılmış ve ilk defa 5 Afgani para birimi bastırılarak pazara sürülmüştür. Günümüzde Afganistan Para birimi Afgani (AFN) olarak devam etmektedir. Amanullah Han dönemi 1928 yılına kadar sürmüş ve dönemi boyunca 5 çeşit 5 birimlik para 3 çeşit 10 birimlik ve 2 çeşit 50 birimlik para bastırılmıştır. Amanullah Han sonrası Habibullah Kalakani iktidara gelmiş ancak çok sürmemiştir. Bu dönem ve sonrası para birimleri

çok değişime uğramamıştır. Sadece üzerindeki mühür ve imza değiştirilerek 1933 yılına kadar kullanılmıştır (Qiyam, 2016).

1933 yılında Muhammad Zahir Şah iktidara gelmiş ve 1 yıl sonra Bank-e Milli Afgan (Afganistan Ulusal Bankası) 35 Milyon Afgani (1,5 Milyon ABD Doları) sermaye ile kurulmuştur. Bankanın kurulmasıyla birlikte Muhammad Zahir Şah paraları da bastırılmaya başlamıştır. Bu paralar 2, 5, 10, 20, 50 ve 100 AFN para birimleri olarak bastırılmıştır. 1939 yılında Abdul Mecid Zabuli'nin tavsiyesi ve önderliğinde Da Afganistan Bank (Günümüz Afganistan Merkez Bankası) kurularak devlet sermayesi Bank-e Milli Afgan'dan bu bankaya aktarılmıştır. Da Afganistan Bank (DAB) 16 Şubat 1939 tarihinde ilk banknotları 2, 5, 10, 20, 50, 100, 500 ve 1.000 AFN para birimleri olarak yayımlamıştır (www.shahrakalmahdi.com).

Şekil 3.3. Merkez Bankası'nın Kurulmasından Sonra Bastırılan Para (AFN)

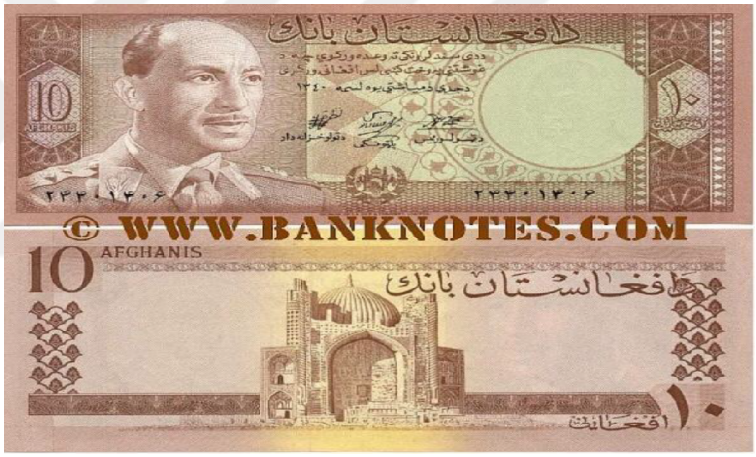

Muhammad Zahir Şah DAB'nın kurulmasından sonra bastırdığı paralara iki önemli değişiklik getirmiştir. Bunlardan birincisi banknotlar üzerindeki Farsça ve diğer dillerde yazılan yazıları silerek sadece Peştuca yazısı kalmıştır. İkincisi ise para üzerindeki kraliyet simgesi yerine Da Afganistan Bank yazısının getirilmesi olmuştur. Buna ek olarak DAB'ın kurulmasından önce Afganistan'ın en büyük para birimi 100 AFN iken Bankanın kurulmasıyla 500 ve 1.000 para birimleri de tedavüle sokulmuştur (www.bbc.com). Hatırlatmak gerekirse Afganistan 1970'li yıllarda sabit bir döviz kuru sistemi izlemiştir (Kazım, 2017: 4).

1973 yılında Muhammad Zahir Şah tedavi için yurtdışına gitmiş ve bunu fırsat olarak değerlendiren Muhammad Zahir Şah'ın amcaoğlu ve aynı zamanda Başbakan olan Mohammad Davut Han darbe yaparak hükümeti ele geçirmiştir. Davut Han

iktidara geldikten hemen sonra kraliyeti devirerek Cumhuriyeti kurmuş ve banknotlara sadece renk ve üzerinde kendi resmini getirerek devam ettirmiştir (Aryayı, 2014).

Şekil 3.4. Cumhuriyet'in Kurulmasından Sonra Bastırılan Para (AFN)

Davut Han Hükümeti 1977 yılına kadar sürmüştür. 1978 yılında darbe ile iktidara geçen Nur Muhammad Taraki ordunun desteğini kazanma amacı ile maaşları artırmıştır. Maaşları karşılamak için basılan paralar ve siyasi istikrarsızlık ulusal paranın değer kaybetmesine neden olmuştur. Örneğin 1974 yılında (1 $ = 60 AFN) satın alınırken, 1979 yılında 1 $ = 70 AFN olarak döviz kurunun artmasına sebep olmuştur. 1980-1990 yılları arasında Afganistan'da art arda iktidar değişimleri, siyasi belirsizlikler, Sovyetler Birliği'nin saldırısına karşı oluşan savaş ortamı ve dış müdahaleler sonucunda ülkedeki tüm ekonomik ve sosyal kurumlar olumsuz etkilenmiştir. Ülkedeki bu belirsizlik ortamı sermayelerin ve yatırımların ülkeden çıkışına, devletin gelir kaynaklarının yok olmasına ve hükümet harcamalarının para basımı ile karşılamak zorunda kalmasına yol açmış, yerli para son derece değersiz hale gelmiştir. Örneğin 1980 yılında 1 $ =72 AFN iken 1986 yılının sonunda 1 $ = 206 AFN, 1990 yılında ise 1 $ = 1.373 AFN olmuştur. Sovyetler Birliği ordusunun Afganistan'dan çekilmesinden iki yıl sonra ülkede 1992 yılında mücahitler iktidarı ele almıştır. Bu yılda hükümet tarafından revalüasyon yapılarak ulusal para değeri yükseltilmiştir. Örneğin bir yıl önce 1 $ =1.373 AFN olan döviz kuru, 1992 yılının Mayıs ayında 1 $ =787 AFN olarak belirlenmiştir. Bu dönemde yerli paranın değerlenmesi herhangi bir uygun para politikasına dayanmamaktadır. Döviz kurundaki bu düşüşün temel nedenleri ülkedeki nispi siyasi istikrar, mültecilerin dönüşü ile beraber ülkeye döviz girişi ile 14 yıldan beri Afganistan ve Pakistan İslam Cumhuriyeti arasında kapalı olan ticaret yolunun açılmasıdır (Mesud, 2001: 214).

1979'den sonra AFN'nin değeri daha önce görülmemiş bir şekilde değer kaybetmiş ve bu da AFN'nin aşırı basılmasına ve birikmesine neden olmuştur. AFN'nin

değer kaybı 5.000 ve 10.000 AFN banknotlarının basılmasına ve ticaret ve işin zarar görmesine neden olmuştur. Taliban rejimi sırasında yeni banknotlar basılmamış ve önceki dönemden eski banknotlara borsalarda izin verilmiş ve herkes tarafından günlük alış verişlerde kullanılmıştır (www.dab.gov.af).

1992-2001 yılları arasında Afganistan'da bir önceki dönemlerde yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerden daha kötüsü yaşanmıştır. İktidara geçen mücahitler kendi aralarında iktidar paylaşımı için dış güçlerin de desteği ile iç çatışmaları başlatmıştır. Bu iktidar çatışmaları devletin gelirlerini sıfır düzeyinde düşürdüğü gibi savaş harcamalarını en yüksek düzeye ulaştırmıştır. Bu harcamaların bir kısmı dış müdahalecilerin desteği ile karşılanırken bir büyük kısmı ise para basımı ile karşılanmıştır. Tüm bunlara rağmen 1994 yılından itibaren Rusya'da basılmaya devam eden iki farklı para, biri merkezi hükümeti temsil eden Kâbil Hükümeti ve diğeri ise Afganistan Türklerinin lideri Mareşal Abdul Raşid Dostum, ülkenin kuzeyinde bulunan Mezar-i Şerif şehrindeki iktidar tarafından piyasaya dağıtılmıştır (Safi, 2002: 1).

İç savaşların çoğalması, Merkez Bankası'nın ve para politikasının siyasi iktidar için kullanıldığı, teminatsız paraların sınırsız bir şekilde basılması ve 1996 yılında terörist bir örgüt olan Taliban'ın merkezi hükümeti ele geçirmesi ülke parasının inanılmaz bir şekilde değer kaybetmesine neden olmuştur. 1992 yılında döviz kuru 1 $ =787 AFN iken, 25 Mayıs 1996 yılında 1 $ = 13.225 AFN ve 2001 yılının Eylül ayında ise 1 $ = 73.000 AFN seviyesine ulaşmıştır. Döviz kurundaki bu hızla yükseliş 2001 yılının son çeyreğine kadar, yani Taliban Hükümeti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir (Sanjar, 2018: 28).

Afganistan Merkez Bankası'nın kuruluşundan 1980'li yıllara kadar sabit ve yarı sabit döviz kuru sistemi uygulanarak ulusal paranın değeri az dalgalı bir şekilde korunmaya çalışılmıştır. 1980-2002 yılları arasında ise siyasi istikrarsızlık ve uzun süreli çatışmalar nedeni ile Merkez Bankası bağımsızlığını yitirerek devletin bir gelir kaynağı hâline gelmiştir (Hüseyin Zadeh, 2007: 1)

3.2.2. Afganistan'da 2001 Yılı Sonrası Para

Afganistan'da uzun süren iç savaşlara, ABD başta olmak üzere Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization, NATO) üyesi ülkelerin de desteği ile 2002 yılında son verilerek yeni hükümet kurulmuştur. Geçici olarak kurulan

bu hükümet sayesinde ülkede nispi istikrar sağlanmıştır. 2001 yılında 1 $ = 73.000 AFN olan döviz kuru 2002 yılında 1 $ = 43.000 AFN'ye düşmüştür. Yeni hükümet tarafından yerli paranın değerini yükseltmek amacı ile parasal reformlara gidilmiştir. Bu bağlamda 2002 yılının Eylül ayında ISO 4217 kodu ile Almanya'da basılan yeni Afgani paralar, Ekim ayında Afganistan'da dağıtılmıştır. Eski paralar ise 1.000 AFN karşılığında 1 AFN yeni para verilerek üç ay sürecinde ülke genelinden toplanmıştır. Böylece yeni para ile döviz kuru 1 $ = 43 AFN olarak belirlenmiştir (Ahsan, 2011: 1).

Afganistan Merkez Bankası'nın 2001 yılı sonrası yaptığı reformlar çerçevesinde paralardan üç sıfırın atılmasıyla günümüzde 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 500 ve 1.000'lik olarak basılan AFN banknotlar kullanılmaktadır. Günümüzde AFN banknotlar iyi ve istikrarlı bir değere sahip olup, halk tarafından ulusal kimlik olarak görülmekte ve Merkez Bankası tarafından sürekli olarak tanıtımı için çalışılmaktadır (www.dab.gov.af).

Şekil 3.5. Afganistan'da 2001 Yılından Sonra Bastırılan Paralar

Afganistan'da yerli paranın değerini olumsuz etkileyen bir diğer husus ise ülkenin belli bölgelerinde komşu ülkelerin para birimlerinin günlük alışverişlerde geçerliliği ve yerli paraya göre daha fazla tercih edilmesidir. Örneğin ülkenin batısında yer alan Herat vb. şehirlerde İran İslam Cumhuriyeti para birimi olan Riyal, ülkenin güneyindeki Kandahar, Nangrahar vb. şehirlerde ise Pakistan İslam Cumhuriyeti para birimi Rupi ile ülkenin genelinde de büyük işlemler için ABD Dolarının tercih edilmesi AFN'nin kullanımını sınırlandırmaktadır. Tüm bunların temel nedeni, milletin kendi değerleri arasında yer alan ulusal paraya karşı bilinçsiz davranışları ve yerli paraya karşı olumsuz beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Bu eylemlere karşı Merkez Bankası yerli paranın kullanışını yaygınlaştırmak amacı ile ülke içinde yabancı para ile işlem yapmayı yasaklamış olsa bile, bazı bölgelerdeki denetimsizlik ve güvensizlik gibi

nedenlerden dolayı hâlâ yabancı para birimleriyle ülke içinde ülkenin kendi nüfusu arasında alışverişler gerçekleştirilmektedir (Sanjar, 2018: 31).

3.2.3. Afganistan'da Elektronik Para

Yıllarca süren savaş ve iç istikrasızlıklardan sonra 2001 yılında kurulan yeni Afganistan Devleti ülke içerisindeki yapısal birçok sorun ile karşı karşıya kaldığı için ve onların çözümüne odaklandığı için teknolojik gelişmeye gereken önemi verememiştir. Bu nedenle Afganistan'da elektronik paranın gelişimi hala gelişememiş ve ülke nakit temelli bir toplum olmaya devam etmektedir. Ancak son zamanlarda hükümet ve mobil şebeke operatörleri elektronik paranın kabul edilmesinin teşvik edilmesi için çalışmalarına devam etmektedir (www.thunes.com).

Afganistan Merkez Bankası Yüksek Kurulu tarafından onaylanan Elektronik Para Kurumları Yönetmeliği'ne göre, "Elektronik Para Kurumu (EMI), bir Ticari Banka veya Mevduat Mikro Finans Kurumu (DMFI) dışında, banknot, madeni para veya diğer para karşılığında ödeme aracı olarak kullanılabilmektedir" ifadesi yer almaktadır. EMI düzenlemesinin 27. maddesine göre, Elektronik Para Kurumları, büyük nakit işlem raporlarını, Afganistan Finansal İşlemler ve Raporlar Analiz Merkezi'ne (FinTRACA) bu yönetmelik tarafından yönetilen herhangi bir işlemle ilgili olarak bildirimde bulunmak zorundadır. Gelen veya giden herhangi bir elektronik para aktarımı ile ilgili olarak 10.000'den fazla Afgani'yi kapsayan işlemler büyük nakit işlemler olarak bilinmekte olup bu işlemler için FinTRACA'ya aylık takvim bazında ve raporun kapsadığı ayı kapsayan (veya kapsam dâhil edilecek) ayın 5. iş gününden geç olmamak üzere bildirimde bulunulmalıdır (www.dab.gov.af).

Afganistan Hükümeti'nin nakit ödeme işlemlerinin elektronik biçimde değiştirme çabaları, on binlerce kişinin çeşitli bankalardan elektronik bankacılık kartı almasına yol açmıştır. Bu kartların sahipleri banka hesaplarını uzaktan izleyebilmekte, istedikleri zaman ATM'lerden para çekebilmekte ve ayrıca kredi kartı ile alışveriş yapılabilmektedir. Ancak bu olgu Afganistan'da henüz yaygınlaşmamıştır. Ayrıca Afganistan'da nakit para taşınması da güvenlik açısından büyük bir risktir. Bu durum banka kartlarının kullanımını cazip kılmakta açan ATM makinalarının büyük şehirlerdeki bazı lüks mağazalarda bulunması elektronik bankacılık kartlarının kullanımını sınırlandırmıştır. Son zamanlarda Afganistan Merkez Bankası da geleneksel nakit akışı işlem kültürünü değiştirmeye çalışmaktadır (Emin Zadeh, 2015).

Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Ghani, 2014 yılında göreve başlamasıyla bazı reformları gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri de elektronik paradır. Yalnızca nakit kullanan bir sistemin riskli, verimsiz ve yolsuzluğa karşı savunmasız olduğunu belirten Cumhurbaşkanı Eşref Ghani, devlet kurumlarına pratik olduğunda nakit dışı ödemeler veya elektronik para kullanmalarını emretmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Ghani'nin bu söyleminin tam olarak uygulanmasının zaman alacağı düşünülmektedir. Afganistan'da dört tür elektronik para kullanımına izin verilmiştir. Bunlar; nakit kartı, banka kartı, mobil cüzdan ve depolanmış değerli hesap kartlarıdır.

Afganistan bankaları ve mevduat kabul eden Mikro Finans Kurumları'nın (MFI) bankalar ile banka dışı finansal kurumları düzenleyen yönetmelikler gereği elektronik para hizmetlerinin sunulmasına izin verilmektedir. EMI düzenlemeleri, elektronik paranın bankacılık sistemine, fonları yatıran EMI lisans sahibi kuruluşun bireysel müşterileri olan bir mütevelli hesabına tamamen yatırılması gerektiğini belirtir. Ek olarak, hesabın yedieminin e-parayı yatıran EMI tüzel kişiliği olması gerekir. EMI lisansı alanların 1 Milyon ABD Doları'na eşdeğer minimum sermayeye sahip olması gerekmektedir. Tüketiciden tüketiciye mobil transferler, işlem başına maksimum 15.000 AFN (220 $) limit ile günde 10 işlemle sınırlıdır. Tüketiciden işletmeye, işletmeden işletmeye veya işletmeden tüketiciye işlemler için herhangi bir sınır yoktur. Bir e-para hesabında tutulabilecek maksimum tutar ise 150.000 AFN'dir (2.200 $). Bir e-para hesabı yurt dışından gelen havaleleri alabilirken, Afganistan dışına para göndermek için kullanılamaz (www.thunes.com).

Afganistan'daki dört büyük mobil şebekesinden; Afgan Kablosuz İletişim Şirketi (AWCC), Etisalat ve Roshan olmak üzere üç büyük mobil şebekesinin desteğiyle elektronik para hizmetlerini uygulamaya başlamıştır. Roshan mobil şebekesinin hizmeti M-Paisa, AWCC mobil şebekesinin hizmeti My Money ve Etisalat mobil şebekesinin hizmeti ise M-Hawala'dır. Ancak önde gelen şirketler arasında yer alan MTN mobil şebekesi henüz elektronik para hizmetine belirsiz bir nedenle başlayamamıştır. Finansal olmayan kuruluşlar tarafından sağlanan e-para hizmetleri, DAB kontrolü altındaki Afganistan'ın Elektronik Para Kurumu düzenlemelerine uymak zorundadır. EMI düzenlemelerine göre e-para hizmet sağlayıcılarının bir Para Hizmet Sağlayıcı lisansı almaları zorunlu hala gelmiştir. EMI mevzuatı özellikle finansal olmayan kurumlar hazırlanmıştır (www.thunes.com).

Batı dünyasında ve dünya genelinde gelişmiş ülkelerde elektronik para sıklıkla kullanılmaktadır. Kredi kartları, sanal ödeme yöntemleri, kripto paralar ve elektronik para kullanımı hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca nakit para kullanmadan yapılan işlemler de günümüzde hayatı kolaylaştırır hale getirmiştir. Ancak dünyanın her yerinde durum aynı değildir. Özellikle de Afganistan gibi senelerce savaş ve istikrarsız bir durumda olan ülkelerde durum açıktır. Ancak elektronik ödeme sistemleri gelişmesi sayesinde olası yolsuzlukların da önüne geçebilir. Bu çerçevede Afganistan'daki genç Bankacılık sistemi elektronik ödemelerin yaygınlaşması ve geliştirilmesinde başarısız kaldığı görülmektedir (Sönmez, 2017).

Afganistan'daki elektronik paranın yaygınlaşmasını ve gelişmesine engelleyen faktörlerin başında yatırımların güvensizliği, bankacılığın gelişememesi ve halkın bu hususta bilinçsizliği gelmektedir (www.thunes.com).

3.3. AFGANİSTAN'DAKİ FİNANSAL SİSTEM

Afganistan'da yaklaşık 30 yıldır devam eden savaşlar, iç istikrarsızlıklar, güvenlik endişeleri ile Taliban'ın da etkisi ile ülkede finansal sistem neredeyse çalışamaz duruma gelmiştir. Afganistan ekonomisinin yeniden inşa edilme hızı, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması ile yoksulluğun azalması ise Afganistan'daki finans sektörünün hızlı ve sağlam bir şekilde yeniden geliştirilmesine bağlı kalmaktadır. Afganistan'da 2001 yılının sonuna bakıldığında, bankacılık lisansı ve sözleşmeli personele sahip bir dizi finansal kurumun varlığına bulunmakla birlikte etkin bir şekilde işleyen bir bankacılık sektörü mevcut değildir. Finansal sisteme dâhil kurumların çoğu ise Afganistan'ın başkenti Kabil'de bulunmaktadır. Diğer illerdeki finansal kurumların mevcut durumları hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.

2001 yılı sonrasında başkent Kabil dışındaki bölgelerde güvenlik kaygısı, finans sektörünün ülke çapında sistematik ve hızlı bir şekilde gelişmesini ciddi şekilde engellemiştir. Çünkü 2001 yılı gerek Merkez Bankası'nın gerekse ticari banka şubelerinin çoğu ile genel merkezleri arasındaki iletişim hatları büyük ölçüde bozulmuş ya da nerdeyse kullanılmaz hala gelmiştir. Buna bağlı olarak bankaların yurtiçi veya yurtdışı varlıkları ile yükümlülükleri hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Kabil'deki bankalarda tutulan kayıtlar güncelliğini yitirdiği, tutulan kayıtların ise uluslararası kabul gören muhasebe standartlarına göre değil Sovyet Muhasebe Sistemleri'ne göre hazırlandığı ifade edilmektedir. IMF gibi uluslararası kurumların da

Afganistan'ın finans sektöründeki veri tabanları ile ilgili on yıldan fazla bir süredir güncelleme yapmadığı görülmektedir. Sonuç olarak, Afganistan'da toplanan finansal bilgilerin belirsiz, çelişkili ve raporlanan verilerin ise titiz bir şekilde hazırlanıp hazırlanmadığı kaygı yaratmaktadır. Bu nedenle finans sektörünün Taliban sonrası koşullarını değerlendirmek oldukça zaman almıştır. Günümüzde bile finansal sisteme ilişkin bilgilerin derlenmesine devam edilmektedir (IMF, 2005: 72).

3.3.1. Afganistan Finansal Sisteminin Yapısı ve İşleyişi

Afganistan'ın mevcut finansal sistemi, bankalardan ve banka dışı finansal kuruluşlardan oluşmaktadır. Bankaların yanı sıra, banka dışı finansal kuruluşların bir parçasını oluşturan FX "Forex" (Kaldıraçlı Alım-Satım İşlemleri) bayileri, finansal hizmet sağlayıcıları, e-para kurumu ile döviz bozdurma şirketleri bulunmaktadır. Bankaları ve banka dışı finansal kurumları lisanslamak ve denetlemek Afganistan Merkez Bankası (DAB'ın) görevleri arasındadır (www.dab.gov.af).

Afganistan'ın finansal sistemi aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır.

1. 34 ilde 503 şubesi bulunan 12 lisanslı ticari banka,
2. 1.710 döviz satıcısı ile
3. 398 lisanslı para hizmet sağlayıcısı faaliyet göstermektedir.

Bunların yanı sıra Afganistan'da finansal sistemin işleyişine paralel olarak, uzun bir süredir kullanılmakta olan gayri resmi bir para değiştirici sistemde bulunmaktadır. Bu sistem Havale Sistemi olarak bilinmektedir (ABD Dışişleri Bakanlığı).

3.3.2. Havale Sistemi

Çalışmanın yukarıdaki bölümünde de bahsedildiği gibi Afganistan finansal sisteminin işleyişine paralel olarak, düzensiz nakit işlem ve transferleri uzun bir süredir kullanılmaktadır. Havale olarak bilinen bu sistem ülkenin geleneksel para transfer sistemi aracılığıyla uygulanmaktadır. Bu sistemde bir broker ağı (komisyoncular) bulunmaktadır. Havale sistemi ile kayıtlı finans sektörü arasında net bir ayrım yoktur. Uluslararası kara para aklama ile mücadele organı olan Finansal Eylem Görev Gücü'ne (FATF) göre, Afganistan'daki tüm işlemlerin yarısından fazlasında bu sistem kullanılmaktadır. Havale sistemi, büyük ölçüde kayıt dışılığı ve şeffaf olmayışı

nedeniyle Afganistan'ın kara para aklama sorunlarının merkezi haline gelmiştir. Afganistan'ın bankacılık sektöründeki büyümenin son yıllarda önemli ölçüde yavaşladığı ve geleneksel ödeme sistemlerinin bu süreci olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu çerçevede Afganistan'da finansal işlemlerin yaklaşık % 90'ı, döviz işlemleri, fon transferleri, ticaret ve mikro finans ve bazı mevduat alma faaliyetleri de dâhil olmak üzere Havale Sistem'i üzerinden gerçekleşmektedir (ABD Dışişleri Bakanlığı).

Havale Sistemi, hem nakit hem de nakit olmayan ödemeleri kapsamaktadır. Bu sistemin Afganistan'da uyuşturucu ile terörist faaliyetlerin finansmanı bağlamında da kullanıldığı öngörülmektedir. Bu nedenle Havale Sistemi'nin katı kurallara tabi tutularak, DAB'ın da lisanslama, düzenleme ve denetimine tabi tutmak gerekmektedir. Ancak IMF bu sistemin kolayca yok edilmediğini belirtip bazı etkin önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler ise DAB düzensiz para değiştiricileri kabul etmesi, onları daha iyi tanıması ve çıkarlarını DAB'ın ödeme sistemini geliştirme hedefi ile birleştirmenin yollarını bulmasıdır. DAB'ın bu önerileri uygulamasından sonra düzensiz para değiştiriciler düzenli para koşullarının geliştirilmesinde yapıcı bir rol oynamıştır. Bu çerçevede havale sistemi, Merkez Bankası tarafından aşağıdaki biçimde kullanılmaktadır (Lönnberg, 2003: 8)

- Para değiştiriciler, resmi finansal sisteme erişimi olmayan alanlar olan ülkenin daha uzak bölgelerine para aktarmaktadır. Ayrıca, bankaların yokluğunda, para değiştiriciler temel döviz bozdurma hizmetleri vermektedir.
- 2002 yılının Mayıs ayından beri DAB düzenli olarak ve genellikle haftalık bazda Kabil'deki para değiştiricilere bir açık artırma sistemi aracılığıyla ABD Doları nakit para sağlamaktadır[4].
- ABD Doları ve diğer yabancı para kurları her sabah saat 09:00'da DAB tarafından kamuya açıklanmakta, para değiştiriciler de bu açıklamaya göre işlemlerini sürdürmektedir. Ancak, açık piyasa işlemleri gün boyunca dalgalanmaya da açıktır.
- Afganistan'ın tüm bölgelerindeki para değiştiriciler, 2002 yılının son çeyreğinde gerçekleşen banknot borsasında kritik bir rol oynamıştır. Para

[4] Açık artırma oranı açık piyasa oranını yansıtır: ancak piyasayı veya DAB quated oranını belirlemek için kullanılmaz.

birimi reformunun para değiştiriciler sayesinde başarılı olduğu ifade edilebilir.

Havale Sistemi'nin yukarıda ifade edilen yararlarının yanı sıra bazı zararları da olabilmektedir. Bunlar; kara paranın aklanması, teröristlerin, isyancıların ve suç örgütlerinin finansmanı, komşu ülkelere ki özellikle ABD'nin yaptırımlarından etkilenen İran İslam Cumhuriyeti'ne nakit paranın kaçak yollardan girişi gibi işlemlerde kullanılmaktadır. Afganistan güvenliği ve gelişmesi için bu durum ciddi tehditler oluşturmaya devam etmektedir.

3.3.3. Afganistan Finansal Sisteminin Güçlü Yönleri

Afganistan finansal sisteminin yıllarca devam eden savaşlar ve istikrarsızlıklardan dolayı tekrar inşa edilmesi uzunca bir zaman almıştır. Ayrıca yaklaşık 20 yıllık bir süreç içerisinde finansal sistem diğer ülkeler ile mukayese edildiğinde yeteri kadar güçlü değildir. Ancak Afganistan finansal sisteminin bazı güçlü yönleri de bulunmaktadır. Finansal sisteminin durumunu iyileştirmek ve finansal istikrarı güçlendirmek amacıyla 2015 yılında Merkez Bankası bünyesinde Finansal İstikrar Komitesi kurulmuştur. Söz konusu komite finansal sistemin performansı ve finansal istikrarın güçlendirilmesi için Maliye Bankanlığı ile birlikte faaliyet göstermektedir. DAB, son 17 yılda finansal sistemin istikrarı ve entegrasyonu alanlarında önemli çalışmalar yürütmüştür. Bu çerçevede 2016 yılında Kalkınma Müdürlüğü'nün kurmasıyla kapsamlı bir finansal sistemin oluşturulması planlanmıştır. Bu bağlamda toplumun farklı kesimleri, özellikle düşük gelire sahip olanların, belirli ve temel bankacılık hizmetlerine erişebilmesi hedeflenmiştir (www.dab.gov.af). Dünya ülkelerine kıyasla finansal sisteminin yeniden inşaası mevcut uygulamalar dikkate alındığında daha kolay gerçekleştirilebilecektir. Ayrıca Afganistan halkının ve Afganistan'daki işletmelerin gelecekte bu finansal ürün ve hizmetlere olan talebinin yüksek olması finans sektörünün çok hızlı bir şekilde gelişebileceğini göstermektedir.

Afganistan finansal sisteminin gelişememesinin en önemli unsuru bankacılık sektörünün gelişememesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum bazı güçlü yönleri de beraberinde getirmektedir. Merkez Bankası'nın etkin denetimi altında bankacılık sektörü her geçen gün daha da iyi duruma gelmektedir. Mali istikrarı sağlamak, bankaların durumunu iyileştirmek ve zayıf bankaların genel sorunlarını çözmek amacıyla 2018 yılında Merkez Bankası ilk kez yeterli finansal güce sahip olmayan

bankalara yönelik bir stratejik planlama ve düzenleme ilkesini benimsemiştir. Aynı zamanda, reform programlarını uygulayabilen ve genel durumu iyileştirebilen bankaların faaliyetlerinin devamı ve ruhsatları ile ilgili gerekli kararlar alınmıştır. Afganistan'da uygulanmakta olan bankacılık yasa ve yönetmeliklerinin koyduğu kural ve düzenlemelere uymayanlar için ise icra tedbirleri alınmıştır. Bu kararların sonucu olarak, yürürlükteki bankacılık yasa ve düzenlemelerini ihlal ederek faaliyetine devam eden bankaların faaliyet lisansları feshedilerek faaliyetleri durdurulmuştur.

Finansal sistemi büyütmek, geliştirmek, finansal hizmetlere erişimi sağlamak ve ülke vatandaşlarına bu hususlarda kolaylık sağlamak amacıyla DAB, finans kuruluşlarını, özellikle de bankaları, teşvik ederek yeni bankalar, yeni para ve döviz hizmeti şirketlerinin kurulması, ATM ve Kart Okuyucularının (POS) faaliyetinin arttırılmasını planlamıştır. Finansal hizmetlere erişimi arttırmak amacıyla ilgili düzenlemelere ek olarak Banka Kredisi Garanti Rehberi hazırlanmıştır. Ülkenin bankacılık sektörünün güncel ihtiyaçlarına göre ve bu sektörün düzenleyici çerçevesini olabildiğince tamamlamak ve bir standart haline getirmek için uluslararası kabul gören standartlar gözden geçirilmiş ve bu hususlar dikkate alınarak gerekli ayarlamalar yapılmıştır. Bu bağlamda geleneksel bankacılık ve İslami bankacılık alanlarında bir dizi yeni düzenleme, politika, kılavuz ve prosedür taslağı hazırlanmıştır. Bu düzenlemelerin bir kısmı yürülüğe girmiş bir kısmının yürülüğe girmesi için ise çalışmalar merkez Bankası ve Afganistan Bankalar Birliği tarafından devam etmektedir. (www.dab.org.af). Bankaların bankacılık işlemleri ve hizmet standartlarını genişletilmesi ve tanıtılmasıyla bankacılık işlemlerinin Afganistan halkı tarafından kullanımı her geçen gün artmakta olup sektörün ürün ve hizmetleri de her geçen gün gelişmektedir.

3.4. AFGANİSTAN'DAKİ FİNANSAL PİYASALAR

Uzun süre devam eden savaşlardan etkilenen bir diğer önemli unsur ise finansal piyasalardır. Bu nedenle Afganistan'da finansal piyasalar hemen hemen hiç gelişmemiştir. Afganistan'da belirli bir finansal piyasa kurumu bulunmamakta olup işlemler serbest piyasa da gerçekleştirilmektedir.

3.4.1. Para Piyasaları

Afganistan'da para piyasaları incelendiğinde bu piyasalarda; bankalar ile Sarai Shahzada[5]'da döviz ve para alım satım işlemlerini yürütmek için faaliyet gösteren sarraflar ve para hizmeti sağlayıcıları görülmektedir. Afganistan para piyasasında 398 adet kayıtlı para hizmeti sağlayıcısı ve 1.710 adet kayıtlı sarraf bayisi bulunmaktadır. Bunlara ek olarak Afganistan'da faaliyet gösteren 3 devlet, 7 özel ve 2 yabancı sermayeli ticari bankada para piyasası işlemlerini yürütülmesine yardımcı olmaktadır.

3.4.2. Sermaye Piyasaları

Afganistan'da sermaye piyasası oldukça az gelişmiştir. Borsa ve tahvil piyasası yoktur. Merkez Bankası ülkenin finansman ihtiyaçlarını karşılamak için 2005 yılında bir sermaye senetleri piyasası kurmuştur (www.dab.gov.af). Lisanslı ticari bankalar, para hizmeti sağlayıcılar ve yabancı döviz satıcıları DAB menkul kıymetlerinin birinci açık artırmasına katılabilmektedir. Afganistan sermaye piyasasının gelişmesi Afganistan'ın geleceği için kritik öneme sahiptir (Gitting Finance in South Asia, 2010: 30).

Finansal piyasaların gelişmesi için DAB bünyesinde Piyasa İşletme Bölümü kurulmuştur. Bu bölüm piyasaların gelişmesini sağlamak, para politikalarını uygulamak, döviz rezervlerini yönetmek ve haftalık ihaleleri en etkin şekilde yürüterek gerek döviz, gerekse yurtiçi para piyasalarında piyasa istikrarını sağlamak gibi görevlere sahiptir (www.dab.gov.af).

3.4.2.1. Menkul Kıymetler Borsası

Afganistan ekonomisinin bütün sektörlerde iyileşme göstermesine karşın finans sektörü içerisinde yer alması gereken organize bir menkul kıymetler borsası yoktur. Afganistan'da menkul kıymetler borsasının kurulabilmesi için kurallar ve düzenlemeler yetersizdir. Güvenlik sorunları, istikrarsız bir ekonominin olması ve kamusal bilgi eksikliği ve farkındalığın olmayışı hisse senedi piyasasının gelişimi için ana zorluklar arasındadır. Afganistan'da günümüzde menkul kıymetler borsasının da kurulması gerekmekte ancak öncelikle, finans sektörü ile ilgili kural ve düzenlemeler yapmak, reformlar gerçekleştirmek, uzun vadeli politikalar izlemek, kamuoyunu

[5] Saraflar ile para alım-satım işlemlerini yapan kurumların bulunduğu yer olarak ifade edilir.

bilinçlendirmek ve finansal kurumların gelişimine odaklanmak gerekmektedir. Ayrıca hükümet tahvil ticaretini sadece ticari bankalarla sınırlı tutarak sistemdeki reform ve yenilikleri destekleyici adımlar atmaktadır (Saddique ve Anwar: 2019: 14-15).

2011 yılında Afganistan'daki Yabancı Yatırım Destek Örgütü (ISSA) borsa açılacağına ilişkin bildirimde bulunmuştur. Afganistan'daki ekonomik alanda böyle bir plan ilk kez tanıtılmış ve maalesef genel halkın ve hatta bazı yetkililerin borsanın gerekliliği, borsanın ekonomik kalkınmaya katkısı, verimliliği ve işleyişi ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmüştür. Bu nedenle, Afganistan'ın mevcut ekonomik sistemi, yatırım fırsatları ve koşulları ile siyasi ve güvenlik koşulları göz önüne alındığında, bir ülke ekonomisi için menkul kıymetler borsasının ihtiyacının ve verimliliğinin tam olarak ne olduğunu incelemek gerekmektedir.

Afganistan'da, yabancı yatırımcıların güvenli bir şekilde yatırım yapmasını engelleyen büyük ölçüde yolsuzluğun olması, yatırım ortamındaki yanlış yönlendirmeden kaynaklı güven eksikliği gibi durumlar söz konusudur. Menkul kıymetler borsasının büyümesinin önündeki bir diğer engelde ülkedeki serbest piyasa uygulamasıdır. Çünkü serbest piyasa Afganistan ekonomisinin günden güne bir sınıf bölünmesine neden olmaktadır. Özellikle ekonomik alanda Afganistan günümüzdeki gelişmeler ve yeniliklerden çok uzak olduğunu görünmektedir. Ancak hükümet, şirketlerin ve üretim ve hizmet birimlerinin faaliyetleri ve hisse senetlerinin nasıl yatırım yapılacağı ve satılacağı konusunda medya üzerinden yararlanarak güvenlik, yatırım, halk eğitimi gibi gerekli önkoşulları sağlamaktadır (Hüseyini, 2012).

3.4.2.2. Forex Piyasası

Forex, "Foreing Exchange" olan kelimelerin kısaltılmış hali olup, genel anlamda konvertibl para birimlerinin el değiştirdiği döviz piyasalarını tanımlamakta ve kullanılmaktadır. Forex piyasası daha çok döviz piyasalarını karşılayan bir anlama gelse de, bu piyasada altın ve gümüş gibi kıymetli madenler, petrol ve gaz gibi doğal kaynaklar ve dünyaca ünlü endeks ve hisseler üzerine oluşturulmuş "Fark sözleşmeleri" (Contracts for Difference CFD)'lerinde kaldıraçlı alım ve satım yapılabilmektedir. Uluslararası katılımın olduğu bu piyasalardaki işlemler, nakdi değil, kaydi olarak gerçekleşmekte; işlem kapandığında oluşan kâr ya da zarar yatırımcının hesabına yansıtılarak işlem sonuçlandırılmaktadır (Deniz, 2017: 20).

Son yıllarda Afganistan'da Forex'in bir şubesi olarak Albeşir Şirketi'nin sahibi Afgan işadamı Abdul Başir Gulzadeh tarafından 2014 yılında Ojan Mali Şirketi adı altında faaliyet göstermeye başlamıştır. Faaliyetinden iki yıl sonra 2016 yılında DAB tarafından faaliyet lisansını alabilmiştir. Ayrıca 20 şirket daha Forex pazarına bağlı olarak çalışmaya başlamış, ancak sadece Ojan Mali Şirketi çalışma iznini alabilmiştir. Diğer 20 şirket ise yasadışı faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu durumu fark eden Afganistan Hükümeti 20 izinsiz şirketin yöneticilerini hapse atarak kapatmıştır. Ojan Mali Şirketi 2018 yılına kadar çalışmalarına devam etmiş ancak müşterilerini zarara uğrattıkları gerekçesiyle hükümet soruşturma başlatmış ve DAB faaliyet iznini yurt içinde ve yurt dışında askıya almıştır (Arash, 2019:1).

3.5. AFGANİSTAN'DAKİ BANKACILIK SEKTÖRÜ

Bir ülkenin ekonomik döngüsünde bankaların önemi büyüktür. Aslında bankalar bir ülkenin ekonomik nabzına sahiptir. Çünkü bankalar ülkelerin parasal ilişkilerini kontrol etmektedir. En önemlisi de dışarıdan gelen bu sermaye bankalar aracılığı ile ihtiyaç sahiplerine aktarılarak ülke kalkınmasında kullanılmaktadır (Popel, 2012: 1).

Afganistan'da kamu ve özel bankacılık olmak üzere iki bankacılık sistemi mevcuttur. Bu bankaların tamamı DAB tarafından kontrol edilir. Afganistan Hükümeti'nin yeni bankacılık kanunu kamu bankalarını geliştirirken, özel bankaların da genişlemesi ve faaliyetlerini teşvik etmeye çalışmaktadır. Böylece bu bankalar aracılığı ile ülkenin ekonomik planlarının gerçekleştirilmesi ve finansal kaynakların karlı ve üretken ekonomik faaliyetlere yönlendirilmesi için çalışılmaktadır.

3.5.1. Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi

Afganistan'da 1933 yılına kadar hiçbir banka bulunmamaktadır. Döviz ve kredi işlemleri yabancılar tarafından yürütülmektedir. Bu kişiler ise genellikle Hintli tüccarlardan oluşmakta olup, bu kişiler Kandahar ve Kabil pazarlarında faaliyet göstermektedir. Devletin döviz ihtiyaçları da bu kişiler tarafından karşılanmaktadır. 1932 yılında önde gelen Afgan tüccar Abdul Macit Han Zabuli tarafından, "Şirket Sahami-i Haşimi" (Haşimi Ortak Şirketi) kurulmuş ve adı 1933 yılı Mayıs ayı itibariyle Bank-e Milli Afgan olarak değiştirilmiştir. Böylece Afganistan'da ilk banka kurulmuştur. Bu bankanın toplam sermayesi 9,6 Milyon AFN olup, bunun % 72'lik payı özel sektöre ve geri kalan % 28'lik payı ise devlete aittir. Bank-e Milli Afgan 1939

yılına kadar Merkez Bankası'nın para basmak, döviz alım-satımını denetlemek gibi bazı görevlerini yerine getirmiştir. Bank-e Milli Afgan 1935 yılında ilk defa para basmıştır. Banka genellikle ticaret ve tarım sektörünün banka işlemlerini yerine getirmiştir (Arif, 2016: 33).

Bank-e Milli Afgan, Almanya bankacılık sisteminden örnek alınarak kurulmuştur. Bu nedenle faaliyetinin ilk günlerinde Alman bankacılardan yardım almıştır. Bu hassas dönemde devlet bankacılığın önemini anlayarak bir Merkez Bankası'nın kurulması gerektiğine karar vermiş ve 1939 yılında Da Afganistan Bank (Merkez Bankası) kurulmuştur. Bu bankanın kurulmasıyla Bank-e Milli Afgan tarafından yerine getirilen para basma, döviz alım-satım denetleme gibi yetkiler bu bankaya devredilmiştir. Merkez Bankası ülke siyasetinde önemli role sahip olmuştur. Bir süre sonra devlet ekonomik kalkınma adına üç önemli bankanın kurulmasını planlamıştır (Mesut, 2017: 137).

Bu bağlamda 1948 yılında Kasayı Umrani kurulmuş ve 1954 yılında adı "Bankı Rehni ve Taamirati" olarak değiştirilmiştir. Bu banka 30 Milyon AFN sermaye ile modern evlerin inşasını ve modernizasyonuna katkıda bulunmak için acentelere ve memurlara kredi vermeyi amaçlamıştır (Afganpaper, 2014: 1). Bu banka sermayesinin % 47'sini Afganistan Maliye Bakanlığı, % 34'nü Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, % 17'sini Ticaret ve Sanayi Odası ve % 12'sini Bank-e Milli Afgan oluşturmuştur. Bu banka önemli olmasına rağmen 2003 yılında çıkarılan Afganistan yeni bankacılık kanunun şartlarını sağlayamadığı için bankacılık sisteminden çıkarılarak kapatılmıştır (Arif, 2016: 46).

Daha sonra 1954 yılında 150 Milyon AFN sermayeli Bank-e İnkişafi Ziraat AŞ (Tarımsal Kalkınma Bankası) çiftçilerin yaşam standartlarını yükseltmek, tarım ürünleri geliştirmek, el sanatları ve kırsal endüstrileri geliştirmek için Tarım ve Kırsal Endüstriler Bankası adına kurulmuştur. Daha sonrası bu banka 1976 yılında kamulaştırılarak sermayesi 1 Milyar AFN'ye çıkarılmıştır (Hazrati, 2012: 1). Bu bankanın temel amacı tarım ile ilgili hükümet politikalarını desteklemek, çiftçiler ile tarım ürünlerinin geliştirilmesi için kredi sağlamaktır. Bu bankanın % 65'lik hissesi Afganistan Maliye Bakanlığı'na, % 0,21'lik hissesi Bank-e Milli Afgan'a ve % 34,79'luk hissesi ise Afganistan Tarım Bakanlığı'na aittir. Banka 2003 yılında yeni bankacılık kanunun da çıkarılması ile birlikte maddi kaynaklarının yetersizliği ve

ortaklarının da yatırım yapmak istememesi nedeniyle faaliyet lisansı alamamıştır. Şuan bu bankanın yeniden inşa edilmesi için çalışmalar yürütülmektedir (Arif, 2016: 50).

Bu gelişmeler ile birlikte 1954 yılında Paştany Ticari Bank kurulmuştur. Paştany Ticari Bank yeni bankacılık kanunu gereği faaliyet lisansı alabilmiştir. Bu üç banka Afganistan'ın ekonomik kalkınmasına önemli hizmetler yapmıştır. Bu gelişmeler ile beraber devlette bankacılık sektörünü ciddiyetle takip etmiş ve desteklemiştir. Hükümet ekonomiyi daha da geliştirme adına bir başka ticari banka kurmayı planlamış ve 1976 yılında 100 Milyon AFN sermaye ile Bank İnkişaf Sâdirat (İhracat Kalkınma Bankası) kurulmuş ve uzun süre faaliyet göstermiştir (Mesut, 2017: 137). Bank İnkişaf Sadirat'ın sermayesinin % 80'i Emeklilik ve Hazine Başkanlığı, % 10'nu Ticaret ve Sanayi Odaları, % 3,3'ü Halı İhracatçıları Birliği, % 3,3'ü Karakul Enstitüsü ve % 3,4'ünü ise Kuru Üzüm İhracat Geliştirme Enstitüsü oluşturmuştur. Bu banka yeni bankacılık yasasının çıkarılmasıyla ilgili bütün şartları sağladığı için 2003 yılında tekrar faaliyet lisansı almış ve günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedir (Arif, 2016: 53).

Maden ve Sanayi Bakanlığı'nın önerisi üzerine, özel endüstriyel projelere ve endüstriyel büyümeye yardımcı olmak üzere 1956 yılında Endüstriyel Kredi Çantası 200 Milyon AFN sermaye ile kurulmuş ve 1966 yılında Bank İnkişaf Sanaati (Sanayi Kalkınma Bankası) olarak değiştirilmiştir. Sanayi Kalkınma Bankası, müşterilerin isteği üzerine toplam sermayesi 240 Milyon AFN çıkarılmış ve 1976 yılında hükümete devredilerek toplam sermaye miktarı ile kamulaştırılmıştır (Afganpaper, 2014: 1). Bu banka kısa, orta ve uzun vadeli kredileri % 8-10 faiz karşılığında fon sağlamıştır. Bank İnkişaf Sanaati yeni bankacılık kanunu sonrasında faaliyet lisansını onaylanmayarak faaliyetine izin verilmemiştir. Bu bankanın esas amacı üretken ve verimli proje faaliyetlerini teşvik etmek, geliştirmek ve sürdürmek için gerekli fonu sağlamaktır. Bu bankanın başlıca görevlerini ise aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Arif, 2016: 51).

1. Endüstriyel projelere kredi sağlamak,
2. Sanayi kuruluşlarına kredi vermek ile
3. Sanayi işletmelerine ortak olmaktır

Afganistan bankacılık tarihinde ilk İslami Banka; Gulabuddin Shirzai İslam Bankası adı altında 1993 yılında toplam 3 Milyar AFN (yaklaşık 2 Milyon ABD Doları) sermaye ile Kabil'de kurulmuştur. Bankanın sermayesi Gulabuddin Shirzai Adında bir

işadamının kişisel yatırımından oluşmaktadır (Afganpaper, 2014: 1). Bu banka Afgan-Rus savaşı döneminde kurulduğu için güvenlik koşulları, finansal ve nakliye sorunları ve mesleki kadrosunun yeterli olmaması nedeniyle faaliyete başlayamamış ve 2003 yılında yeni bankacılık kanununun şartlarını da sağlayamadığı için bankacılık lisansı alamayarak bankacılık sisteminden çıkmıştır (Arif, 2016: 54).

2003 yılında çıkarılan yeni bankacılık kanunu ile de ülkenin ekonomik programlarını yürütmeleri, kârlı ve üretken ekonomik faaliyetler için finansal kaynaklar sağlamaları için özel bankaların kurulmaya başlanmıştır. Afganistan'da tamamı DAB tarafından kontrol edilen ve denetim altında tutulan kamu ve özel bankalar bulunmaktadır (Popel, 2012: 1).

3.5.2. Afganistan'da 2001 Yılı Sonrası Bankacılık Sektörü

Afganistan'ın 2001 yılından itibaren bozulan ve neredeyse yok edilmiş finansal sisteminin yeniden yapılanması çalışmaları başlatılmıştır. Özellikle finans sisteminin en büyük unsurunu oluşturan ve ekonomik kalkınmada katkısı büyük olan bankacılık sektörünün hem yapısal hem de yasal çerçevesi açısından önemli adımlar atılmış ve atılmaya da devam etmektedir.

Yaklaşık 30-40 yıl süren savaşlar sonrası Afganistan finans sektörü ve özellikle de bankacılık sektörü hızla gelişmektedir. Afganistan'da 2003 yılından günümüze kadar 16 banka kurulmuştur. Bu bankaların en güçlüleri; Almanya Kommer Bankası desteği ile faaliyette bulunan Afganistan Uluslararası Bankası (AIB), Azizi Bankası, 15 Eylül 2012 tarihinden itibaren Afganistan'daki operasyonlarını Afganistan Uluslararası Bankası'na (AIB) devreden Standart Charter Bank ve ilk defa küçük kredileri sağlayan ve Almanya Kalkınma Bankası (KFW) tarafından desteklenen The First Micro Finance Bankası'dır.

Afganistan'da banka işlemleri gelişmekte, yurt içi ve yurtdışı para havaleleri de bu bankalar aracılığı ile yapılmaktadır. Afganistan'da yıllardır faaliyet gösteren güçlü ve güvenilir bir diğer banka ise Kabil Bankası'dır. Ancak 2010 yılının Eylül ayında bankanın içinde ve dışında yasadışı borçlanma ve zimmete para geçirme gibi bazı sorunlar nedeniyle ortaklarına Kabil Bank'a 900 Milyon Dolar'dan ($) fazla kredi verilmiş, ancak müşterilerinin çoğunluğu paralarını bankadan çekerek bankanın finansal gücünü zayıflatmış ve kriz ortaya çıkmıştır (Hotak, 2013: 13).

Dünya ülkelerinin ekonomik sınırlarının genişlemesi ve dolayısı ile ekonomik fırsatların niteliksel olarak artması, finansal ilişkilerin de küreselleşmesi ve bütünleşmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, Afganistan'daki savaş sonrası mevcut durumu iyileştirmek ve geliştirmek için uluslararası toplumun da yardımıyla para reformu, bankacılık sektörünün güçlendirilmesi ve hukuk üstünlüğünün dönüşümü gibi yeniden yapılandırmalar 2003 yılından itibaren başlatılmıştır. Bu çerçevede 2003 yılında DAB Kanunu ve Afganistan Bankacılık Kanunu'nun yürürlüğe girmiştir. Yeni bankacılık sistemi, 2001 yılı öncesi mevcut kanuna kıyasla tamamen yeni kurallarla tasarlanmıştır. Yeni sistem kapsamında DAB Afganistan Merkez Bankası olarak bir kamu bankası ve banka bankası statüsünü tamamen üstlenmiş ve bankacılık faaliyetlerine yeniden başlamıştır (Arif, 2016: 55-56).

Afganistan'da bankacılık işlemleri ile ilgili bir diğer yenilik ise 2001 yılı sonrası kullanılmaya başlayan banka çekidir. Banka çekleri günümüzde her ülkede olduğu gibi Afganistan'da da genel olarak yaygın biçimde kullanılmamaktadır. Afganistan'da tüm bankalar müşterileri isteği üzerine çek vermektedir. Her banka çek defteri 25 yapraktan oluşmakta olup 250 AFN karşılığında, bankalar tarafından aşağıda belirtilen koşulların gerçekleşmesi halinde verilmektedir (www.azizibank.com).

- Çek defteri talep etmek için ilgili bankaya türünü belirterek dilekçe verilmesi,
- Çek defteri talep edilen bankadan talep eden kişi adına banka hesabı olması,
- Banka hesabında en az 25.000 AFN ya da daha fazlası para olması,
- İşletme için bir çek defteri talep ediliyorsa, işletme tarafından talep edilmesi,
- İşletme çek defterini talep eden kişi, işletme tarafından bankaya tanıtılması,
- Verilen her çek yaprağında en az 1.000 AFN olması,
- Verilen Çek üzerinde tarih, alacak kişinin açık kimliği, veren kişinin kimlik bilgileri, para miktarı (harf ve rakam) olarak ve banka hesap numarası kontrol listesinde yazılı olması ve çek üzerinde açık bir şekilde çeki veren kişinin imzasının olması gerekmektedir.

Afganistan'da banka çek defterlerini genel olarak büyük işletmeler kullanmaktadır. Yaygın olarak kullanılamamasının ana sebeplerinden biri halkın bilinçsizliği, halkın çoğunun bankadan uzak olması, ilgisizliği ve genel olarak halk

tarafından elektronik para, mobil bankacılık, elektronik bankacılık gibi işlemlerin yerine nakit alışverişlerin tercih edilmesidir.

Şekil 3.6. Afganistan'da Banka Çeki

Kaynak: www.azizibank.com

3.5.3. Afganistan'da Aktif Bankalar

Afganistan'da 2019 yılı itibariyle 3'ü kamu, 7'si özel sermayeli ve 2'si Pakistan İslam Cumhuriyeti'ne ait banka olmak üzere toplam 12 ticari banka faaliyet göstermektedir. Söz konusu bu bankaların Afganistan'daki iç savaşı sırasında faaliyetlerini durdurmadıkları göz önüne alındığında, ülkedeki bankacılık hizmetlerine erişim diğer ülkelere kıyasla hala düşük düzeydedir. 2016 yılına kadar Afganistan'da faaliyet gösteren bankaların sayısı 18 olarak açıklanmış, ancak ülkenin en büyük mali yolsuzluğu kabul edilen Kabil Bankası krizinin ardından 6 banka kapatılmıştır. 2019 yılının ilk çeyrek verilerine göre, 12 bankanın toplam sermayesinin yaklaşık 298 Milyar AFN (yaklaşık 3,8 Milyar $) olduğu ifade edilmektedir. Bu bankalardaki mevduatın 254 Milyar AFN (yaklaşık 3,3 Milyar $) ve bankaların ana sermayesinin ise 44 Milyar AFN (yaklaşık 569 Milyon $) olduğu belirtilmektedir (www.bbc.com).

Tablo 3.2. Afganistan'da Faaliyet Gösteren Bankalar (2019)

Banka Adı	Özelliği	Kuruluş Tarihi	Çalışan Sayısı
Bank-e Milli Afghan	Kamu	2004	680
Afghanistan International Bank	Özel	2004	838
Pashtany Ticaret Bankası	Kamu	2004	195
New Kabul Bank	Kamu	2011	1902
Azizi Bank	Özel	2006	1667
National Bank of Pakistan	Yabancı	2003	33
Bank Alfalah Limidet	Yabancı	2005	69
Afghan United Bank	Özel	2007	520
The First Micro Finance Bank	Özel	2004	1157
Ghazanfar Bank	Özel	2009	367

Maiwand Bank	Özel	2008	722
Islamic Bank of Afghanistan	Özel	2009	832

Kaynak: (www.dab.gov.af).

3.5.3.1. Afganistan'da Kamuya Ait Ticari Bankalar

2003 yılında Afganistan'da yeni bankacılık kanununun uygulanmasından sonra, ticari veya mevduat kamu bankaları, Bankacılık Kanunu'nun 85. Maddesine göre "bankalar kimliği belirsiz ya da açtığı hesap aracılığı ile terör örgütlerine veya faaliyetlerine destek olan ve kara para aklama gibi suç faaliyetleri ile ilgili şüpheli kişilere banka hesabı açamaz ve hizmeti veremez. Ayrıca bankalar, banka hesabı açtırma talebi aldığı tarihten itibaren 5 iş günü içerisinde bir banka hesabı açmak ve bankacılık hizmetleri sunmakla yükümlüdür. Kamu bankaları arasında; Bank-e Milli Afghan, Pashtany Bank ve New Kabul Bank bankaları yer almaktadır. Bu üç bankanın tamamı devlete ait olup, şirket olarak yönetilmektedir (Arif, 2016: 70).

3.5.3.1.1. Bank-e Milli Afghan

Yukarıda ifade edilen Bank-e Milli Afgan (BMA), 1933 yılında Afganistan'da kurulan ilk finans kurumudur. Kurulduğu yıllarda % 72'lik hissesi özel sektörün elinde olan ve kamu özel ortaklığında kurulan ilk finans kurumu olan Bank-e Milli Afghan, kurulduğundan bu yana, rekabet gücü ve devam eden piyasa liderliği, güçlü sermayesi güvenilirliği ile günümüzde en önemli bankalar arasında yer almaktadır. 1976 yılında Afganistan Hükümeti tarafından kamulaştırılmıştır. Bank-e Milli Afghan, modern ve güvenilir bankacılık hizmetleri sunmaya gayret göstermektedir. Aynı zamanda banka, imalat, tarım, hizmet ve uluslararası ticaretin gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bank-e Milli Afghan'nın Kabil'de 15 Şubesi, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de Şubeleri ve Afganistan'da da 21 ilde Şubesi bulunmaktadır. Bank-e Milli Afghan'ın bu yıl 84. kuruluş yıldönümü kutlanmıştır (www.bma.com.af).

3.5.3.1.2. Pashtany Bank

Pashtany Bank 22 personeli ve 120 Milyon AFN kuruluş sermayesi ile 1954 yılında kurulmuş ve faaliyete başlamış bir devlet bankasıdır. Banka'nın büyük hissedarları; DAB, Emeklilik Fonu ve diğer bazı kuruluşlardır. Banka ticari bankacılık lisansı altında ülke çapında faaliyet göstermektedir. Pashtany Bank, kuruluşundan bu yana önde gelen ticari bankalardan biri olarak faaliyet göstermekte ve Afganistan'daki ticari bankacılık sektörüne hâkim bir konumdadır. Finansal olarak ilerlemenin

sağlanmasına, genişletilmesine, çeşitli bankacılık ürün ve hizmetlerinin sunulmasına yaptığı katkılar, ülkenin ekonomik gelişimi için hayati önem taşımaktadır. Pashtany Bank, başkentte ve 5 büyük il ve gümrük kapılarına piyasa ihtiyaçlarına ve müşterilerinin beklentilerine göre çok çeşitli ürün ve hizmetler sunmaya devam etmektedir (www.pashtanybank.com.af).

Pashtany Bank, 27 Haziran 2004 tarihinde faaliyet lisansını Merkez Bankası'nda yeniledikten sonra % 100 devlet sermayesi ile faaliyet göstermektedir. 2016 yılında bankanın sermayesi 36 Milyon $ olarak gösterilmiş olup, banka yurtiçi ve yurtdışında da faaliyetlerine devam etmektedir. (Arif, 2016: 80).

3.5.3.1.3. New Kabul Bank

Yeni Kabil Bankası, 2004 yılında Afganistan'daki ilk özel banka olarak kurulmuştur. Yolsuzluk ve bazı skandalların ardından 2011 yılında Yeni Kabil Bankası devlet bankası olarak yeniden kurulmuştur. Yeni Kabil Bank, ordunun ve polis güçlerinin maaşlarını ödemek için kullanılan ana bankadır. DAB, Hazine Genel Müdürlüğü ve Afganistan Maliye Bakanlığı'nın (MOF) denetimi altındadır. Yeni Kabil Bankası, Dubai'deki teknik ve destek ofisi de dâhil olmak üzere 112'den fazla Şubede profesyonel ve deneyimli kadrosu ile geniş bir ağı kapsayarak vatandaşlarına hizmet sunmaktadır. Ayrıca Yeni Kabil Bankası, aşağıda belirtilen 7 uluslararası banka ile muhabir ilişkisi olan banka müşterileri için hızlı fon transferini sağlayan Global SWIFT tesisine de sahiptir (www.newkabulbank.af).

- Aktif Bank Türkiye,
- Çin Bankası,
- Alraji Bank Birleşik Emirliği,
- Crown Agent Bank Londra,
- Ulusal Ticaret Bankası Cidde,
- KBC Bank Brüksel ile
- HDFC Bank Hindistan'dır.

3.5.3.2. Özel Sermayeli Ticari Bankalar

Afganistan'da kamu ekonomisinin genişlemesi ve ihtiyaçların karşılanması için özel sektör faaliyetlerinin büyümesi ve gelişmesi gerekmektedir. Özel sektör faaliyetleri çerçevesinde vatandaşların kollektif ekonomisi artacak ve böylece daha

geniş ekonomik kalkınma yollarına etkili olacaktır. Afganistan'da ekonomik faaliyetler ile yatırımların geliştirilmesi için özel bankaların kurulması gerektiği uzmanlar tarafından önerilmiştir. Afganistan'da özel bankaların kurulmasının temel amacı ekonomik kalkınma ve güçlü piyasaların oluşturulmasıdır. Ancak gayri meşru kullanımlar, özel bankalar gelişmelerini engelleyen en büyük zorluklar arasında gösterilmektedir (Siavash, 2010: 1).

Afganistan'da hali hazırda 7 özel banka faaliyet göstermektedir. Bu bankalar geleneksel bankacılık işlemlerinin yanı sıra İslami bankacılık hizmetleri de sunarak, vatandaşlarına kısa ve uzun vadeli krediler ile birçok projenin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Söz konusu özel bankalar ile ilgili bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

3.5.3.2.1. Azizi Bank

Azizi Bank, Afganistan'da merkezi ve 31 ildeki Şubesi ile en büyük ticari bankalar arasında yer almaktadır. Banka 14 Temmuz 2006 tarihinde 375 Milyon AFN sermaye ile kurulmuştur. Sahip olduğu toplam mevduatı 31 Aralık 2019 itibariyle 465 Milyon Dolar'a ($), aktif büyüklüğü ise 536 Milyon Dolar'a ($) ulaşmıştır. Bugün itibariyle Azizi Bankası'nın 76 Şubesi bulunmaktadır. Azizi Bank ülkede bankacılık kültürünün gelişmesinde öncü rol oynamaktadır. Azizi Bank, Kabil ve Afganistan'ın büyük illerinde 100'den fazla ATM'ye sahiptir. Banka 2024 yılına kadar kalite ve hizmetlerini dünya kalitesine uygun geliştirmeyi hedeflemiştir (www.azizibank.af).

3.5.3.2.2. Ghazanfar Bank

Tam teşekküllü lisanslı bir ticari banka olan Ghazanfar Bank, 2009 yılı Mart ayında faaliyete başlamıştır. Bankanın hissedarları Afganistan'ın önde gelen iş adamlarından birine aittir. Ghazanfar Group, Petrol/ Gaz ve diğer çeşitli önemli sanayi sektörlerinin ithalatı ve dağıtımı gibi öncü ve önemli sektörlerde faaliyet göstermektedir. Ghazanfar Bank faaliyetine Afganistan Başkenti Kabil'den başlamış ve hem geleneksel hem de İslami bankacılık altında finansal hizmetler sunmaktadır. Banka, kurulduğundan bu yana şubelerini Afganistan'ın birçok şehrine açmış ve Kabil'e 6 şube daha açmayı planlamaktadır. Bankanın profesyonel bir şekilde yönetilmekte olup, yönetim kadrosu; mali uzmanlar, muhasebeciler ile risk yöneticilerinden oluşmaktadır. İslami bankacılık işlemleri, kredilendirme/kurumsal

bankacılık işlemleri, Küçük ve Orta Büyüklükte kredi işlemleri, havale işlemleri, bireysel bankacılık işlemleri ve uluslararası ticaret ile ilgili finansal işlemler yapmaktadır (www.ghazanfarbank.com).

3.5.3.2.3. Afghan United Bank

Afghan United Bank, ilk başta birkaç sarrafın bir araya gelmesiyle Ansari Kamershal Bank olarak kurulmuş ancak bu isim ile Merkez Bankası tarafından faaliyet lisansı alamamıştır (Arif, 2016: 98). Daha sonra 14 Milyon Dolar ($) sermaye ile Afgan United Bank adı altında 4 Ekim 2007 tarihinde DAB'dan bankacılık faaliyet lisansını alarak faaliyetine başlamıştır. Afganistan'ın 5 büyük şehrinde 27 Şube ile faaliyet göstermekte olup, yakın gelecekte Afganistan'ın tüm şehirlerinde şube açmayı ve potansiyelini artırmayı planlamaktadır. Bu banka geleneksel bankacılığın yanı sıra müşterilerine İslami bankacılık hizmetleri de sunmaktadır. Ayrıca Afgan United Bank kurulduğu günden bu yana mevduatını ve karlılığını genişleterek, müşteri sayısını artırma yönünde önemli adımlar atmaktadır (www.afghanunitedbank.com).

3.5.3.2.4. Maiwand Bank

Maiwand Bank, Afganistan'daki büyük, güçlü ve hızlı büyüyen ticari bankalardan biridir. Banka, 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren 150 Milyon AFN'lik kuruluş sermayesi ile bankacılık faaliyetlerine başlamıştır. 10 yıl gibi kısa bir sürede bankanın 571 Milyon Dolar ($) mevduatı bulunmakta olup, 42 şubesi ile Afganistan'ın 17 ilinde müşterilerine hizmet vermektedir. Banka kısa vadede Afganistan'daki bütün illere şube açmayı planlamaktadır. Banka, Afganistan'da ticari bir bankacılık kurumu olarak faaliyet göstermekte olup, özel ve kamu sektörleriyle gerçek bir ortaklık kurmaya ve Afganistan'ın finansal hizmetlerine ilişkin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır (www.maiwandbank.com).

3.5.3.2.5. The First Micro Finance Bank

2003 yılında 5 Milyon Dolar ($) kuruluş sermayesi ile Micro Credit adı altında faaliyetine başlamıştır. Banka kuruluşundan hemen sonra çiftçiler ile esnaflara, 100 – 1.000 ABD Dolar'ı arasındaki tutarlarda küçük krediler için finansal destek hizmeti vermiştir. 2004 yılında adı The First Micro Finans Bank olarak değiştirilerek faaliyetlerini genişletmiştir. Bankanın temel amacı çiftçilere, esnaflara ve fabrikalara kısa ve orta vadeli krediler vermektir (Arif, 2016: 100).

The First Micro Finans Bank, gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren Ağa Han Mikro Finans Ajansı'nın (AKAM) bir parçasıdır. Bu bankanın Afganistan'daki öncelikli amacı yoksullara ve hizmet alamayanlara sürdürülebilir finansal hizmetler sunarak yoksulluğun azaltılmasına ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak olarak belirlenmiştir. Banka, 2016 yılından bu yana, sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma sağlamak için bağımsız bir banka ağı olan Küresel Değerler Bankacılığı İttifakı'nın (GABV) da bir üyesidir. Afganistan'da girişimciliği, tarımı, konutları ve temiz enerjiyi teşvik eden uygun oranlarla finansal hizmetler sunmaya odaklanmaktadır (www.fmfb.com.af).

3.5.3.2.6. Afghanistan International Bank

Afghanistan International Bank (AIB), 22 Mart 2004 tarihinde DAB tarafından 11202 faaliyet lisansını alarak faaliyet göstermektedir. AIB, özel ticari bir banka olup sermayesinin % 25'i Asya Kalkınma Bankası'na ve geri kalan % 75'i ise üç büyük Afghan-American şirketine ait eşit hisselerden oluşmaktadır. Hali hazırda bankanın yönetim kurulu Hollanda'nın International Netherlands Group (ING) Bankası tarafından sağlamaktadır (Arif, 2016: 102).

AIB, kurulduğu günden bu yana Afganistan bankacılık sektöründe faaliyetlerine devam etmektedir. Ayrıca son on yılda uluslararası uzmanlığını ulusal boyutlara da taşıyarak uluslararası standartlara uygun ve modern bankacılık ürünleri ile birlikte müşterilerine bankacılık hizmeti sunmaktadır (www.aib.af).

3.5.3.2.7. Afganistan İslami Bankası

Islamic Bank of Afghanistan (IBA), daha önce Bank İnkişafi'nin (Kalkınma Bankası) 9 Şubesi ile birlikte faaliyette başlamıştır. Banka yaşadığı maddi sıkıntıları sonrasında Azizi Bankası tarafından satın alınmış ve Bakhtar Bank olarak 2009 yılından itibaren geleneksel bir bankacılık lisansı ile faaliyetine başlamıştır. Azizi Bankası genel kurulu isteği üzerine İslami bankacılık alanında faaliyet gösterme isteği DAB sunulmuştur. DAB bankanın bilançosunu incelemiş ve 9 Nisan 2018 tarihinde Islamic Bank of Afghanistan adı altında faaliyet lisansı vermiştir. Islamic Bank of Afganistan, 2019 Aralık ayı itibariyle 25 Milyon ABD Doları sermayesi ile faaliyetine başlamıştır (Reuters, 2018:1).

Afganistan'daki önde gelen İslami bankacılık ve finans kuruluşlarından biri olan IBA Afganistan'daki bankacılık kanunu ile entegre edilmiş ve 2009 yılından günümüze, Azizi Bankası'nın % 100 iştiraki olan Azizi Grubu tarafından faaliyetlerini sürdürmektedir. Günümüz itibariyle, IBA 800'den fazla eğitimli personeliyle ülke çapında 62 Şubesi ile müşterilerine hizmet vermektedir. Ayrıca müşterileri için en yüksek güvenliği sağlamak amacıyla sağlam bir finansal organizasyon olmayı da müşterilerine taahhüt etmiştir (www.ibafg.com).

3.5.3.3. Yabancı Sermayeli Ticari Bankalar

Afganistan bankacılık sisteminde, Yeni Bankacılık Kanun'u gereği yabancı bankaların kurulmasına da yer verilmiştir. Bu bağlamda yabancı bir banka DAB'dan bankacılık lisansı alabilmekte ve bu lisansa göre faaliyetlerini sürdürebilmektedir (Arif, 2016: 99).

Yeni Bankacılık Kanunu'nun yürüklüğe girmesiyle birlikte Afganistan'da birçok yabancı banka, bankacılık lisansını alarak Afganistan'da şube açmış ve bankacılık faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak bu bankaların bazıları zaman geçtikçe hem yasal hem de zarara uğraması nedeniyle kapanmış ya da kapatılmıştır

3.5.3.3.1. Bank Alfalah Limited

Bank Alfalah Limited, 22 Mayıs 2005 tarihinde bankacılık lisansını DAB'dan alarak Kabil'de faaliyetine başlamıştır. Banka Abu Dubai kraliyet Ailesine ait olmasına rağmen Merkez Şubesi Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin Karaçi Eyaleti'nde bulunmaktadır. Bank Alfalah Afganistan'ın başkenti Kabil ve Herat ilinde faaliyet göstermektedir. Alfalah Bank 31 Aralık 2018 tarihi itibariyle 170 Milyon ABD Doları'nın üzerinde bilançoya sahiptir. Bu banka 160 şubesiyle dünyanın çeşitli ülkelerinde bankacılık hizmeti sunmaktadır. Ayrıca Afganistan dâhil olmak üzere farklı ülkelerdeki 15 şubesinde İslami bankacılık hizmeti sunmaktadır (Hazrati, 2012: 1).

3.5.3.3.2. National Bank of Pakistan

Pakistan menşeili National Bank Afganistan bankacılık kanunu kapsamında No-003 No'lu çalışma lisansı ile 2003 yılının Ekim ayında DAB'dan alarak faaliyetlerine başlamıştır. Merkez Şubesi Pakistan'ın Karaçi Eyaleti'nde bulunmakta olup hissesinin % 26'sı Pakistan Devleti ve geri kalan % 74'ü ise özel sektöre aittir. National Bank of

Pakistan 2004 yılı itibari ile toplam 1.226 Şubesi olup bunların 18'i ise yurtdışındadır. Bu banka Afganistan'da 5 Milyon ABD Doları kuruluş sermayesi ile Kabil ve Calalabat illerinde faaliyet göstermektedir (Arif, 2006: 107-108).

3.5.3.4. Afganistan'da Kapatılan Bankalar

2016 yılına kadar Afganistan'da faaliyet gösteren bankaların sayısı 18 olarak açıklanmıştır. Afganistan'ın en büyük mali yolsuzluğu kabul edilen Kabil Bankası krizinin ardından üçü yerli özel sermayeli ve üçü yabancı sermayeli olmak üzere toplam 6 banka kapatılmıştır. Kapatılan yabancı bankalar arasında İran İslam Cumhuriyeti'ne ait Arian Bank, Pakistan İslam Cumhuriyetine ait Habib Bank Limited ve Hindistan'a ait Punjab National Bank - PNB bankaları yer almaktadır (www.bbc.com).

Tablo 3.3. Afganistan'da Kapatılan Bankalar

Bankanın Adı	Açılış Tarihi	Kapanış Tarihi	Kapanış Nedeni
Standart Charter Bank	2004	2012	Devir
Brac Afganistan Bank (BAB)	2006	2019	İflas
Arian Bank	2004	2019	Kötüye Kullanma
Habib Bank Limited	2004	2019	Kötüye Kullanma
Punjab National Bank - PNB	2004	2018	Zarar
Bakhter Bank	2009	2019	Katılım Bankasına Dönüşme

Kaynak: (www.bbc.com)

3.5.4. Afganistan Merkez Bankası

Afganistan'ın bankacılık sistemini, 1932 yılı öncesinde Kabil ve Kandahar'da bulunan tezgâh üstü sarraflar oluşturmaktadır. Afganistan ticareti o dönemde sadece bu sarraflar tarafından finansa edilmiştir. Aynı zamanda Devlete gereken döviz işlemleri de bu sarraflar aracılığı ile sağlanmıştır. O dönemde Kabil'de 30 ve Kandahar'da 15 civarında sarraf bulunmaktadır (Aminyar, 2020: 3).

3.5.4.1. Merkez Bankasının Tarihçesi

Afganistan'da, dış ticaretin belirli bir düzene girmesi, ithalat ve ihracat işlemlerinin geliştirilmesi gibi nedenlerle Abdul Mecit Zabulli önderliğinde ilk başta Aninom Şirket olarak kurulan ve 1933 yılında Bank-e Milli Afgan adını alan ilk banka kurulmuştur. Bank-e Milli Afghan'ın kurulmasından kısa bir süre sonra Merkez

Bankası'nın görevleri arasında yer alan döviz alım-satım işlemleri yapılmaya başlamıştır. 1935 yılında ise sarraflar tarafından yürütülen serbest piyasa işlemleri hükümet tarafından yasaklamış ve bu işlemler Bank-e Milli Afghan'a devredilmiştir. Bu banka döviz işlemlerinin kontrolünü tamamen sağlayabilmek için Kabil ve Kandahar'a da şube açarak, özel döviz satıcılarına karşı mücadelesinin ilk adımını atmıştır (Aminyar, 2020: 3).

Ülkede Merkez Bankası'nın olmaması, Bank-e Milli Afghan'ın bu rolü ve görevleri alması sonucunu doğurmuştur. O dönemde yapılan tüm bankacılık ve parasal işlemler bu banka ile düzenlemiştir. Bank-e Milli Afghan, o zamanki hükümetin önderliğinde para basmaya başlayan ve ülkede banknot ihraç eden ilk bankadır. Bu hassas ve önemli dönemde hükümetin Afganistan'da bir Merkez Bankası kurulması fikri ele alınmıştır (Mesut, 2017: 137).

Bu çerçevede tanımlanmış görev ve yetkileri ile Da Afghanistan Bank, Afganistan Temsilciler Meclisi'nin (Wolesi Jirga) 03.02.1318 (Hicri) ve 23 Nisan 1939 (Miladi) tarihli 152 numaralı ve Afganistan Senatosu'nun (Mişrano Jirga) 12.06.1318 (Hicri) ve 05 Eylül 1939 tarihli 11 numaralı onayı ile 120 Milyon AFN sermaye ile başkent Kabil'de kurulmuştur.

DAB kuruluş tarihinden 2001 yılına kadar ki süreçte devletin bankacılık ve para politikalarının yönetiminin yanı sıra ticari faaliyetlerde de bulunmuştur. Ancak 2002 yılından sonra Afganistan Anayasası'nın 12. maddesine göre DAB, Afganistan Merkez Bankası olarak kabul edilmiş ve kendine özgü görev, amaç ve sorumlulukları ile bağımsız bir kurum konumuna getirilmiştir (www.dab.gov.af).

DAB kuruluşundan sonra daha önce Bank-e Milli Afghan'ın yerine getirdiği banknot basma ve ihraç etme imtiyazı gibi devlet bankacılık işlemlerini devralmıştır. Para basmanın yanında başlangıçta daha çok ticaret, sanayi ve tarım alanlarında da faaliyet gösteren DAB, inşaat ve ekonomik faaliyetlerde de önemli rol oynamıştır (Arif, 2010: 36-37).

Taliban Rejiminin 2001 yılında çökmesi ile birlikte Merkez Bankası da görevlerini yerine getiremeyen bir kuruma dönüşmüştür. Yasal bir boşlukta faaliyet göstererek, en temel finansal hizmetleri dahi sunamayarak etkinliğini tamamen yitirmiştir. O zaman ki şartlar altında temel teknolojik kaynakları ve alt yapısı (elektrik

ve su tesisatı gibi) olmayan bir Merkez Bankası'nın işlevlerini de yerine getirmesi mümkün değildir. Nakitlerin güvenli bir şekilde saklanabilmesi için ülke genelindeki 89 Şubesi'nin 20'sinden fazlası temel merkezi bankacılık işlemleri için gerekli altyapı ve donanıma sahip değildi. Uluslararası kuruluşlar ve ikili ortakların yardımıyla Merkez Bankası, bağımsızlığı ile ilgili yasal zorluklar da dâhil olmak üzere 2002 yılının ortalarında yeniden yapılandırılmaya ve modernize edilmeye başlanmıştır. Ancak 2003 yılı Aralık ayına kadar DAB, modern merkez bankacılığının temel standartlarının çok gerisinde kalmıştır. 2001 yılının Aralık ayında para ve bankacılık kanunları finansal sektör için yasal çerçeve sağlamıştır. 2002 yılının Mart ayında IMF incelemesi yapılmıştır. Bu inceleme bağlamında mevduatın ciddi pratik zayıflıkları, yetersiz uyum sorunları olduğunu ve uluslararası en iyi uygulamalarla büyük ölçüde tutarsız olduğunu tespit edilmiştir (The World Bank, 2020, 25).

Uzun süre devam eden savaşların diğer sektörleri de etkilemesi ile birlikte, DAB'da yürütülen finansal işlemler çeşitli aksaklıklara uğratmıştır. Afganistan Merkez Bankası ve Afganistan'ın bankacılık sistemi, 2002 yılında Anayasa'nın yürürlüğe girmesiyle yeni bir döneme girmiştir. DAB'ın para reformu ve yeni para biriminin de düzenlenmesi, Afganistan parasal dönüşümünü sona erdirmiş ve ülkedeki enflasyon krizini azaltılabilmiştir. Beş yıl içinde ilk kez, DAB beş yıllık bir stratejik planını hazırlayarak uygulamaya sokmuştur. 2009 yılında başlayıp 2013 yılına kadar devam eden bu plan, Bankanın fiyat istikrarı ve sağlam bir finansal sistem oluşturma misyonunu yerine getirme konusundaki kararlılığının bir göstergesi olmuştur (Haydari, 2013: 1).

3.5.4.2. Merkez Bankası'nın Amaçları

DAB temel amacı yurt içinde fiyat istikrarını sağlamak ve korumaktır. Ayrıca istikrarlı bir piyasa temelli finansal sistemin likiditesini, ödeme gücünü ve işleyişini güvenli, sağlam ve etkin bir şekilde yürütmektir. Bunlara ek olarak DAB Devletin genel ekonomik politikalarını destekleyerek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin de sağlanmasına yardımcı olmaktır (Arif, 2016: 59).

3.5.4.3. Merkez Bankası'nın Görevi ve Yetkileri

DAB yerine getirmesi gereken görevleri ve sorumluluklarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (ALEP, 2011: 235).

1. Afganistan'ın para politikasını formüle etmek, kabul etmek ve yürütmek,
2. Afganistan'ın döviz politikası ve değişim düzenlemelerini formüle etmek, kabul etmek ve yürütmek,
3. Afganistan'ın resmi döviz rezervlerini tutmak ve yönetmek,
4. Afganistan'ın banknot ve madeni paralarını basmak ve ihraç etmek,
5. Devlet'e bankacı, danışman ve mali aracı olarak hizmet etmek,
6. Lisans vermek veya tescil etmek ve bankaları, döviz satıcılarını, para hizmeti sağlayıcılarını, ödeme sistemi operatörlerini, menkul kıymet hizmet sağlayıcılarını, menkul kıymet transfer sistemi operatörlerini vb. diğer hususların yasaya uygun olarak gözetimini yapmak ve denetmek ile
7. Ödemeler için sağlam ve verimli sistemler kurmak, bu sistemleri sürdürmek ve teşvik etmek, Devlet veya Merkez Bankası tarafından ihraç edilen menkul kıymetlerin ve ödeme işlemlerinin mahsuplaştırılmasını yapmak olarak belirlenmiştir,

DAB yetkilileri 01 Haziran 2020 tarihinde Banka'nın brüt döviz rezervleri hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Bu bağlamda Afganistan Merkez Bankası'nın brüt uluslararası rezervleri 9 Milyar Dolara ($) ulaştığını belirtmiştir. Banka yetkilileri bankanın döviz rezervlerinin küresel yardımların azaldığı dönemde 9 Milyar ABD Doları olmasının büyük bir başarı olduğunu ifade etmişlerdir (www.dab.gov.af).

3.5.5. Afganistan Bankalar Birliği

Afganistan Bankalar Birliği (ABA), Afganistan'da güçlü, sağlıklı ve rekabetçi bir bankacılık sektörünü teşvik etmeyi amaçlayarak 2012 yılında 9 lisans sahibi banka tarafından kurulmuştur. Bu birlik Afganistan bankacılık sektörünün ortak çıkarlarını temsil etmektedir. ABA üye bankalar tarafından finanse edilmektedir. Ancak kendi gelirlerini, yönetme ve bağışları da kabul etme yetkisine sahiptir. Birlik kuruluşundan bu yana üyeleri adına anlamlı bir şekilde hareket edebilen proaktif bir dernek olma yolunda önemli hizmetler sunmuştur. Ayrıca ABA Afganistan'da faaliyet gösteren tüm sektörlerdeki işletmeleri kapsayan yatırım yapma teşviki adı altında sempozyum konferans, seminer vb. eğitim programları düzenleyerek ülkedeki finansal sisteme olan katılımı genişletmek için hayati adımlar atmaktadır (www.aba.org.af).

3.5.6. Afganistan'da Elektronik Bankacılık

Günümüzde mobil internet ile iletişim ağlarının da gelişmesiyle birlikte yeni nesil e-bankacılık uygulamaları ortaya çıkmıştır. Bu durum ise e-bankacılık olarak adlandırılır. Afganistan'da bu tür hizmetler temel ve kısıtlı olarak yürütülmektedir. Elektronik bankacılığın özellikle gelişmiş ülkelerde büyümesine ve gelişmesine rağmen, Afganistan'da e-bankacılığın kullanımı çok az ve yetersiz olup bu hususta farkındalık ta çok düşük seviyededir (Khawari, 2014: 1).

2003 yılı itibariyle Afganistan'da yeni bankacılık kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte günümüz ihtiyacı olan bir takım modern bankacılık hizmetleri uygulanmak zorunda kalınmıştır. Bunlardan en önemlisi elektronik bankacılık uygulamalarıdır. Afganistan'da faaliyet gösteren yerli ve yabancı bankalar, elektronik bankacılık ürünlerini kullanmakta olup gelişim, gün geçtikçe daha da fazla artmaktadır (Arif, 2016: 113).

2005 yılı itibariyle bankaların çoğu temel e-bankacılık hizmetlerini, bireysel ve kurumsal müşterileri çekmek amacıyla sunmaya başlamıştır. Ancak çoğunda alt yapı ve bu hususta bilincin yetersizliği nedeniyle operasyonlar kısıtlı bir şekilde yürütülmektedir. Bankacılık ile ilgili yasal düzenlemeler, teknolojik sınırlamalar, insanların sınırlı bilgi düzeyi, internete yetersiz erişim, zayıf rekabetçi işgücü piyasası, hükümet desteğinin yetersizliği ve güvenlik sorunları, ticari bankaların uzak bölgelerdeki faaliyetlerini sınırlandırmaktadır. E-Bankacılık hizmetleri, müşterilere çeşitli geleneksel bankacılık işlemlerini doğrudan sağlamak için yeni teknolojilerin kullanımıdır. Bankalar, elektronik ortamda kullanılabilecek çeşitli hizmetler sunmaktadır. Bunlar; ATM'ler, POS Cihazları, Ana Kartlar, Master Kartları, SMS Bankacılığı, Online Para Havaleleri vb. Bu durum sonucunda banka salonlarının çoğunda yaşanan uzun kuyruklar hafifletilmiştir. E-bankacılık hizmet ve ürünlerine rağmen, müşterilerin hala sistemin kullanımıyla ilgili eksiklikleri mevcuttur (Karimi, 2016: 7-8).

Afganistan'da, hemen hemen bütün özel ve devlet bankaları müşterilerine e-bankacılık hizmetleri sunmakta olup, hizmet ağı her geçen gün giderek artmaktadır. Banka, kredi kartları ve banka kartları gibi çeşitli elektronik kartlar aracılığıyla e-bankacılık hizmetleri sunabilmektedir. Böylece müşterilerinin de refahını artırmaya çalışmaktadır. Afganistan'da Roshan Telekom Company tarafından kullanılabilen bir

başka gelişme ise mobil bankacılık hizmetidir. Bu değerli hizmet, Aziz Bank ve diğer bazı bankalarda hesabı olanlara Roshan Telekom Şirketi tarafından sunulmaktadır. Bu hizmet, ülke genelinde 34 ilde mobil hesaplara erişimi sağlamaktadır. Son yıllarda ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın (USIDA) yardımıyla diğer bankalar da mobil bankacılık hizmetleri verebilme potansiyeline sahip olmuştur (İslam Zadeh, 2012: 1).

DAB'ın 2019 yılı Mart ayı raporuna göre Afganistan'da 351 adet ATM ve banka müşterilerinin kullanması için işletmelere dağıtılan 105 POS Cihazı bulunmaktadır. Buna ek olarak ülke genelinde 282.855 adet banka kartı ise aktif olarak kullanılmakta olup kullanım oranı her geçen gün hızla artmaktadır (www.dab.gov.af).

3.5.7. Afganistan'da Katılım Bankacılığı

Katılım bankacılığı diğer ülkelerde faizsiz bankacılık ya da kar ve zarar ortaklığı olarak ta faaliyet gösterirken Afganistan'da bu bankalar, İslami Bankacılık adı altında faaliyetlerini sürdürmektedir. Geleneksel bankaların faiz bazlı işlem yapması, halkın bu bankalara sıcak bakmamasına yol açmıştır. 1992 yıllına kadar Afganistan'da katılım bankacılığı ile ilgili herhangi bir yasa veya kararname hazırlanmamıştır. 1992 yılında mücahitlerin iktidara gelmesi ve sonrasında da 1994 yılında bankacılık sistemi ile ilgili 35 maddeden oluşan bir yönetmenlik hazırlanmıştır. Söz konusu yönetmenliğin 3. maddesinde özel bankaların mudarebe-i şerri'i metoduyla faaliyet göstermelerine imkân tanınmıştır. Ancak mücahitler arasındaki anlaşmazlıklar iç savaşın çıkmasına neden olmuştur (Fayyaz, 2019: 15).

Mücahitler Hükümeti'nin çıkarttığı bu yönetmelik Afganistan'da İslâmî bankacılık yolunda atılan ilk adım olarak kabul edilir. Nitekim bu yönetmeliğin ilgili maddesine dayanarak Afganistan'da kurulan ilk İslami banka Gülâbüddin Şirzâî isimli işadamının kurduğu bankadır. Gülâbüddin Şirzâî İslâmî Bankası 26 Eylül 1993 yılında 3 Milyar AFN sermaye (yaklaşık 2 Milyon ABD Doları) ile kurmuştur. Ancak bu bankanın kurulduğu dönemde Afganistan'da iç çatışmaların devam ediyor olması başkent Kabil merkezinde dahi tam güvenliğin sağlanamaması nedeniyle ülkede bankacılık sistemi durma noktasına gelmiştir. Dolayısıyla Gülabüddin Şirzâî İslâmî Bankası büyük bir risk alarak kurulmuş, ancak güvenliğin olmayışı, İslâmî bankacılık alanında yetişkin eleman eksikliği vb. sebeplerden dolayı herhangi bir ilerleme kaydedememiş ve kurulduktan kısa bir süre sonra kapanmıştır (Şaban ve Eset, 1994: 145).

Afganistan'da devam eden iç savaşlardan dolayı 2003 yılına kadar bankacılık faaliyetleri tam olarak gerçekleşmemiş ve gelişmemiştir. 2001 yılında uluslararası güçlerin müdahale etmesiyle Afganistan'da iç savaş sona ermiş ve yeni hükümet kurulmuştur. 2003 yılında hükümet yeni bankacılık kanununu hazırlanarak yürürlüğe koymuştur. Ancak yeni kanunda katılım bankacılığı ile ilgili herhangi bir açık düzenlemeye yer verilmemiştir. Dolasıyla Afganistan'da bağımsız bir şekilde çalışan katılım bankası kurulmamıştır. Durumun farkına varan yöneticiler ve konvansiyonel bankalar İslam dininde faizin haram olması nedeniyle vatandaşların yastık altında tutuğu birikimleri dolaşıma sokmak için İslami bankacılık sisteminin kurulması amaçlanmış ve bu nedenle faizsiz bankacılık sistemi kurulmaya başlanmıştır (Fayyaz, 2019: 15-16).

Bu çerçevede 2015 yılından önce çıkartılan Afganistan bankacılık kanunlarının hiçbirinde İslâmî bankacılık ile ilgili detaylı bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak 2003 yılında yayımlanan bankacılık kararnamesinin 2. maddesi ve 2 fıkrasına göre Afganistan Merkez Bankası'na bankaların faaliyetlerine ilişkin düzenleme yapma yetkisi verilmiştir. Afganistan Merkez Bankası kendisine verilen yetkilere dayanarak İslami bankacılık faaliyeti yürütmek isteyen geleneksel bankalara, Pencere Sistemi şeklinde İslami bankacılık faaliyetlerini yapmalarına müsaade etmiştir. 2015 yılında çıkartılan ve 178 maddeden oluşan bankacılık kanununun 88-91 maddelerinde İslâmî bankacılık ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. İslâmî bankacılık ile ilgili bu düzenlemede İslami bankacılık işlemlerinin İslami kurallara uyma hükmü olduğu ve Merkez Bankası'nın da bu konuda herhangi bir kural koyma yetkisinin olmadığını belirtilmiştir. Bu nedenle bağımsız şekilde İslâmî bankacılığın yaygınlaşması beklenilmektedir (Afgan Bankacılık Kanunu, 2015: 195).

Merkez Bankası, 2015 yılında İslami bankacılığı kurumlar için Bahreyn Tabanlı Muhasebe ve Denetim Örgütü tarafından yayınlanan standartlara dayanan kurallar ile İslami bankacılık için bir düzenleme çerçevesi yayınlamıştır (Reuters, 2018:1). Günümüzde Afganistan'da % 100 İslami bankacılık işlemi yapan ve Islamic Bank of Afganistan adı altında faaliyet gösteren banka 24 Nisan 2018 tarihinde faaliyete başlamıştır (ACCI, 2018).

Hali hazırda Afganistan'da toplam 7 ticari bankadan 1'i % 100 İslami bankacılık işlemleri diğer 6'sı ise geleneksel bankacılık işlemlerinin yanı sıra pencere

sistemi metoduyla müşterilerine İslami bankacılık işlemlerini sunmaktadır. Bu bankaların 2'si New Kabul Bank ve Bank-e Milli Devlet Bankası ve Islamic Bank of Afghanistan, Ghazanfar Bank, Afganistan International Bank (AIB), Afgan United Bank ve Maywand Bank özel sermayeli bankalardır (The Daily Afghanistan, 2018).

3.5.8. Afganistan Bankacılık Sektöründeki Sorunlar ve Problemler

ABD Yeniden Yapılanma Genel Müfettişliği (SİGAR) raporunda Afganistan bankacılık sisteminin hala kırılgan ve istikrarsız olduğunu belirtmiştir. Raporda, Afganistan Merkez Bankası'nın Banka kurumlarının faaliyetlerini yasallaştırması, sektörü desteklemek ve geliştirilmesi için daha fazla adım atması gerektiğinin altı çizilmiştir. Rapora göre bankacılık denetim yasasının sistematik olarak zayıf ve bunun yönetimsel ve finansal alanlarda da bir zayıflık oluşturduğunu, personel kapasitesi, iç denetim, kredi analizi ve kurallara uyma konusundaki zayıflıklara işaret edilmiştir. DAB'ın sınırlamalarının ve yetersizliğinin ülkedeki tüm bankacılık faaliyetlerini gölgede bıraktığı belirtilmiştir (www.bbc.com).

Parasal reform, yeni bankacılık kanunu ve Afganistan Merkez Bankası Kanunu uluslararası toplum yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu gelişmeler 2001 yılından sonra kurulan devletin finans sektörünü güçlendirilmesi için büyük kazanımları arasındadır. Afganistan ekonomisinin geliştirilmesi, uluslararası ekonomik ilişkilere uyum sağlaması gerektiği için önemli bir süreçten geçmiştir. Ancak bu süreçte Afganistan bankaları, aşağıda yere alan sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (Arif, 2016: 142-146).

1. Halk bilinç düzeyinin düşük ve bankacılık sisteminin de ani gelişmelere hazır olmaması,
2. Afganistan'daki savaşların ve istikrarsızlıkların, banka çalışanlarının yanı sıra banka müşterilerinin bankacılık kültürü anlayışını azaltmış, bu durum güvensizlik ve hizmetlerin de yavaş yürütülmesi,
3. Savaş dönemi nitelikli ve deneyimli banka personellerinin ülkeden kaçması,
4. Yaşanan savaşlar ve iç istikrasızlıklar sonucunda tahrip olan bankaların yeniden inşası ve yapılandırmasının gerekliliği,

5. Bankaların savaş öncesi verdiği büyük miktarlarda kredi müşterilerinden tahsil edilmesi veya müşteriler silahlı güçler oluşturarak borçlarını ödemek istememesi, bankaları maddi sıkıntılarla karşı karşıya kalması,
6. Yerel ve silahlı otoritelerin ve hatta devlet kurumlarının müdahalesi ile bankacılık düzenlemelerinin uygulanmasının engellenmesi,
7. Para reformunun şu anda bölgedeki en başarılı proje olmasına rağmen bazı boşluklar ve eksiklikler de taşıması,
8. Afganistan yeni bankacılık kanununun kısmen de olsa Afganistan'ın mevcut şartlarına göre tasarlanmamış olması,
9. Yeni bankacılık kural ve prosedürlerini uygulaması, anlaşılması, muhasebe ve işletim sistemlerinin kurulması, modern işletmecilik anlayışının sağlanması ile çağdaş teknolojinin kullanılmasının zaman, eğitim ve aşırı maliyet gerektirmesi,
10. Ulusal bankaların yabancı bankalar ile rekabet edememesi,
11. Kamu bankaları ile özel ve yabancı bankaların tabi olduğu kuralların farklılık göstermesi ile
12. Yukarıda ifade edilen problemlerin yanı sıra reklamlara ilişkin faaliyetlerin düşük olması, yeni müşteri çekememe sorunu, müşterilerin ilgisizliği, yeni banka hizmetleri için yenilikçi fikirlerin, teknik uzmanların ve modern teknolojilerin eksikliği de bankacılık işlemlerinin gelişmesini engelleyen başlıca etkenler arasında yer almaktadır.

3.6. AFGANİSTAN'DA YAŞANAN FİNANSAL KRİZLER

Afganistan'ın çökmüş ekonomisi şimdiye kadar dünya çapında yaşanan küresel krizler karşısında nispeten sağlam kalmıştır. Ancak ülkenin finansal sistemi genellikle bankalardan oluşmaktadır. Bankalarda küresel krizden etkilenmektedir. Afganistan tarihinde yaşan en büyük kriz Kabil Bank krizidir. Kabil Bank krizinin ortaya çıkışı 2008 yılı küresel krizine dayanmaktadır.

3.6.1. 2008 Yılı Küresel Finans Krizinin Afganistan'daki Etkileri

Afganistan 2001 yılından sonra nispeten istikrarın sağlandığı bir ülke olarak tanınmaktadır. 11 Eylül saldırısı sonrası Afganistan önemli bir kalkınma fırsatı yakalamıştır. Çünkü bu tarihten sonra tüm dünya ülkeleri Afganistan'ın kendi ayakları üzerine durabilmesi için büyük projelerinin hazırlanmasına yardımcı olmuştur.

Afganistan 2008 yılına kadar nispeten istikrarlı bir şekilde yönetilmiştir. Ancak küresel krizden etkilenen Batı ve Avrupa ülkeleri Afganistan'daki projelerini durdurarak Afganistan'da de ciddi anlamda etki bırakmıştır.

2008 yılı küresel finans krizi sonrasında Afganistan'da, 2009 yılında da krizin etkileri kendini göstermiş, yabancı yatırımlar azalmış, ihracat seviyesi ithalat seviyesine göre düşüş göstermiş ve dış ticaret açığı büyüyerek; ülke ekonomisini zayıflatmıştır. Doğalgaz ve petrol fiyatlarındaki düşüş, yurt içi yatırımları artırmış olsa bile, yabancı yatırımları karşılayamayıp dış ticaret açığını kapatamamıştır. Bunlara ek olarak, Avrupa ve Amerika gibi ülkelerin Afganistan'a yatırım yapmamaları ve söz verilen yardımların yapılamaması ülkenin ekonomik hacminin gelişimini etkilemiştir. 2008 krizi, son yirmi yılın en şiddetli krizi olup Amerika'dan başlayarak, dünya ekonomisin, etkilemiştir. Afganistan'da Dolar kuru yükselerek AFN değer kaybetmiş, işsizlik oranı artmış ve dış ticaret kapasitesi büyük ölçüde azalmıştır (Behzad, 2016: 103).

Afganistan 2008 yılında dünya ülkeleri ile birlikte ekonomi açısından sıkıntılı bir dönem geçirmiştir. Bu dönemde yaşananları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

- Petrolün ve temel ihtiyaçların (yiyecek ve içecek) fiyatları artmış,
- Yatırımlar azalmış ve ekonomik birimlerde düşüş meydana gelmiş,
- İşsizlik oranın artmış,
- Yatırımların güvenliği sağlanamadığı için ülkeden çıkmış ve
- 2010 yılında Afganistan'ın en güçlü bankası olan Kabil Bank'ın iflas etmesi sonucu, Afganistan Hükümeti 900 Milyon ABD Doları'nda zarara uğratılmıştır.

Bunların yansıra ülkede yaşanan kuraklık birçok ili yokluk tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Ülkede faaliyet göstermekte olan sivil toplum kuruluşlarının projelerinde bütçe eksikliğine neden olmuştur.

IMF'nin Afganistan'a yardımlarının önemli olmasının bir diğer nedeni ise dünyada 50 ülkenin IMF aracılığı ile Afganistan'da çalışmakta olan bazı iktisadi projelere yardım göndermesidir. 2008 krizinin ortaya çıkması bu yardımların da kesilmesine yol açmıştır.

Afganistan'da 2008 küresel kriz ile beraber bazı önemli gelişmeler de gerçekleşmiştir. Bunların arasında uluslararası toplumun (Jame Jahani) yeniden 2013

yılına kadar yardımlarının devam edeceğini duyurması ve 21 Milyar ABD Dolar'ının Afganistan'a yardım olarak aktarılacağı vaadinin verilmesi Afganistan için önemli bir gelişme olup, bu yardımlar Afganistan halkına yeni bir umut kapısı olmuştur. Ancak dünya ülkeleri arasında yaşanan dönemsel finansal krizler ve petrolün değerinin artması bu yardımların etkisini azaltmaktadır.

Afganistan 2008 yılında Çinli bir şirket ile ülkenin en büyük bakır madeni olan (Missi Ayenek) projesini (yılda 200 bin ton kapasiteli) imzalamıştır. Bu şirket 3 Milyar ABD Doları yatırım yapmayı planlamıştır.

Afganistan Maliye Bakanlığı 2011 yılında söz konusu yatırımların artış göstermesi ile devlet gelirlerinin % 25 oranında artış gösterdiğini açıklamıştır. Bu gelirin büyük bir kısmının ise büyük yatırım şirketleri arasında yer alan havacılık şirketleri, telefon şebekesi şirketleri, büyük oteller ve güvenlik firmaları yer almaktadır.

3.6.2. Kabil Bank Krizi

Kabil Bank, Afganistan'ın ilk özel ticari bankası olarak 26 Haziran 2004 tarihinde Afganistan Bankacılık Kanunu'nun 85. maddesi gereği Merkez Bankası'ndan 12301 numaralı bankacılık lisansı alarak kurulmuştur. Bankanın kuruluş sermayesi 5 Milyon ABD Doları'dır. Kabil Bank'ın müşteri sayısı 2004 yılı sonunda 1 Milyon 300 bin kişiye ulaşmıştır. Kabil Bank'ın hızlı bir şekilde gelişmesinin temel nedeni Hesab-ı Baht (Şans Hesabı) bu hesaba sahip olan müşteriler yılda 3 kez gerçekleştiren çekilişe dâhil edilecektir. Her Hesab-ı Baht'ın zamanı dolduğunda (Çekiliş tarih ya da ödüllendirme zamanı her üç ay, altı ay ve en büyük ödül zamanı olan yılda bir kere) farklı ödüller vermektedir. Böylece daha çok müşteriye ulaşarak müşteri portföyünü zenginleştirmektedir. Bu ödüller, arasında çekilişe birinci olan müşteriye son model araba, ikinci olan müşteriye yeni bir ev ve üçüncüye ise 1 Milyon AFN nakit para verilmekteydi. Afganistan'da bu hesapların açılarak ödüller verilmesi, Afganistan halkı için bir ilk olup müşterileri cezbeden bir uygulamaydı. Her 100 ABD Dolar'ına 1 Hesab-ı Baht açılmakta ve ne kadar fazla para yatırılırsa o kadar fazla Hesab-ı Baht açılarak kazanma şansı artmaktaydı. Diğer bir ifade ile 100 ABD Doları'na 1 adet ve 1.000 ABD Doları'na ise 10 adet Hesab-ı Baht verilerek, ödül kazanma avantajı çok para yatırdıkça artmaktaydı. Bu yöntemler Afganistan halkını çok etkilemiş ve insanlar evlerinde tuttukları paraları bankaya getirip saatlerce bekleyerek hesap açmaya başlamıştır (Arif, 2016: 90).

Banka'nın, 2010 yılında sahip olduğu 1.3 Milyar ABD Dolar mevduat ile Afganistan'ın en büyük özel bankası olarak sayılmaktaydı. 2010 yılında toplam şube sayısı 68'e ulaşmış ve Afganistan'ın hemen hemen her ilçesinde en az bir şubesi faaliyet göstermekteydi. Kabil Bank yıllık sözleşme çerçevesinde kamu çalışanlarının da %80'inin maaşını ödemektedir (Günümüzde New Kabul Bank devam etmektedir). Kabul Bank'ın 2010 yılı Ağustos ayından 300 Milyon ABD Dolar'ı zarar etmesi ve iki yönetim kurulu üyesini görevden alması ile sıkıntılı bir dönemi de başlamasına yol açmıştır (Nsatoh, 2015: 63).

Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai'nin yaşanan paniği önlemek için, tüm banka hesaplarının garanti altında olduğunu açıklamasına rağmen, 250 Bin kamu çalışanı ve güvenlik görevlisinin maaşını ödeyen Kabil Bank'ın 2 üst düzey yöneticisinin yolsuzluğa bulaştığı iddialarının ardından müşteriler, 2 gün içerisinde banka hesaplarından toplam 180 Milyon Dolar çekerek bankanın yaşamış olduğu krizi daha da artırmıştır (Cumhuriyet, 2010).

Kabil Bank ortaklarının ise müşterilerin yatırdıkları paralar ile Dubai konut piyasasında yatırım yaptığı, Dubai konut piyasasının da 2008 dünya küresel krizinden etkilendiği, bu durumun Afganistan'da endişe yaratması ve Dubai konut piyasasına yapılan yatırımların tekrar bankaya dönmeyeceği düşüncesi, Kabil Bank müşterilerini çok endişelendirmiş ve paralarını bankadan çekmek isteyen müşteriler, bankanın likidite sorunu yaşamasına yol açarak krizin başlamasına neden olmuştur. Afganistan Merkez Bankası da bu sıkıntıyı giderebilmek için bankanın yönetimini ele almış ancak banka kendi hissedarlarının yolsuzluklarından ve iç denetim sıkıntılarından dolayı banka 2010 yılında iflas etmiştir (Behzad, 2016: 79).

3.6.3. Kabil Bank Krizinin Nedenleri

Kabil Bank'ın kurulması, bankanın hızla büyümesi ve bankanın operasyonlar alanındaki son yenilikler ile en yeni elektronik bankacılık yöntemlerini yaygın bir şekilde uygulamaya çalışması, Afganistan bankacılık sisteminde devrim niteliğindedir. Ancak Kabil Bank krizi ülkedeki bankacılık sistemindeki en önemli olaylardan biridir. Kabil Bank krizinin ortaya çıkış nedenlerini aşağıdaki başlıklarda ifade etmek mümkündür; (Mesut, 2017: 153).

1. Uluslararası standartlara uygun bankacılığın eksikliği,

2. Küresel krizin etkileri ile
3. Hükümetin ve siyasilerin bankaya müdahalesi ve bankayı bir iç politika aracı olarak kullanmasıdır.

Kabil Bank iflas etikten sonra, DAB banka yönetimini ele almış ve 800 Milyon ABD Doları parayı Merkez Bankası'ndan kredi çekerek bankaya yatırmıştır. Kabil Bank yeni devlet bankası izin belgesi ile New Kabil Bank adında bir devlet bankası olarak faaliyetine devam etmektedir.

DAB'ın verilerine göre Kabil Bank'tan toplam 987 Milyon ABD Doları kredi çekilmiş, ancak bu tutarın 781,6 Milyon ABD Doları kayıt altına alınmıştır. Geriye kalan 205,4 Milyon ABD Doları'nın nerede olduğu tespit edilememiştir. Bu paradan sadece 128 Milyon ABD Doları'nın nakit olarak çekildiği ve 190,6 Milyon ABD Doları değerinde de yurtdışında ev ve otel alınarak yurtdışına aktarıldığı bilinmektedir (İtlaat Roz, 2014).

3.7. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN FİNANSAL SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILRMASI

Türkiye ve Afganistan'a ilişkin veriler Tablo 3.5.'te gösterilmiş olup benzerlikler ve farklılıklar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

Tablo 3.4. Türkiye ve Afganistan'ın Genel Profili

Karşılaştırma Unsurları	Türkiye Cumhuriyeti	Afganistan İslam Cumhuriyeti
Cumhurbaşkanı	Recep Tayyip ERDOĞAN	Muhammed Eşref GANİ
Yönetim Şekli	Başkanlık Sistemi	Başkanlık Sistemi
Başkenti	Ankara	Kabil
Yüz Ölçümü	783.562 Km²	652.237 Km²
Nüfusu	83 Milyon 154 Bin 997 Kişi	Tahminen 32 Milyon 900 Bin Kişi
Resmi Dili	Türkiye Türkçesi	Peştuce ve Darica
İl Sayısı	81	34
Dini	İslam	İslam
Ekonomik Büyüme Oranı	2019 Yılı % 6	2019 Yılı % 3,9
Para Pirimi	Türk Lirası (TL)	Afgan Afganisi (AFN)
Coğrafi Konumu	Avrupa ve Orta Asya	Güney Asya
Gelir Seviyesi	Üst Orta Gelir	Düşük Gelir
GSYİH Cari (2019)	754,412 Milyar ABD Doları	19,101 Milyar ABD Doları
Kişi Başına Düşen Milli Gelir	9.610 ABD Doları	550 ABD Doları

Tablo 3.5'teki sayısal veriler incelendiğinde, Türkiye'nin Afganistan'a göre daha gelişmiş ve üst seviyede olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türkiye gelişmekte olan ülkeler arasında ve Afganistan ise az gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadır. Çünkü Türkiye istikrarlı bir hükümet ve siyasi politikalar ile yönetilirken, Afganistan'da tarih boyunca maalesef istikrarlı bir hükümetin kurulması ve siyasi politikaların uygulanması gerçekleştirilememiştir. Bu durum Afganistan'ın geri kalmasının en önemli nedenleri arasındadır.

Grafik 3.1: Türkiye ve Afganistan'ın Ekonomik Büyüme Oranları

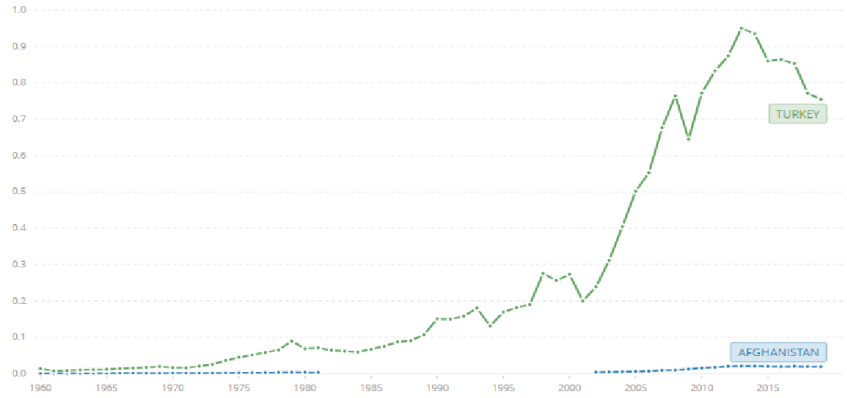

Kaynak: www.worldbank.org

Grafik 3.2'de iki ülkenin ekonomik büyümesi gösterilmektedir. Görüldüğü gibi Türkiye'nin ekonomik büyüme oranları Afganistan'a göre daha etkin ve yüksektir.

Afganistan ve Türkiye'nin para politikaları karşılaştırıldığında ise Türkiye'nin tarih boyunca istikrarlı bir para sistemine sahip olduğu ve para politikalarını da etkin bir şekilde yürüttüğü görülmektedir. Ancak Afganistan'da istikrarsızlığın yanı sıra yönetimin de zayıf olması tarih boyunca istikrarlı bir para sistemi ve istikrarlı bir para politikalarının uygulanamamasına yol açmıştır. 2001 yılı sonrasında para konusunda bazı yasal düzenlemeler getirilmiş olsa da yapılan düzenlemeler günümüz para poltikalarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte değildir.

Finansal sistem açısından bir karşılaştırma yapıldığında, Türkiye finansal sisteminin daha çok ABD ve AB tipi bir finansal sisteme takın olduğu görülmektedir. Bu tip finansal sistemlerde banka kurumlarının yanı sıra banka dışı sermaye kurumları, finansal piyasalar ve sigorta şirketleri yer almaktadır. Türkiye'de bu gelişmelerin temeli, 24 Ocak 1980 yılı ekonomik istikrar programının uygulanmasıyla başlamıştır. 1980 yılından sonra özellikle finansal sistemin merkezi konumunda yer alan finansal piyasalarda önemli gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede para ve sermaye piyasaları kurulmuş, sermaye piyasaları kapsamında BİST gibi menkul kıymetler borsası kurulmuş ve serbestleşme sürecinin başlamasıyla da yabancı yatırımların Türkiye'ye girişi hız kazanmıştır. Bu nedenle Türkiye finans sistemi ve yapısı giderek gelişmekte ve günümüzde gelişmekte olan ülkeler ile rekabet içerisindedir.

Afganistan finansal sistemi incelendiğinde, Afganistan finans sisteminin Asya tipi bir finans sistemine benzediği ancak yeterince gelişmediği ve birçok eksikliklerin

olduğu görülmektedir. Asya tipi finans sistemi ağırlıklı olarak merkez bankası, diğer bankalar (yatırım ve kalkınma, ticari bankalar) ve bankalar dışı para piyasalarından oluşmaktadır. Afganistan finans sistemi; Merkez Bankası'nın yanı sıra 12 lisanlı ticari banka ve döviz değiştiricilerden oluşmaktadır. Diğer yandan finansal sistem paralel olarak ülkenin finans sektörünün gelişmesini engeleyen ve havale sistemi olarak adlandırılan ve ülkenin hemen hemen her yerinde faaliyet gösteren zayıf bir sistemin uygulandığı da görülmektedir. Afganistan'daki mevcut finans sisteminin ülke ekonomisinin kalkınmasına etkisi az olup küresel ekonomik ihtiyaçlarının karşılayacak düzeyde değildir. Afganistan finansal sisteminin geliştirilmesi ülke ekonomisinin kalkınması için de en önemli hususlar arasındadır.

Finansal sistemin en önemli unsuru olan bankacılık sektörleri karşılaştırıldığında, Afganistan bankacılık sektörünün gerek banka sayısı gerekse verdiği hizmet açısından oldukça zayıf olduğu Tablo 3.6.'da görülmektedir.

Tablo 3.5. Türkiye ve Afganistan Bankacılık Sektörünün Karşılaştırılması

Karşılaştırma Unsurları	Türkiye Cumhuriyeti	Afganistan İslam Cumhuriyeti
Banka Sayısı	53	12
Mevduat Bankası Sayısı	32	12
Yatırım ve Kalkınma Bankası Sayısı	13	0
Katılım Bankası Sayısı	6	1
Bankalarda Çalışan Kişi Sayısı	188.837	10.000
Bankaların Toplam Sermaye Büyüklüğü	4 Trilyon 491 Milyar 708 Milyon TL	3,8 Milyar ($)
ATM Sayısı	53.024	351
POS Makinesi Sayısı	1.599.481	105
Banka Kartı Sayısı	166.211.057	282. 855
Kredi Kartı Sayısı	69.825.826	Yok

Tablo 3.6 incelendiğinde, iki ülke banka sayıları büyük farklılık göstermektedir. Bu çerçevede Türkiye'deki toplam 53 bankadan 32'si mevduat, 13'ü yatırım ve kalkınma, 6'sı kalkınma ve 2'si de TMSF'ye ait bankalardır. Afganistan'da ise sadece 12 mevduat bankası faaliyet göstermektedir. Bu durum ülkenin bankacılık sektöründe geride kaldığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca Afgansitan'da bankacılık sektörünün gelişmemesine neden olan bir diğer önemli unsur ise halkın

banka işlemlerinden habersiz olması ve bu nedenle nakit paralarını bankalarda değil evlerinde tutmasıdır.

Grafik 3.2: Türkiye ve Afganistan'daki Banka Sermayelerinin Aktiflere Oranı (%)

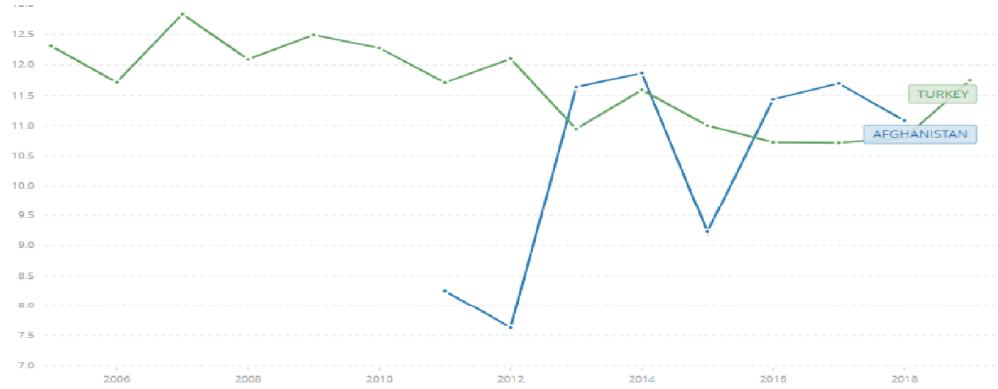

Kaynak: www.worldbank.org

Grafik 3.2'de Türkiye ve Afganistan'daki banka sermayelerinin aktiflere oranı yer almaktadır. Afganistan'daki banka sermayelerinin Türkiye ile kıyaslandığında inişli ve çıkışlı bir trend izlediği, Türkiye'deki oranların ise Afganistan'a göre daha yatay seyrettiği görülmektedir. Bunun temel nedeninin ise Türkiye'deki bankaların belirli hukuki düzenlemeler ve sınırlar içerisinde faaliyet gösterdiği ifade edilebilir. Hukuki düzenlemelerin yapılması ve bunların adil bir şekilde uygulanabilmesi için ülkelerin siyasi ve iktisadi anlamda güçlü olmasını gerektirmektedir. Türkiye halkına her türlü yaşam imkânın sağlaması, kendi vatandaşlarının haklarını koruması, özellikle de sağlık ve güvenlik açısından en etkin adımların atılmış olması ve küresel baz da çalışmalarının yürütülmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz ekonomilerinde yatırım ve tasarruf farklı ekonomik birimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu iki birimi bir araya getirip, tasarrufların yatırımlara aktarılmasını sağlayan yapı finansal sistemdir. Bu sistem ekonomik performans için hayati bir önem arz etmektedir. Ayrıca finans sistemi, ekonomik sistemin en önemli alt sistemi olarak ta nitelendirilmektedir. Bunun nedeni, çağdaş ekonomilerin en fazla gereksinim duyduğu fon transferi sürecinin merkezi olmasıdır. Bu çerçevesinde, finans sisteminin etkinliğinin hem genel ekonomik sistemin hem de diğer alt sistemlerin istikrarını ve etkinliğini gerekli kıldığı da belirtilmelidir

Para insanlık tarihinin en büyük buluşlarından biridir. Para uzun yıllardır süregelen ve yüklenen anlamlar itibari ile çok geniş bir perspektiften değerlendirilmektedir. Günümüzde dünya genelinde her ülke kendisine özgü bir paraya sahiptir. Örneğin Türkiye parası Türk Lirası (TL) Afganistan parası Afgani (AFN)'dir. Ancak her ülkenin kendi parasının değeri yürüttüğü para politikaları, gerçekleştirdiği uluslararası ticaret ve ilişkileri nedeniyle birbirinden etkilenmektedir.

Türkiye'de paranın tarihine bakıldığında, ilk para kullanımı Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1326 yılından itibaren gümüş akçe ve 1447 yılında ise gümüş parasının yanı sıra ilk altın sikke adı kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'de ilk kâğıt para idari ve sosyal reformların gündeme geldiği tazminat döneminde tedavüle çıkarılmıştır Bu bağlamda ilk banknotlar 1840 yılından Kaime-ı Nakdiye Mutebere adıyla bugünkü dilde kâğıt para olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Merkez Bankası'nın kurulmasıyla 1937 yılında TL'nin kullanılmaya başlanmıştır. Bugün ise Türkiye'de diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan elektronik para çeşitleri dünya standartlarına uygun, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki elektronik paraların aynısı uygulanmaktadır.

Afganistan'ın para kullanımı ile ilgili tarihine bakıldığında ise Türkiye veya diğer gelişmekte olan ülkeleri geriden takip etmiştir. 1747 yılından önce Afganistan önce Moğol İmparatorluğu daha sonra Safevi İmparatorluğu'nun kontrolünde olması nedeniyle Moğol ve Safevilerin parası kullanılmıştır. Afganistan'da Afganlar tarafından yönetilen bağımsız hâkimiyet 1747 yılında Ahmad Şah Abdalı'nın Duranı İmparatorluğu'nun kurmasıyla başlamıştır. Ancak Afganistan daha sonra İngilizlerin işgaline uğramıştır. Afganistan'da istikrarlı bir paranın kullanımı ise 1919 yılında

İngiltere'den bağımsızlığını aldıktan sonra başlamıştır. 1747 yılından 1919 yılına kadar Afganistan'da Afgan hâkimleri tarafından bastırılan altın, gümüş ve bakıra dayalı metal para sistemi kullanılmıştır. Afganistan'da ilk banknot 1919 yılında Kabil Rüpyesi olarak çıkarılmış ve kullanılmıştır. Daha sonra bu para Afgani (AFN) olarak değiştirilmiştir. Afganistan'da kullanılan paraların tarihine bakıldığında her hükümetin kendi adına para bastırdığı ve daha önce kullanılan paraları yasakladığı görülmektedir. Özellikle 1980'li yıllarda iç savaş döneminde Afganistan'da iki tür para tedavüldedir. 2001 yılında kurulan yeni hükümet ile birlikte ülke istikrarlı bir paraya kavuşmuş olup günümüzde yaygın olmasa da kâğıt paranın yanı sıra elektronik para da kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye ve Afganistan'da izlenen para politikalarına incelendiğinde, Türkiye tarih boyunca daha istikrarlı bir paraya sahipken Afganistan istikrarlı bir para politikasına sahip olamamıştır. Bunun nedeni tarih boyuna Afganistan'da istikrarlı bir devletin olamayışı, komşu ülkelerin Afganistan'a müdahalesi ve aynı zamanda Merkez Bankası tarafından da etkin bir para politikasının yürütülememesidir.

Bir ekonominin finans sistemi ve reel kesimi arasındaki ilişkilerin ne yönde ve hangi derecede geliştiği, iktisat politikası uygulamaları için son derece önemlidir. Nitekim sanayi sektöründeki sermaye birikiminde, tarım sektöründeki üretimin sürekliliğinde ve bilgi sektöründeki yeniliklerin finanse edilmesinde "gelişmiş", "etkin", "sağlam" ve "güçlü" bir finans sisteminin var olması önem arz etmektedir. Finansal sistemin önemi nedeniyle iktisadî kalkınma ve büyüme konusunda geri kalmış bir ülkenin finans sistemini de geliştirmeye ve istikrarlı bir yapı kazandırmaya yönelik politikaların uygulaması gerekmektedir.

Ekonomik istikrar ancak düzenli ve verimli bir finansal sistem ile sağlanabilmektedir. Afganistan'daki finansal yapının işleyişi, iç istikrarsızlık ve uzman kadroların yetersizliğinden dolayı ekonomik gelişme düzeyinin çok gerisinde kalmıştır. 2001 yılından sonra kurumsal bakımdan sağlanan gelişmeler ve yapılan düzenlemelerin Afganistan için önemli bir boşluğu doldurduğu ancak Türkiye'deki finansal siteme kıyasla çok geride kaldığı görünmektedir. Türkiye'deki finansal yapı; aktif büyüklüğü, fon toplama ve kullandırma açısından gelişmekte olan ülkeler arasında iyi bir konuma sahiptir.

Türkiye'deki finansal sistem içerisinde birçok kurum ve kuruluş aktif bir şekilde yer almaktadır. Bunlar; Merkez Bankası, kamu ve özel sektöre ait bütün bankalar, diğer finansal kuruluşlar, sigorta şirketleri ile yatırım şirketleridir. Bankalar; kalkınma-mevduat ile yatırım- kalkınma bankaları olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu bankalar da kendi aralarında; kamu, özel, yerli ve yabancı bankalar olarak sınıflandırılmaktadır. Diğer finansal kuruluşlar ise, özel finans kuruluşları; faktöring ve leasing şirketleri, yarı-finansal kuruluşlar ile kredi kooperatifler olarak sınıflandırılabilir. 1980 yılı öncesinde Türkiye'deki finansal sistemin iskeletini büyük ölçüde Merkez Bankası ve diğer bankalar oluşturmuştur. 1980'li yıllardan sonra özel finans kurumları ve leasing şirketleri gibi şirketlerin girmesiyle finansal sistem daha da gelişmeye başlamıştır Türkiye'de 1980 yılından yeniden yapılandırma programına gidilmiştir. Bu program bir reform niteliğindedir.

Afganistan'da finansal sistem, uzun süren savaşlar ve istikrasızlıklar nedeniyle neredeyse yok olmuştur. Ancak 2002 yılı itibariyle Afganistan'da finansal sistemin yeniden inşasına başlanmış, büyük ölçüde Merkez Bankası, 12 ticari banka ve bunların yanı sıra döviz değiştirici kurum sistemin temelini oluşturmuştur. Afganistan'daki finansal sistem ile bu sistemin işleyişi, Türkiye'deki finansal sistem ile mukayese edildiğinde, Afganistan finansal sisteminin Türkiye'ye göre çok zayıf kaldığı görülmektedir. Çünkü Türkiye finansal sistemi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemlerine göre hizmet vermektedir.

Afganistan Hükümeti'nin finansal sistemin geliştirilmesi için büyük ölçüde yatırım yapması ve uzman kadroların yetiştirilmesi için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden yardım talep etmesi gerekmektedir. Çünkü finansal sistem etkinliğinin bir ülkenin ekonomik kalkınması ve gelişmesinde çok önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Afganistan'da finansal sistem içerisinde yer alan Havale Sistemi etkin bir şekilde ülkenin hemen hemen her yerinden çalışmaktadır. Bu sistem vasıtasıyla terör örgütlerine para aktarımı sağlanması, kara para aklaması ve yurtdışına para aktarımı yapılmakla birlikte gerçekleştirilen bu hizmetler çok az bir maliyetle yerine getirilmektedir.

Türkiye'de para ve sermaye piyasalarındaki gelişmeler 1980 yılının Ocak ayına kadar arzu edilen seviyelere ulaşamadığı görülmektedir. Türkiye ekonomisinde önemli gelişmelerin temeli 24 Ocak 1980 tarihindeki "Ekonomik İstikrar Programı" adı

altında alınan kararların uygulamasıyla başlamıştır. Türkiye'de finansal piyasaların büyük çoğunluğu ise 1985 yılı itibariyle kurulmaya başlamıştır. Türkiye'de finansal piyasalar organize edilmiş ve organize olmamış olarak ikiye ayıkmaktadır. Organize olmuş piyasalara örnek olarak BİST Piyasaları, Merkez Bankası Piyasaları, Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOB) ve İstanbul Altın Borsası (İAB) verilebilir. Bankalararası Piyasalar (Interbank) ve Serbest Piyasalar ise organize olmamış piyasalara örnek olarak verilebilir.

Afganistan'da finansal piyasalar hemen hemen hiç gelişmemiştir. Afganistan'da belirli bir finansal piyasayı temsil eden kurum bulunmamakta olup finansal işlemler 12 ticari banka ile ülke içerisindeki serbest piyasalar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Serbest piyasa kavramı daha öncede bahsedildiği gibi sarraflar ve havale işlemi yapan döviz değiştiricileri kapsamaktadır.

Dünya ülkelerinden olduğu gibi Afganistan'da finansal piyasaların gelişmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Afganistan Hükümet yetkilileri finansal piyasaların önündeki engellerin biran önce çözülmesi ve uzman kadroların yetiştirilmesi konusundan büyük ölçüde çaba göstermesi gerekmektedir.

Türkiye'de sermaye piyasası ilk olarak Osmanlı Devleti döneminde yaşayan yabancıların ve azınlıkların, hisse senedi ve tahvil gibi yatırım araçlarına ilgi duyması sonucu. 1864 yılında Galata Bankerlerinin bir dernek kurması, bankaların da yabancı menkul kıymetleri bu dernek aracılığı ile el değiştirmesi sonucu oluşmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise eski adıyla İMKB yeni adıyla BİST, 1929 yılında kurulmuş, ancak 1980'li yıllara kadar sadece devlet kâğıtlarının işlem gördüğü bilinmektedir. Türkiye'de Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu ile borsa yeniden düzenlenerek günümüzdeki işleyişine kavuşmuştur.

Afganistan ekonomisinin bütün sektörlerde iyileşme göstermesine karşın finans sektörü içerisinde yer alması gereken organize bir menkul kıymetler borsası bulunmamaktadır. Afganistan'da menkul kıymetler borsasının kurulabilmesi için mevcut kurallar ve düzenlemeler yeterli değildir. Güvenlik sorunları, istikrarsız bir ekonominin olması, kamusal bilgi ile düzenlemelerin yetersizliği ve farkındalık bilincinin olmayışı hisse senedi piyasasının gelişimini engellemektedir. Buna karşın Merkez Bankası ülkenin finansman ihtiyaçlarını karşılamak için 2005 yılında Sermaye Senetleri Piyasası kurmuştur.

Çalışmanın önemli bir diğer konusu da bankacılık sektörüdür. Bankalar, toplumun genel yararlarının yakından ilgili olduğu çok önemli mali kurumlardır. Bankacılık sektörü Finansal sistemin en önemli alt sektörüdür. Bu sektör ekonomideki rolü eksiksiz üstlenip işlevlerini yerine getirirse finansal sistem de gelişir. Bankacılık sektöründe yüksek verimlilik, ekonominin diğer sektörlerine de yansımaktadır. Ayrıca bankacılık sektörü finansal sistemin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Türkiye'de 1980 yılında alınan kararlardan sonra finansal sistem ve onun en önemli alt bölümü olan bankacılık sektöründe önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede bankaların denetlenmesi, kötü rekabetin önüne geçilmesi, bankaların işlevsel olarak güçlenmesi için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur. Ancak Afganistan'da finansal sistem ve alt bölümü olan bankacılık sektörü uzun süre devam eden savaşlardan dolayı etkin bir konuma sahip olamamıştır.

Finansal sistemin en önemleri öğeleri arasında yer alan bankacılık sektörü ise ülke ekonomik kalkınması ve ülkeler arası para ilişkileri için bir dönüm noktasıdır. Gerek ulusal ve gerekse uluslararası sermayeli bankaların kurulması ve yaygınlaşması ile bu bankalar tarafından aktarılan kaynakların yatırımlara dönüştürebilmesi Afganistan finansal sistemi ve ekonomisi için bir önemli bir gereklilik arz etmektedir.

Türkiye'deki bankacılık sektörü incelendiğinde ise batılı ülkelerdeki gelişmelere karşın, gerek dini inançtan kaynaklı gerekse örf ve adetler nedeniyle sektörün gelişimi biraz geç başlamıştır. Ancak Türkiye bu süreci çok iyi yöneterek ve yaşanan finansal krizlerden de çok önemli dersler çıkararak bankacılık sektöründe gelişmiş ülkelerdeki hizmet ve ürün çeşitlerine ulaşmış, bankacılık sektöründe sağlam bir yapıya kavuşmuştur. Bu gelişmeler de özellikle 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar sonrasında hız kazanmıştır.

Türkiye'de 2019 yılı itibariyle 53 banka faaliyet göstermektedir. Bu banklardan 32'si mevduat bankası, 13'ü kalkınma ve yatırım bankası, 6'sı katılım bankası ve geriye kalan son 2 banka ise Adabank ve Birleşik Fon Bankası olmak üzere TMSF bünyesinde faaliyet gösteren bankalardır. Türkiye'de faaliyet gösteren bu bankaların toplam aktif büyüklükleri ise 2019 yılı itibariyle 4 Trilyon 491 Milyar 708 Milyon Türk Lirası'na ulaşmıştır.

Afganistan'daki bankacılık sektörü incelendiğinde ise uzun süre devam eden savaşlar ve istikrarsızlıklar nedeniyle bankacılık sektörü diğer sektörler ile

kıyaslandığında 2001 yılından itibaren iyileşme ve gelişme göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda 2001 yılı öncesinde neredeyse yok olmuş bir bankacılık sektörü başta ABD olmak üzere Avrupa ülkelerinin hem maddi hem de teknik yardımlarıyla yeniden inşa edilmeye başlanmıştır.

Afganistan'da 2019 itibariyle 7'si ulusal özel sermayeli, 3'ü kamu kesimine ait ve 2'si de yabancı sermayeli banka olmak üzere toplam 12 lisanlı ticari banka faaliyet göstermektedir. Afganistan Merkez Bankası 2019 yılı verilerine göre 12 bankanın toplam aktif büyüklüğü yaklaşık 298 Milyar AFN (3.8 Milyar ABD Doları) olarak belirtilmiştir.

Finansal krizlerin yaşandığı zamanlarda, finans piyasalarındaki mekanizma karmaşık bir hale gelmekte, finansal kuruluşlar mali sorunlarla karşı karşıya kalmakta ve varlık fiyatları aniden düşmektedir. Bu çerçevede Türkiye ve Afganistan'daki finansal krizler incelendiğinde; Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllarda aralıklarla yaşanan bir kriz sürecine girdiği görülmektedir. Kısmi istikrar programları uygulamaya konmuş olsa da kalıcı bir başarı elde edilememiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar ile finansal serbestleşme sürecinin başlaması ile birlikte 1994 yılında Türkiye büyük bir finansal kriz ile karşı karşıya kalmıştır.

Krizin ortaya çıkmasındaki temel nedenin fiili bir döviz yokluğundan ziyade o dönemki hükümet tarafından faizleri düşürmek için girişilen operasyonlardır. Hazine ihalelerinin peş peşe iptal edilmesiyle para dövize yönelmiş, kurların önünü kesmek için ise faizleri yükseltmek zorunlu hale gelmiştir. Nihayet 5 Nisan 1994 tarihinde uygulanan İstikrar Programı sonucunda faizlerdeki yükseliş tüketim ve yatırım kararlarının da ertelenmesine neden olunca ekonomi durma noktasına gelerek kriz kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye'de 2000 yılı Kasım ayında kısa vadeli faizlerde yaşanan artışlarla birlikte hisse senedi, tahvil ve bono fiyatlarında düşüşler meydana gelmiştir. Aniden ülkeyi terk eden yabancı sermayeden sonra 6 Milyar Dolar civarındaki döviz talebi Merkez Bankası tarafından karşılanmak zorunda kalmıştır. Uluslararası net rezerv dövizleri 16 Kasım 2000 tarihinde 24,1 Milyar Dolar iken bu miktar 5 Aralık 2000 tarihine kadar 17,9 Milyar Dolara düşmüştür.

2000 yılında yaşanan finansal krizde ise Türkiye, IMF'den alınan destekler ile krizi kısmen aşmaya başlamış, ancak hassas ve kırgın olan finansal piyasalarda, o zaman ki Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasındaki siyasi anlaşmazlıklar ile birlikte yeni bir gerginliğe yol açarak 19 Şubat 2001 tarihinde tekrar ciddi bir sıkıntı yaşanmıştır. Bu süreçte Türkiye yeni bir döviz kriziyle karşı karşıya kalmış ve daha sonra bu kriz bankacılık sektörüne sıçramıştır. Böylece 2001 yılında Türkiye'de aynı anda hem para hem de bankacılık olarak ikiz kriz meydana gelmiştir.

25 Şubat 2001 tarihinde menkul kıymetler borsası % 15'lik bir düşüş yaşamış, faiz oranları gecelik % 75000'lere kadar çıkmıştır. Kamu bankaları büyük açıklar verirken, piyasalarda çok ciddi problemler ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine de dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Alınan karar sonrası ABD Doları 0,695 TL iken 0,900 TL'ye yükselmiş ve ülkeden sermaye çıkışı hızlanmıştır. Tam 25 banka batmış batan bu bankaların bilanço maliyetleri ise 30 Milyar ABD Doları'nı bularak bu durum Türkiye ekonomisine maliyeti 65 Milyar ABD Doları'na ulaşmıştır.

Türkiye 2008 küresel krizinden de olumsuz etkilenmiş ancak daha önce karşılaştığı finansal krizlerden ders çıkararak toparlanmayı sağlayacak güçlü politikalar geliştirmiştir. 2008 yılından yaşanan finansal kriz ile ilgili olarak Avrupa Birliği İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin kriz süresince başarılı bir para ve maliye politikası bileşimi yönettiğine dair ifadeler yer almıştır. Ayrıca, Türkiye'nin küresel krizden olumsuz etkilenmiş olmasına rağmen, önceki dönemlerde gerçekleştirilen denetleyici ve düzenleyici reformlar sayesinde güçlü bir büyüme performansını tekrardan yakalayabildiğine değinilmiştir. Mali şeffaflık konusunda daha fazla ilerleme sağlanması, para ve maliye politikasının yaşanan sürece göre yeniden düzenlenmesi, enflasyon hedeflemesi ve mali istikrarın korunması konusunda tavsiyelerde bulunulmuştur.

Gelişmekte olan bir ekonomi olan Türkiye ekonomisinin 2001 yılında yaşadığı kriz neticesinde bankacılık kesiminde yaşanan yapısal dönüşümden dolayı küresel krizin Türk finans sektörüne etkisi diğer ülkelere göre daha sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin bu krizden etkilenme düzeyinin diğer ülkelere göre daha düşük olmasının nedenlerinden biri bankaların yüklü miktarda dış piyasadan tahvil almaması ve 2002 yılından itibaren gerçekleşen reformlar sayesinde kredi/sermaye oranı zorunluluğunun uygulanarak bu oranın belirli bir düzeyde tutulmasıdır.

Afganistan 2001 yılından sonra kapalı ekonomiyi terk eden bir ülke konumuna gelmiştir. 11 Eylül saldırısı sonrasında tüm dünya ülkeleri Afganistan'ın tekrar kendi ayakları üzerinde durabilen istikrarlı bir ülke olabilmesi için uğraş göstermiştir. Afganistan'da bu süreç 2008 yılına kadar nispeten istikrarlı bir şekilde yönetilmiş ancak küresel krizden de ciddi anlamda etkilenilmiştir.

Afganistan'da 2008 yılında yaşanan kriz sonrası, 2009 yılında da krizin etkileri artmış, yabancı yatırımlar azalmış, ihracat seviyesi ithalat seviyesine göre düşüş göstermiş ve dış ticaret açığı büyüyerek; ülke ekonomisini zayıflatmıştır. Doğalgaz ve petrol fiyatlarındaki düşüş yurt içi yatırımları artırmış olsa bile, yabancı yatırımları karşılayamayıp dış ticaret açığını kapatamamıştır. Bunlara ek olarak, Avrupa ve Amerika gibi ülkelerin Afganistan'a yatırım yapmamaları ve vaat etmiş oldukları yardımları da yaşanılan küresel kriz nedeniyle geri çekmeleri ülkenin ekonomik hacminin gelişimi etkilemiştir. 2008 yılı küresel finans krizi, son yirmi yılın en şiddetli krizi olup Amerika'dan başlayarak, dünya ekonomisini etkilemiştir. Afganistan'da ABD Doları'nın kuru yükselmiş ve bununla beraber Afganistan parası değer kaybetmiştir. İşsizlik oranı artmış ve dış ticaret hacmi büyük ölçüde azalmıştır. Ayrıca Afganistan bankaları arasında en büyük varlığa sahip Kabil Bank 2008 küresel krizden ciddi anlamda etkilenmiş ve banka 2010 yılında batmıştır. Kabil Bank krizinin en önemli nedenlerinden biri 2008 küresel krizi olarak belirtilmektedir. Kabil Bank krizinden sonra, Afganistan Merkez Bankası banka yönetimini ele almış ve Kabil Bank yeni devlet bankası izin belgesi ile New Kabil Bank adında bir devlet bankası olarak faaliyetine devam etmektedir.

Son olarak Afganistan'ın tarih boyunca istikrara kavuşamadığı ve bu nedenle ülkenin ekonomik ve siyasi organlarının çok zayıf kaldığı bilinmektedir. Afganistan'ın bu durumdan kurtulması için öncelikle savaşın sona ermesi, ülke yönetiminin istikrarlı bir biçimde sürdürülmesi, ekonomik ve finans sektörünün güçlenmesi ve alanında uzman eğitmenlerin, mesleki bankacıların ve borsacıların yetiştirilmesi gerekmektedir. Ancak jeopolitik konumu nedeniyle büyük bir buhran içerisinde itilmiş olan Afganistan bu açmazdan kurtulması ve bölge güvenliğini tehdit eder konumdan çıkması, bu ülkenin tek başına üstesinden gelebilecek bir durum değildir. Bu durumu ortadan kaldırmanın tek yolu Afganistan'daki yerel güçler yerine merkezi otoriteye destek olmak ve ülke bütünlüğünü tesis etmekten geçmektedir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Ö. (2010). *Osmanlı Para Politikasında Reform Çabaları: 1800-1844 Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme*. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12).

Adeli, R. (2018). *2000'li Yıllarda Afganistan'ın Dış Ticaret Stratejisi.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Afganistan Ülke Raporu (2017). *TC Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği*.

Afşar, A. (2007). *Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 36.

Afşar, M. (2004). *Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi*, Anadolu Üniversitesi, İİBF, Yayınları, Eskişehir.

Afşar, M. Afşar, A. (2010). *Finansal Ekonomi SPK Lisanslama Sınavlarına Uyumlu*; Detay Yayıncılık, Ankara.

Akan, D. M. (2010). *Uluslararası Döviz Kuru Sistemlerinin Geleceği: Bretton Woods'a Geri Dönülebilir Mi?* Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 2.

Akçay, B. (2012). 21. *Yüzyılın İlk Finansal Krizi "Subprime Mortgage Krizi"* Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Akdiş, M. (2006). *Para Teorisi ve Politikası,* Gazi Kitabevi, Ankara.

Akgönül, H. (1992). *Türkiye'de Para Arzının Belirlenmesi ve Para Arzı İle Fiyatlar Genel Düzeyi Arasındaki İlişkiler*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Akpınar, H. (1993). *Daha Hızlı, Daha Güçlü, Daha Yüksek, Türkiye Bankalar Birliği,* Yayın No:172, Ankara.

Aksoy, A. Tanrıöven, C. (2007). *Sermaye Piyasası ve Yatırım Araçları ve Analizi*, Gazi Kitabevi (3.Baskı), Ankara.

Altaner, S. (2002). *Türkiye'de Özel Finans Kurumlarının Bankacılık Sektörü İçindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Altaşlı, Y. Işık, M. (2017). *Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İstihdam Üzerine Etkileri (1980-2013)*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2), Isparta.

Altay, N. O, (2015). *Para İktisadı "Teori ve Politika"*. Palme Yayınları, Ankara.

Arabacı, H. (2018). *Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Gelişimi (2000-2016),* Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2(3).

Aras, O. N. (1998). *Başlıca Para Talebi Teorileri ve Finansal Sistemdeki Gelişmelerin Türkiye'de Para Talebine Etkisi.* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aref, A. Q. (2010). *Evaluation of the Afghan Banking System, (Afgan Bankacılığının Değerlendirilmesi).* Farhang Publications, Kabul University, Kabil.

Arif, A.Q. (2016). *Müdüriyet Dar Sistimi Bankı (Bankacılık Sisteminde Yönetim)* İntşarat Yusuf Zadeh, Kabil.

Arslan, C. (2005). *Döviz Kuru Riski ve Yönetimi,* Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, Ankara.

Arslan, M. (2016). *Afganistan'da İstikrarsızlık ve Temel Sebepleri*, Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, 1(2).

Aydın, K. Hanağası, U.B. (2017). *Sosyoloji ve Siyasal Araştırmalarda Karşılaştırmalı Yöntem*. KOSBED,

Aydın, *Y. (2016). "Finansal Piyasalar".* Nişantaşı Üniversitesi, Ekonomi Bölümü Ders Notu pdf.

Aykaç, M, Ç. (2020). *Borsa Yapılarındaki Değişimin Borsa Performansları Üzerindeki Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.

Aysoy, D. (2017). *Türkiye'de Merkez Bankası Müdahaleleri İle Döviz Kuru Arasındaki İlişki (1 Ocak 2004 - 30 Haziran 2015)*. Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aytekin, G. K. (2018). *Türkiye' de Sermaye Piyasaları ve Borsaların Gelişim Süreci*. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 4(9).

Babuşcu, Ş. Hazar, A. (2016). *Genel Bankacılık Bilgileri,* Bankacılık Akademisi Yayınları, Ankara.

Bacak, A. (2007). *Türkiye'de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı ve Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi "Türkiye Kalkınma Bankası-TKB-İncelemesi"* Yüksek Lisans Tezi Muğla Üniversitesi, Muğla.

Bağcı, H. (2018). *Finansal Gelişmişlik Endeksi Oluşturulması: OECD Ülkelerinde Bir Uygulama,* Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 16(16).

Bağcı, S. A. (2016*). Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri,* Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(3).

Bahar, O. Erdoğan, E. (2011). *1994 ve 2000 Krizleri Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Finansal Regülasyon Politikaları*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 27, Muğla.

Bakkal, S. Alkan M. (2011). *2008 Finansal Krizi ve Bu Dönemde Bankacılık Sektörünün Kar Etme Nedenleri,* Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Balı, S. Büyükşalvarcı, A. (2011). *1630'dan 2010'a Finansal Krizler Tarihi " Balonlar, Panikler, Buhranlar ve Küresel Finansal Krizler"* Çatı Kitapları, İstanbul.

Barak, O. (2007). *Hisse Senedi Piyasasında Halka Açıklık Oranının Piyasa Fiyatı Üzerine Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 10(1).

Başoğlu, U. Ceylan, A ve Parasız, M. İ. (2009). *Finans Teori, Kurum, Uygulama*, Ekin Kitabevi Yayınlar, (Yenilenmiş 2. Baskı), Bursa.

Batır. T. E. (2016). *Türkiye'de Katılım Bankaları ve Konvansiyonel Bankaların Kârlılık Belirleyicileri ve Etkinlik Yönünden Karşılaştırılmaları.* Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Behroz, A. (2020). *Afganistan Siyasi Coğrafyası Ekseninde Tarih ve Toplumu*, Yüksek Lisans Tezi Karabük Üniversitesi, Karabük.

Behzad, J. (2016). *2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Afganistan'da Uygulanan Para Politikalarının Dış Ticaret Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Bektaş, T. (2013). *Sermaye Piyasası Araçlarının Vergilendirilmesi Ve Vergilerin Sermaye Piyasası Araçları Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi Beykent Üniversitesi, Ankara.

Bilir, H. Çay, Ş. (2016). *Elektronik Para ve Finansal Piyasalar Arasındaki İlişki,* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2).

Budak, A. ve Çikot, Ö. (2011). *Dünyada Borsa Şirketleşmeleri, Satın Alma ve Birleşmeleri.* Kupon Matbaası, İstanbul.

Bulut, E. ve Demirel, B. (2012). *Uluslararası Para Sisteminin Evrimi* Gazi Kitabevi, Ankara.

Büyükkara, G. (2019). *Finansal Krizler, Yolsuzluklar ve İstikrar.* Gazi Kitabevi: Ankara.

Canbaş, S. Doğukanlı, H. (2001). *Finansal Pazarlar Finansal Kurumlar ve Sermaye Pazarı Analizleri,* Beta Basım AŞ, İstanbul.

Cecan, S. S, (2014). *Uluslararası Para Sistemleri Parasal Entegrasyon ve Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği*, Teori Politika ve Uygulama Filiz Kitabevi, İstanbul.

Cengiz, V. (2011). *Merkez Bankalarının Eurosistem'e Entegrasyonu, "TCMB'nin Bağımsızlığı Üzerinde Bir Değerleme"* Değişim Yayınları, İstanbul.

Cesur, F. (2010). *Para ve Para Teorileri,* Kriter Yayınlar, İstanbul.

Ceylan, A. Korkmaz, T. (2006). *Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analiz,* Ekin Kitabevi, Ankara.

Chambers, N. (2009). *Türev Piyasalar.* Beta Basım Yayım, İstanbul.

Civan, M. (2010). *Sermaye Piyasası Analizleri ve Portföy Yönetimi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Coşkun, M. (2010). *Para ve Sermaye Piyasaları, "Kurumlar, Araçlar, Analiz*"; Detay Yayıncılık, Ankara.

Coşkun, M. C. ve Diğerleri, (2012). *Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi,* Türkiye Bankalar Birliği "G.M. Matbaacılık ve Ticaret AŞ", İstanbul.

Cömert, H. (2016). *İmkânsız Üçleme'den İmkânsız İkilem'e: Bretton Woods Dönemi ve Sonrası Para Politikası*, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 34(1).

Çağlar, Ü. ve Dışkaya, S. K. (2018). *Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz* İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 5(2).

Çağlarırmak Uslu, N. (2013). *Para ve Finansal Sistem, (Editörler: N. Çağlarırmak Uslu, B. K. Özdemir, (Ed.),* Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Çakaş, C. Ö. (2019). *Euro Krizinin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir İnceleme*, Alanya Akademik Bakış, 3(1).

Çakmak, A Şıkla, İ, Yavuz, S. (2011). *Finansal Piyasalar ve Kurumlar*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.

Çamlıca, F. (2015). *Avrupa Merkez Bankası ve Finansal İstikrar*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çarkacıoğlu, A. (2016). *Kripto-Para Bitcoin* Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu.

Çolak, N. İ. (2003). *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve ABD Örneği,* Seçkin Yayınları, Ankara.

Çukacı, Y. C. Çenberlitaş, İ. (2017). *Sermaye Piyasası Aracı Kurum Kavramı ve Aracı Kurum Faaliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi İşlemleri*, Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(13).

Dağılan, G. (2011). *Finansal Krizler ve Finansal Krizleri Belirleyen Faktörler: Türkiye Örneği,* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Dayan, V. (2014*). Yeni Sermaye Piyasası Kanunu Üzerine Bir İnceleme,* Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(23).

Delice, G. (2003). *Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif,* Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20.

Deniz, E. (2017). *Forex Piyasasının İşleyişi ve SPK Regülasyonları Çerçevesinde Türkiye'deki Gelişimi.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Dikkaya, M. Üzücü, A. Özyakışır, D. (2018). *Türkiye Ekonomisi: "Sektörel Yaklaşım"* Savaş Yayınevi, Ankara.

Doruk, Ö. T. (2014). *Gölge Bankacılık ve Türkiye;* Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul.

Dowlat Abadi, B. A. (2003). *Afganistan Kimliği.* Irfan Yayınları, Kabil.

Dumrul, C. (2010). *Finansal Sistemin Gelişimi ve Ekonomik Büyüme: Teori ve Türkiye Uygulaması*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ekmekçiler, Ü. S. (2007). *Avrupa Para Sistemi ve AB-Türkiye İlişkilerinin Türk Para Sistemine Etkileri,* Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(22).

Ekşioğlu, E. (2017). *Elektronik Para Kullanımının Ekonomik Etkileri;* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Erdem, E. (2006). *Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz,* Bankacılar Dergisi, Sayı 56.

Erdem, Ekrem (2008). *Para ve Banka ve Finansal Sistem*, Detay Yayıncılık, 2. Baskı: Ankara.

Erdoğan, S. (1993). *Türkiye'de Bankacılığın Tarihi Gelişimi*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6(6), Diyarbakır.

Erim, N. Türk, A. (2005). *"Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme"*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2).

Eroğlu. Ö, (2004). *Para Teorisi ve Politikası Ders Notları.* SDÜ Basımevi, Isparta.

Erol, İ. Çınar, S. Duramaz, S. (2015). *Bankaların Yeni Gelir Kaynağı: Elektronik Bankacılık İşlem Ücretleri, Türk Bankacılık Sektöründe Banka Kârlılığı Üzerindeki Etkisi*, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(2).

Evlimoğlu, U. Gümüş, U.T. (2018). *İtibari Paranın Kullanımdan Kaldırılmasına Yönelik Teorik Bir Değerlendirme*, LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2).

Fayyaz, F. (2019). *Afganistan'da İslamî Bankacılık Uygulamaları ve Fıkhî Tahlili.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Fındıkçı, M. Erol, A. (2001). *Off-Shore (Kıyı) Bankacılığı ve Türkiye Uygulaması*.

Fırat, E. (2013). *Türkiye'deki 2001 Krizi Sonrası Bankacılık Sektöründeki Yapısal Değişim: 2001 Öncesi ve 2001 Sonrası Bir Karşılaştırma*, Avrasya Ekonomistler Derneği, International Conference On Eurasian Economies.

Fidan, M. (2019). *1673-1850 Tarihleri Arasında Narh Kayıtlarına Göre Kastamonu'da Un ve Unlu Mamul Fiyatları,* Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 54(1).

Friedman, M. ve Schwartz, A. J. (1970). *Monetrary Statistics Of The United States,* New York, NEBER.

Göksu, G. (2015). *Türkiye'de Yaşanan Finansal Kriz Dönemlerinde Uluslararası Brüt Sermaye Hareketlerinin Analizi.* Doktora Tezi Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güleryüz, T. (2005). *Türkiye'deki Finansal Piyasalar ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkinliği*. Yüksek Lisans Tezi Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Günal, M. (2012). *Para, Banka ve Finansal Sistem.* Berkan Yayınevi 4. Baskı, Ankara.

Güney, A. (2012). *Banka İşlemleri, Beta Basın Yayım Dağıtım* (6. Bası), İstanbul.

Güngör, E. (2019). *Türkiye'de Son 30 Yılda Yaşanan Finansal Krizlerin Türk Bankacılık Sektöründe Karlılık Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray.

Hazar, A. Babuşcu, Ş. (2017). *Bankacılığa Giriş "Temel Bankacılık Bilgileri"* Bankacılık Akademisi Yayınları, Ankara.

Hubbard, R.G. (2001). *Money, The Financial System, and the Economy,* Fourth Edition, Addison.

Işık, O. (2012). *"Hukuki Açıdan Borsa ve Borsa Türleri".* Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1).

Işın F. B. (2006). *Teknoloji Araçlarının Bankacılık Sektöründe Uygulanabilirliği ve Türkiye'deki Bu Doğrultudaki Bankacılık Uygulamalarının Değerlendirilmesi,* Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(2).

İbicioğlu, M. (2006). *Tüketici Finansman Şirketlerinin Finansal Sistem İçindeki Yeri ve Türkiye'de Kredi Kullandıran Diğer Kurumlar İle Karşılaştırmalı İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

İbiş, E. (2013). *2001 Krizi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri,* Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Başkent Üniversitesi, Ankara.

İnam, M. (2007). *Sermaye Piyasası, "Borsalar, Kurumlar, Araçlar, İşletmeler"* Seçkin Yayınları, Ankara.

İvgen, A. R. (2004). *İstanbul Altın Borsası ve Finans Sektörüne Katkıları.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kağıtcıoğlu, M. (2015). *Para Piyasası Kurumlarına Yönelik Ekonomik Kolluk Faaliyeti.* Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kahraman, A.(2019). *Elektronik Paraya İlişkin Avrupa Birliği ve Türk Düzenlemeler*, Bilişim Hukuku Dergisi, 1(2).

Kara, B. Ş. (2019). *Türkiye ve Dünyada Gölge Bankacılık Uygulamaları, 2008 Küresel Finansal Krizdeki Rolü, İslami Bankacılık İle İlişkisi.* Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Karabıyık, L. Anbar, A. (2010). *Sermaye Piyasası ve Yatırım Analizi,* Ekin Basım ve Yayın Dağıtım, Bursa.

Karan, M. B. (2001). *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi,* Gazi Kitabevi, Ankara.

Karataş, M. (2003). *Türk Bankacılık Sisteminde Elektronik Bankacılık ve İnternet Bankacılığında Müşteri Tercihleri Üzerine Bir Araştırma.* Yüksek Lisans Tezi Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Karataş, Y. (2015). *Ticari Bankalarda Kârlılığı Belirleyen Faktörler: Türk Ticari Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama.* Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Karhan, G. (2019). *Portföy Yatırımları İçin Finansal Gelişme Mi Yoksa Finansal İstikrar Mı ?.* Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7(16).

Karluk, S. R. (2003). *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika,* 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Karslı, M. (2004). *Sermaye Piyasası, Borsa, Menkul Kıymetler.* Alfa Yayınları, İstanbul.

Kaya E. (2011). *Türkiye'deki Finansal Sistemle Uluslararası Finansal Sistemin Sistematik Risk Açısından Karşılaştırmalı Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Kaya, F. Arslan, T. R. (2016). *İnternet Bankacılığında Müşterilerin Banka Tercihlerine Etki Eden Faktörler: Bolu İlinde Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 8(15).

Kaygusuzoğlu, M. (2011). *Finansal Türev Ürünlerden Forward Sözleşmeleri ve Muhasebe İşlemleri,* Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(2), Erzurum.

Kelleroğlu, F. (2017). *Katılım Bankacılığı Alanında Yaşanan Küresel Gelişmeler*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(2).

Kelleroğlu, F. (2017). *Katılım Bankacılığı Sistemi ve Türkiye'de Katılım Bankacılığı;* Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Kenger, E. Tokmak, E (2018). *"Ödeme Sistemleri ve Kripto Para"*, International Social Sciences Studies Journal, 4(23).

Kesebir, M. (2018). *Türkiye'de 2001 Krizi Sonrası Bankacılık Sektörünün Durumu, Yapısal Reformlar ile Son Yıllardaki Gelişmeler,* BEÜ AİD, 3(2).

Ketenci, G. (2006). *Finansal Sistemdeki Teknolojik Yeniklerin Nakit Kullanımına Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kılıçarslan, A. (2014) *Türk Finans Sistemi ve İstanbul Finans Merkezinin Türk Finans Sistemi Üzerindeki Muhtemel Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi, Konya.

Koca, S. (2018). *ATM (Otomatik Vezne Makinesi) Güvenilirliği ve Yapılması Gerekenler,* Mesleki Bilimler Dergisi, 7(2).

Koç, İ. (2018). Türkiye Sermaye Piyasasında Faaliyet Gösteren Aracı Kurumların Performans Ve Etkinlik Analizi, TSPB Yayın No: 85.

Koç, S. Bağcı, A. ve Işık, K. C. (2016). *Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Performansları Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Ölçeği (2002-2012).* Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1).

Koçak, S. B. Özbek, C. Y. (2019). *Banka Müşterilerinin İnternet Bankacılığı Algısı ve Hizmetlerine Dönük Görüşleri Üzerine Bir Araştırma: Burdur İli Bucak İlçesi Örneği,* Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 6(2).

Korkmaz, Ş. Bakkal, S. (2011). *Yapılandırılmış Finansal Araçlar ve Aracı Kuruluşların Kaldıraçlı Hisse Senedi Piyasaları,* Hiperlink Yayınları: İstanbul.

Korkmaz, T. Ceylan, A. (2010). *Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi.* Ekin Yayınları (5. Baskı), Bursa.

Koyunoğlu, C. (1996). *Finansal Sistem İçerisinde Aracılık Faaliyetler ve Aracı Kurumların Yapısal Özelikleri*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Kuba, Y. (2007). *Ülkemizde 2005'ten İtibaren SPK'ya Tabi İşletmelerce Uygulanan Muhasebe Standartlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Küçükkaya, H. Kaderli, Y. (2012). *2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi,* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12.

Lâçin, G. C. (2019). *Elektronik Para ve Dijital Para Sistemleri: Bitcoin ve Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Lönnberg, A. (2003). *Building a Financial System in Afghanistan, in Bonn on May 31,* 2003, at the Symposium on State Reconstruction and International Engagement in Afghanistan, Bonn.

Mahdizada K. (1997*). Daramadi Bar Tarihi Afganistan, (Afganistan Tarihine Giriş*). Çap Avel, Sehafi: Ehsani, Kum, İran.

Mesud, S. (2001). *Afganistan Dar Neşip ve Faraz Hayi Buhran İktisadi "Afganistan Ekonomik Krizin Ortasında"*, Meyvand Yayım Merkezi, Peşaver.

Mesud, S. (2016). *Pol ve Kerdit (Para ve Kredit),* İnteşarat Yusuf Zadeh, Kabil.

Mesut, S. (2017). *Bankdarı "Nazar Güzar Bar Buhran Kabul Bank", Kabil Bank İflasına Bir Bakış,* İntşarat Yusuf Zadeh, Kabil.

Mishkin, Frederic, S. (2004). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets,* Seventh Edition, The Addison-Wesley Series in Economics, Boston.

Mishkin, S. F. (2001). *Financial Policies And The Prevention Of Financial Crises In Emerging Marhet Countries,* NBER Working Paper Series, 8087, January.

Morgül, T. Ayan, M. (2013). *Türkiye'de Finansal Piyasalar,* Yörük Üniversitesi Türkiye Temsilciliği İşletme Bölümü, Yalova.

Nsatoh, J. H. (2015). *Afganistan Bankacılık Sektöründe Basel Uygulamaları ve Etkilerinin İncelenmesi;* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Obayd, N. (2017). *11 Eylül Saldırısı Sonrası Afganistan'daki Ekonomik Kalkınma Dönüşümü*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(9).

Oktar, S. Dalyancı, L. (2010). *"Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler*". Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 29(2).

Oktar, S. Tütüncü, E. Kaya, Z. (2012). *Finansal Küreselleşme Sürecinde Merkez Bankacılığı ve Para Politikaları*, Nobel Yayınları, İstanbul.

Ongun, M. T. (2001). *İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme*. Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 3(2).

Onur, Sara (2005). "*Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki"*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1).

Orhan, Z. O, Erdoğan. S. (2007). *Para Politikası* Yazıt Yayın-Dağıtım, Ankara.

Oruç, S. (2013). *Finansal Derinleşme, Ekonomik Büyüme ve Türk Finans Sistemi: 1990-2010*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.

Öçal. T, Çolak. Ö. F. (1999). *Finansal Sistem ve Bankalar"* Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara.

Öncü S. Aktaş, R. (2007). *Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi,* Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi, 14(1), Manisa.

Öndeş, T. Şimşek, A. Sümer, S. (2018). *Katılım Bankalarının Kredi Kullananlar Açısından Tercih Edilmeme Sebepleri: Atatürk Üniversitesi Akademisyenleri Üzerine Bir Uygulama,* Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32(4).

Öngen, H. B. (2019). *Katılım Bankacılığının Türk Bankacılık Sektörü İçindeki Payının Seçilmiş Göstergelere Göre Değerlendirilmesi*, Aydın İktisat Fakültesi Dergisi 4(1).

Özalp, H. (2011). *Avrupa Parasal Birliği'nin Optimal Para Alanı Teorisi Çerçevesinde Analizi.* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Özbaş, M. Y. (2019). *Elektronik Para Ve Sanal Para: Bitcoin Geleceğin Para Birimi Olabilir Mi ?* İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1.

Özbek, D. (1999). *Uluslararası Para Sistemi "Teori ve Politika".* İmaj Yayınevi; Ankara.

Özcan, S. K. (2013). *Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği,* Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Özcan, Z. Ö. (2007). *Türkiye'de Elektronik Bankacılık: İnternet Bankacılığı Üzerine Bir Çalışma.* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Özçoban, A. (2011). *Türkiye'de Finansal Krizler ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması: 1994 ve 2001 Krizlerinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özer, M. (1999). *Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar,* Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Özkan, T. İpekten, O. B. (2017). *İnternet Bankacılığı Kullanımını Etkileyen Faktörler: Atatürk Üniversitesi Personeli Üzerine Bir Uygulama,* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(2).

Öztürk, N. Koç, A.(2006). *Elektronik Para, Diğer Para Türleriyle Karşılaştırılması ve Olası Etkileri*, İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.

Özulucan, A. Deran, A. (2009). *Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması,* Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(11).

Özyurt, H. (2003). *Para Teori ve Politikası*, Derya Kitabevi, Trabzon.

Parasız, İ. (1996). *Uluslararası Para Sistemi* Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Parasız, İ. (2007). *Finansal Kurumlar ve Piyasalar,* Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Pehlivan, P. (2016). *Türkiye'de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi* Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16(31), Konya.

Pınar, A. Erdal, B. (2011). *Para, Banka Mali Kuruluşlar ve Uluslararası Mali Sistem "Teori ve Uygulama"* Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

Polat, C. (2019). *Elektronik Para ve Ödeme Sistemlerinin Türkiye'de Gelişimi ve İşleyişi: Türkiye Uygulamalarının Hukuk ve Finans Disiplinleri Açısından Uluslararası Örnekler İle Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

R.Glenn Hubbard,(2001). *Money, The Financial System, and the Economy*, Fourth Edition, Addison Wesley.

Redish, A. (1993). *Anchors Aweigh: The Transition From Commodity Money To Fiat Money In Western Economies.* The Canadian Journal of Economics, 26(4).

Saddique, A. Anwar, Sh. (2019). *Challenges and Prospects of Establishing Stock Exchange Market in Afghanistan,* Kardan Journal of Economics and Management Sciences, 2(1).

Sadid, M. A. (2019). *Afganistan Ekonomisinin Kalkınmasında Enerjinin Rolü ve Önemi.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Sagınbaeva, A. (2016). *Kırgızistan Banka Sisteminin Yapısı, Finansal Piyasalarının Gelişimi ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Salihoğlu. E. (2018). *Merkez Bankası Para Politikaları ve Elektronik Para İlişkisi: Türkiye Uygulaması*, Doktora Tezi, Marmara üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

Sanjar, S. (2018). *Afganistan'da Döviz Kuru, Dış Ticaret ve Yoksulluk İlişkisi.* Yüksek Lisans Tezi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Sarıkamış, C. (2000). *Sermaye Pazarları.* (4. Basım). Alfa Yayınları, İstanbul.

Sattary, A. (2005). *Tahran Menkul Kıymetler Borsası İle İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının Karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Savaş, A. (2011). *İnternet Bankacılığı ve Tarafların Yükümlülükleri*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19(2).

Selen, U. (1996). *Türkiye'de Finansal Sistem ve İç Borçlanma İle Gerçekleştirilen Devlet Müdahalesinin Ekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Seyidoğlu, H. (2003). *"Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve dönüşüm Ekonomileri".* Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4 (2).

Seyrek, İ. H. Akşahin, A. (2016). *Mobil Bankacılık Uygulamaları Kalite Faktörlerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi İle Karşılaştırılması,* International Review Of Economics And Management, 4(3).

Sezgin, O. Darıcı, B. (2009). *Para Politikasının Finansal İstikrarı Sağlama - Sürdürme Sorumluluğu: Finansal İstikrara Yönelik Geleneksel - Spesifik Para Politikası Uygulamaları*. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(11).

SPK, (2018*). Sermaye Piyasası Kurulu 2018 Yılı Faaliyet Raporu*, pdf.

Sucu, İ. (2005). *Türk Bankacılık Sistemi: Finansal Krizler ve Finansal Kriz Sonrası Uygulanan İstikrar Programlarının Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Sulimani, M. (2019). *Lebe Hayi Tariki; Kitabi Mah Tarih ve Coğrafiya. "Tarih ve Coğrafyanın Karanlık Kenarı*, Aylık Dergi" Baztab, Şumare, Sayı: 148.

Sümer, G. (2016). *Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve Ab Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2).

Sümer, G. Onan, F. (2015). *Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye'deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları*, Gazi Üniversitesi, İİBF Dergisi, 17(3).

Şaban, M. A. Asat, M. N. (1994). *İmkanat-i İstifade Ez teori ve Siyaset-i Pûlî ve Bankdarî der Afganistan,* Peşaver.

Şakar, B. (2011). *Banka Keridileri ve Yönetimi*, Beta Basın Yayım Dağıtım: İstanbul.

Şamil, B. (2014). *E-Ticaret ve Türkiye'de E-Bankacılığın Gelişimi*: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Şenel, C. Şekeroğlu, S. (2019). *Yatırım ve Kalkınma Bankalarının Etkinliklerinin VZA Yöntemiyle Analizi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama*, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 54(1).

Şenel, Ş. T. (2002). *Elektronik Para ve Merkez Bankacılığı, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi,* Ankara: TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü.

Takan, M. Boyacıoğlu, M. A. (2013). *Bankacılık "Teori, Uygulama ve Yönetim*", Nobel Yayınları, 5. Basım, Ankara.

Tartıcı, D. (2012). *Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'deki Kamu Kuruluşlarında Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri ve T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Taulli, T. (2012). *High-Profit IPO Strategies: Finding Breakout IPOs for Investors and Traders.* USA: John Willey & Sons.

Tekinşen, A. (2002). *Finansal Kriz Türleri ve Krizlerin Öngörülmesinde Kullanılan Temel ve Öncü Göstergeler*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Topdağ, D. (2018). *Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Türkiye'deki Katılım Bankaları Üzerine Bir Nedensellik Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Tunalı, E. (2009). *Vadeli İşlemler Piyasaları ve Türkiye Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası OVB İle Londra Finansal Futures ve Opsiyon Borsası Lıffe'nin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Tunay, K. B. (2005). *Finansal Sistem Yapısı, İşlevi, Yönetimi ve Ekonomisi,* Birsen Yayınevi, İstanbul.

Turgut, A. (2006). *Finansal Entegrasyon ve Finansal Krizler: Türkiye Örneği (1994, 2000 ve 2001 Krizleri).* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Turgut, A. (2007). *Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler,* TÜHİS İş Hukuku ve iktisat Dergisi, 20(2).

Uç, K. (2019). *Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Bir Analizi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Uçurum, Y. (2019). *Finansal Sistem Kapsamında Türk Bankacılık Sektörünün Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Ünay, C. (2000). *Genel İktisat,* Ekin Kitapevi (İkinci Baskı), Bursa.

Uzunoğlu, S. (2007). *Para ve Döviz Piyasaları*. Literatür Yayınları, İstanbul.

Uzunoğlu, S. (2014). *Bankacılığa Giriş,* Literatür Yayınları Birinci Basım, İstanbul.

Ünay, S. (2009). *IMF ve Küresel Misyon Arayışı, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* (SETA, Analiz), Sayı: 13.

Varıcı, İ. (2015). *Elektronik Bankacılıkta Yeni Bir Model: Pospara ve Muhasebe Uygulamaları*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1).

Varlık, N. (2016). *Türkiye'de Finansal Gelişme ile Finansal Kırılganlık İlişkisi, 1990-2014 Dönemi,* Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 27(98).

Vural, E. Işık K. C. Koç, S. (2019). *İnternet Bankacılığı ve Mobil Bankacılık Uygulamalarının Finansal Hizmet Kalitesi Açısından Müşteriler Tarafından Değerlendirilmesi*, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(1).

Yalas, E. (2010). *Krizden (2001) Krize (2008) Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Sürecinin Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Yalçıner, B. (2010, Nisan 15). *SPK ve Türk Sermaye Piyasaları.* TC Başbakanlık Sermaye Piyasası Kurulu.

Yalçıner, K. (2012). *Uluslararası Finansman.* Detay Yayıncılık, Ankara.

Yanar, Rüstem (2008). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Kuru Rejimleri ve Makro Ekonomik Performans*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Cumhuriyet üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Yanlı, V. (2015). *Halka Açık Şirketlerde Önemli Nitelikteki İşlemler*, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6(2).

Yasin, M. (2002). *Sermaye Piyasası Kurulu (SPK).* Seçkin Yayınları, Ankara.

Yavuz, A. (2009). *Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Borçlanma Serüveni*. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009(20).

Yavuz, A. Yücel, A. Tanyıldızı, İ. (2018). *Türk Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Tunceli İlinde Bankacılık Sektörü*, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12).

Yazıcı, O. (2012). *Afganistan'ın Jeopolitik Önemi,* Sosyoloji Yıllığı ve Sosyologca Dergisi, Doğu Kitabevi, İstanbul.

Yeldan, E. (2014). *Birinci Yılında 2000-Enflasyonu Düşürme Programının Değerlendirilmesi,* Mülkiye Dergisi, 25(226).

Yeşildağ, E. (2013). *Türkiye'de Aracı Kuruluşların Gelişiminde ve Yatırımcıların Aracı Kuruluş Seçiminde Etki Eden Unsurlar: Bir Faktör Analizi Uygulaması.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adanan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, F. (2011). *Türkiye'de İnternet Bankacılığı Ürünleri Üzerine Pazar Trend Analizi,* İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19).

Yıldırım, K. (2006). *Elektronik Bankacılık-Avrupa Birliği ve Türkiye Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yurtçiçek, M. S. (2012). *Hukuki Açıdan Elektronik Para,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yüksel, A. E. B. (2015). *Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış,* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 73(2).

Zengin, B. Güngördü, A. (2013). *Elektronik Ödeme Sistemlerinin Olası Etkileri Üzerine Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(3).

Zülfüoğlu, Ö. (2013). *Kamusal Bir Mal Olarak Finansal Sistemin Regülasyonu: Türk Bankacılık Sektörü Örneği* "Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi" Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

ABD Dışişleri Bakanlığı https://2009-2017.state.gov/, 11 Temmuz 2020'de erişilmiştir.

ACCI, (2018). Avvelin Bank islami Afghanistan İftitah şuut, (Afganistan'ın İlk İslam Bankası Resmen Açıldı). https://www.acci.org.af/da/home/38-news/1350-n.html#, 27 Mart 2020'erişilmiştir.

Afgan United Bank, (2020). Banka Profili. https://www.afghanunitedbank.com/about-us/, 22 Mart 2020'de erişilmiştir.

Afganistan Ulusal Bayrak, Para ve Marşı, http://shahrakalmahdi-hussain.blogspot.com/p/blog-page_21.html, 5 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Afganpaper, (2014). Şarh Hal Bankhayı Afghanistan Az Güzaşta Ta Bahal (Geçmişten Günümüze Afganistan Bankalarının Tarihi). http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=77279, 20 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Ahsan, M. (2011). The Tale of Afghan Currency, Daily Outlook Afghanistan, http://outlookafghanistan.net/topics.php?post_id=2300#ixzz5DDdQjacn, 31 Nisan 2020'de erişilmiştir.

AIB, (2020). Banka Profili. http://bankaib.com/aib_public/about-us.asp, 03 Mayıs 2020'de erişilmiştir.

ALEP, (2011). An Introduction to the Commercial Law of Afghanistan, (Second Edition). file:///C:/Users/USER/Desktop/Intro-to-Commercial-Law-of-Afg-2d-Ed.pdf, 23 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Aminyar, M. Z. (2020). The Bıg Bang Theory: Central Bank Of Afghanıstan Has To Improve Or Dıe! file:///C:/Users/USER/Downloads/The_Big_Bang_Theory_Central_Bank_of_Afgh.pdf, 03 Mayıs 2020'de erişilmiştir.

Anıl, C. ve Kahraman, D. (2019). Aracı Kurumlar 2019/03, https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2019/09/Gosterge__Yaz_2019.pdf, 03 Haziran 2020'de erişilmiştir.

Arash, A. (2019). Parwandayi Şirkethayi Forex Ta Du Haftayı Ainda Ba Dadgah Mirevet "Forex Şirketlerinin Davası İki Hafta İçinde Mahkemeye Çıkacak"

https://8am.af/the-forx-case-will-go-to-trial-in-two-weeks/, 15 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Aryayı, (2014). Sar gozaşt pol dar Afganistan (Afganistan'da Kâğıt Para Hikâyesi). file:///C:/Users/USER/Downloads/pol%20(1).pdf, 16 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Atalan, H. (2020). Futures Nedir? Hangi İşlemler Yapılır? Yatırımkredi.com https://www.yatirimkredi.com/futures-piyasalari-nedir-hangi-islemler-yapilir.html, 6 Haziran 2020'de erişilmiştir.

Azizi Bnak, (2020). Banka Profili. https://azizibank.af/pages/Bank-Profile. 3 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Babaeski, (2017). Bankalararası Para Piyasası Nedir? https://www.bankaciyim.net/haber/7469/bankalararasi-para-piyasasi-nedir.html, 27 Haziran 2020'de erişilmiştir.

Bankalararası Kart Merkezi (2019). "POS, ATM, Şube/Ofis, Kart Sayıları", Https://Bkm.Com.Tr/Pos-Atm-Kart-Sayilari/, 27 Şubat 2020'de erişilmiştir.

Bank-e Milli Afghan, (2020). Banka Profili, https://www.bma.com.af/about-bma.php?id=1, 3 Mayıs 2020'de erişilmiştir.

BBC (2019). Devlet Afghanistan cevaz tenha Bank İrani ra lağva kart. "Afganistan hükümeti ülkedeki tek İran banka lisansını iptal etti". https://www.bbc.com/persian/afghanistan-48320508, 25 Nisan 2020'de erişilmiştir.

BBC, (2007). Pol ve devletha sargozaşt pol kağazi dar Afganistan. (Para ve Hükümetler: Afganistan'da Kâğıt Para'nın Öyküsü). https://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2007/02/070216_s-afghan-notes.shtml, 16 Nisan 2020'de erişilmiştir.

BBC, (2013). Mesulan peşin Kabul Bank ba hes mahküm şudan "Kabil Bankasının Eski Yetkilileri Hapse Mahkûmedildi, https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/03/130305_ko4_kabul_bank_court.shtml, 29 Nisan 2020'de erişilmiştir.

BBC, (2014). Vaziyet Bank Ha Henüz Dar Afghanitan Şikeninde Ast. (Afganistan'da Bankalar Hala Kırılgan). https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/01/140109_k05_afghan_bank_sigar_report, 24 Nisan 2020'de erişilmiştir.

BBC, www.bbc.com/persian/afghanistan-51082747, 10 Temmuz 2020'de erişilmiştir.

Borsa İstanbul. https://www.borsaistanbul.com/, 2 Temmuz 2020'de erişilmiştir.

Borsa İstanbul, Kıymetli Madenler Piyasası, https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/kiymetli-madenler-ve-kiymetli-taslar-piyasasi/kiymetli-madenler-piyasasi, 20 Haziran 2020'de erişilmiştir.

Canlı Döviz Kuru https://www.doviz.com/, 12 Temmuz 2020'de erişilmiştir.

CIA- The World Factbook, (2020). https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html#wfbPhotoGalleryModal, 2 Haziran 2020'de erişilmiştir.

Cumhuriyet. (2010, Eylül 4). Afganistan'da Banka Paniği, Cumhuriyet Gazetesi*; http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/afganistanda-banka-panigi-175344,* 28 Nisan 2020'de erişilmiştir.

DAB, Da Afganistan Bank History. (DAB Tarihçesi). https://dab.gov.af/dab-history, 23 Nisan 2020'de erişilmiştir.

DAB, Licensed Financial Institutions https://dab.gov.af/Licensed-Finacial-Institutions, 10 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Ekodialog https://www.ekodialog.com/, 3 Temmuz 2020'de erişilmiştir.

Ekovizyon, (2016). Para nedir ve günümüze kadar nasıl geldi? https://www.ekovizyon.com.tr/para-nedir/, 5 Şubat 2020'de erişilmiştir.

Emin Zadeh, S. (2015). Tarviz Muamilat Dijiteli dar Afganistam ve çalışhay an, (Afganistan'daki dijital işlemleri ve karşılaşılan zorluklar). https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2015/12/151224_k04_digital_shopping_in_afghanista.erişim, 17 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Fitzgerald, V. (2006). "Financial Development and Economic Growth: A Critical View", Background Paper for World Economic and Social Survey, *Oxford*

*University,*https://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_bg_papers/bp_wess2006_fitzgerald.pdf, 17 Aralık 2019'da erişilmiştir.

Ghazanfar Bank, (2020). Banka Profili. https://www.ghazanfarbank.com/our-profile, 16 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Haydari, N. (2013). Morori Muhtasari Bar Tarihçeyi Bnak Merkezi, (Merkez Bankası'nın Tarihine Kısa Bir Bakış). http://smsource.blogfa.com/post/79/, 24 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Hazrati, Ş. (2012) Tahlil Sistim Banki Afghnistan Tawam Ba Nazariyat İslahi (Afgan Bankacılık Sisteminin Analizi ve Reform Teorileri). http://shamsuddinhazrati.blogfa.com/post/25, 20 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Hotak, İ. (2013). Roşt ve inkişaf iktisad Afghanitan, (Afganistan'ın Ekonomik Büyümesi ve Gelişimi). http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kabul/10025.pdf, 22 Mart 2020'de erişilmiştir.

Hüseyin Koyuncu (2019), Merkez Bankalrı Bağımsız Mı Olmalı, Kurumun Görevleri Ne? https://tr.euronews.com/2019/07/06/merkez-bankalari-neden-bagimsiz-olmali, 23 Şubat 2020'de erişilmiştir.

Hüseyin zadeh, B. A. (2007). Pol ve Devletha; Sargozaşt Pol Kağazi Dar Afganistan. "Para Ve Hükümetler: Afganistan'da Kâğıt Para Tarihi", BBC Farsça Haber Sayfası, https://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2007/02/070216_s-afghan-notes.shtml, 2 Mart 2020'de erişilmiştir.

Hüseyini, F. (2012).Bazar Bors Baray Nüğistin Bar Dar Afghanistan Mofakyet Amiz Veya Binetice? (Afganistan'da İlk Kez Borsa, Başarılı Mı Yoksa Başarısız Mı?). Afghan Voice Agency(AVA). https://www.avapress.com/fa/note/53793/, 30 Nisan 2020'de erişilmiştir.

IMF Working Paper, (2009). Development of the Commercial Banking System in Afghanistan: Risks and Rewards. Jelena Pavlović and Joshua Charap, https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09150.pdf, 24 Şubat 2020'de erişilmiştir.

IMF, (2005). Reconstructing Afghanistan, https://www.elibrary.imf.org/view/IMF073/05590-9781589063242/05590-

9781589063242/ch06.xml?language=en&redirect=true.pdf, 14 Nisan 2020'de erişilmiştir.

İslam Zadeh, J. (2012). Sayrı Takamil Bankdari Dar Afghanistan, (Afganistan'da bankacılığın gelişimi, http://accounting2.blogfa.com/post/1, 24 Nisan 2020'de erişilmiştir.

İslamic Bnak of Afganistan, (2020). Banka Profili. http://www.ibafg.com/about, 22 Nisan 2020'de erişilmiştir.

İtlaat Roz, (2014). Cetvel Ruydatha, "Kabul Bankası'ın Etkinlikler Tablosu" Kabil Bankası Krizi Özel Mektubu, https://www.etilaatroz.com/wp-content/vizhanama/KabulBank/jadwal-rokhdadha.html, 29 Şubat 2020'de erişilmiştir.

Kanal Finans, (2020). Bankalararası Para Piyasası Nedir? https://kanalfinans.com/sorular/bankalararasi-para-piyasasi-nedir, 27 Haziran 2020'de erişilmiştir.

Karimi, A. M. (2016). Study Of E-Banking Services And Products İn Afghanistan, Kardan University.https://mpra.ub.uni-uenchen.de/71319/1/MPRA_paper_71319.pdf, 24 Mart 2020'de erişilmiştir.

Kazım, A. (2017). Cang İktisat ve buhran pol dar Afganistan az kodatay savur ta soqut taliban (Afganistan'da Savaş Ekonomisi ve Parasal ve Finansal Kriz 1973 darbesinden Taliban'ın çöküşüne kadar). file:///C:/Users/USER/Downloads/kazem_sa_afghan_economic_crisis5%20(1).pdf, 16 Mart 2020'de erişilmiştir.

Khawari, M. (2014). Barası mavaniğ bankdari elktroniki dar keşveri Afghanistan, "Afganistan'da E-Bankacılığın Önündeki Engellerin Araştırılması" https://www.virascience.com/thesis/846849/, 25 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Maiwand Bank, http://www.maiwandbank.com/EN/AboutUs.html#PROF?ID=1, 24 Mart 2020'de erişilmiştir.

Micro Finans Bank, (2020). https://fmfb.com.af/about-us/about-fmfb-afghanistan/, 19 Mart 2020'de erişilmiştir.

MMK, https://www.mkk.com.tr/, 28 Haziran 2020'de erişilmiştir.

New Kabul Bank, (2020). http://newkabulbank.af/about.php, 21 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Nıcolaısen, J. (2017). What Should The Future Form Of Our Money Be?, *BIS Central* Banker's Speech's, At The Norwegian Academy of Science and Letters, Oslo, 25 April 2017, https://www.bis.org/review/r170426d.pdf, 10 Temmuz 2020'de erişilmiştir.

OEC, (2017). Afgnistan (AFG). İhracat ve ithalat Raporu, https://oec.world/tr/profile/country/afg/#ihracat, 10 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Office Of Chief Of Staff For The President, (2018). Dast Avart Hayı Hükümet Vahdet Milli "Ulusal Birlik Hükümetinin Kazanımları", https://www.ocs.gov.af/uploads/documents_dr/30.pdf, 21 Nisan 2020'de erişilmiştir

Oğuz, O. Canan, A. (2016). On Sekizinci Bölüm Türkiye'de Finansal Sistem ve Bankacılık.https://www.researchgate.net/publication/319262227_Turkiye'de_Finansal_Sistem_ve_Bankacilikpdf, 14 Ocak 2020'de erişilmiştir.

Pashtany Bank, (2020). Banka Profili hakında. https://pashtanybank.com.af/, 21 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Popel, K. (2012). Bankdari Dar Afghanistan, (Afganistan'da Bankacılık). http://www.kotiposti.net/msaleha/nai_10/sh_11/p_10.html, 24 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Portföy Yönetim Şirkti, https://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/447. 28.06.2020, 20 Temmuz 2020'de erişilmiştir.

Qiyam, A. (2016). Sar Gozaşt Zaban Dari Dar Pol Kağazi Afganistan (Afganistan'da Kâğıt Parada Dari Dilinin Öyküsü). https://www.jame-ghor.com/archive/details/9780/, 15 Mayıs 2020'de erişilmiştir.

Qurbani, R. (2014). Bir bakışta geleneksel bankacılığın e-bankacılık ile karşılaştırılması, Rah Pardaht Gazetesi, https://way2pay.ir/28960/, 6 Mayıs 2020'de erişilmiştir.

Reuters, (2018). Afghanistan Approves First Full-Fledged Islamic Bank (Afganistan İlk Tam Teşekküllü İslam Bankasını Onayladı). https://www.reuters.com/article/us-islamic-finance-afghanistan/afghanistan-approves-first-full-fledged-islamic-bank-idUSKBN1HU03U, 22 Nisan 2020'de erişilmiştir.

Safi, S. (2002). All Change for Afghan Currency, Media Monetors Network, https://www.mediamonitors.net//all-change-for-afghan-currency/, 1 Mayıs 2020'de erişilmiştir.

Siavash, (2010). Negariş Bar Vaziyeti Bank Hayi Hususi Dar Afghanistan "Afganistan'daki Özel Bankaların Durumuna Bir Bakış" http://archive.mashal.org/content.php?t=, 14 Mayıs 2020'de erişilmiştir.

Sönmez, S. (2017). Afganistan'ın E-Para Dönüşümü Abd'ye Pahalıya Patladı, Dünya Halleri. https://www.dunyahalleri.com/afganistanin-e-para-donusumu-abdye-pahaliya-patladi/, 14 Şubat 2020'de erişilmiştir.

SPK, Sermaye Piyasası Görev ve Yetkileri https://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/0/0, 28 Haziran 2020'de erişilmiştir.

T.C. Ticaret Bakanlığı, https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/afganistan/ulke-profili/genel-ekonomik-durum, 15 Haziran 2020'de erişilmiştir.

Takas İstanbul, (2020).https://www.takasbank.com.tr/tr/hakkimizda/tanitim/takasbank, 27 Haziran 2020'de erişilmiştir.

Takas İstanbul, https://www.takasbank.com.tr/, 28 Haziran 2020'de erişilmiştir.

TCMB, Kâğıt para tarihçesi (pdf sayfa:2) https://www.tcmb.gov.tr/, 10 Mayıs 2020'de erişilmiştir.

TCMB, Merkez Bankası Bünyesinde Bankalararası Para Piyasasının İşleyişi Nedir? https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Bank a+Hakkinda/Sikca+Sorulan+Sorular/Piyasalar/, 27 Mayıs 2020'de erişilmiştir.

Tenismnews, (2019). Afganistan Mecuz Faaliyet Habib Bank Pakistan Ra Lağva Kart. "Afganistan Pakistan'ın Habib Bank Faalliyet Lisansını İptal Etti"

https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/01/12/1979430/, 10 Şubat 2020'de erişilmiştir.

The Daily Afghanistan, (2018). Noğstin Bank İslami Dar Afganistan Resmen Güşayiş Yaft, (Afganistan'daki ilk İslam bankası resmen faaliyetine Başladı). http://www.dailyafghanistan.com/national_detail.php?post_id=143374, 10 Mart 2020'de erişilmiştir.

Thunes.com, (2016). Afganistan'da Mobil Para Yavaş Gelişiyor, https://www.thunes.com/2016/10/04/mobile-money-takes-off-slowly-in-afghanistan/, 17 Mart 2020'de erişilmiştir.

TSPAKB, https://www.tspb.org.tr/, 28 Haziran 2020'de erişilmiştir.

TSPB GÖSTERGE / KIŞ 2020 https://www.tspb.org.tr/, 2 Temmuz 2020'de erişilmiştir.

UNDP 2019, İnsani Gelişme Raporu, file:///C:/Users/USER/Downloads/UNDP-TR-EN-HDR-2019-OVERVIEW-TUR.pdf, 10 Temmuz 2020'de erişilmiştir.

UNDP.https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/HDR%202016%20Overview%20TR.pdf, 20 Temmuz 2020'de erişilmiştir.

World Bank, (2020). The Financialt Sector in Afghanistan, "Managing the Postconflict Reform Process", Finance and Private Sector South Asia Region World Bank. http://documents.worldbank.org/curated/en/906721468765919977/pdf/40680.pdf,10 Mart 2020'de erişilmiştir.

Yıldırım, M. (2016). Sermaye Piyasalar ve Menkul Kıymetler Yönetimi, http://web.karabuk.edu.tr/muratyildirim/H1_ISF404.pdf, 6 Ağustos 2020'de erişilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

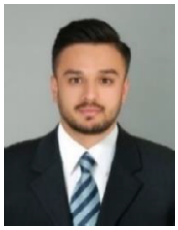

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı	: Mohammad Anwar HASHEMİ
Uyruğu:	: Afganistan
Doğum Yeri ve Tarihi	: Jowzjan / 12.09.1995
Madeni Hali	: Bekâr
Telefon	: 0553.377.9240 -0093.799.110.568
E-mail	: m.anwarhashemi@hotmail.com

Eğitim Durumu	**Okul / Programı**
2010-2013	: Mazar-i Şerif - Bahter Lisesi / Lise
2014-2018	: Ordu Üniversitesi, FEF - Matematik Bölümü / Lisans
2018-2020	: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Finans ve Bankacılık Bölümü / Yüksek Lisans

Yabancı Diller

Türkçe	Özbekçe	Farsça	İngilizce